T. C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MERYEM SURESİNİN KIRÂATLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Rıfat ABLAY

Diyarbakır 2015

T. C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MERYEM SURESİNİN KIRÂATLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Rıfat ABLAY

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN

Diyarbakır 2015

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Meryem suresinin kırâatlar yönünden incelenmesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin … yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

23/01/2015

Rıfat ABLAY

KABUL VE ONAY

Rıfat Ablay tarafından hazırlanan '**Meryem Suresinin Kırâatlar Yönünden İncelenmesi**' adındaki çalışma, 16.01.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Yrd. Doç. Dr. Hacı Önen] (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Temizkan (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Hayrettin Kızıl (Üye)

ÖNSÖZ

Kırâat ilmi, insanlığa hidayet kaynağı olarak gönderilen Kuran'ın okunma/eda keyfiyetini konu alan bir ilimdir. Bu ilim her ne kadar Kur'an'ın okunma ve eda keyfiyetini inceleyen bir ilim dalı olsa da, Kur'an'ın tefsir ve mana boyutunu da ilgilendirmektedir. Nitekim bir metnin kelimeleri düzgün ve eksiksiz telaffuz edilirse, manası anlaşılabilmektedir. Bu yönüyle kırâat ilmi, Kur'an'ın düzgün ve hatasız telaffuz edilmesinin yanında, daha iyi anlaşılıp yorumlamasana da büyük katkı sunmaktadır.

Kırâat ilmi ile ilgili çalışmalar, ülkemizde uzun yıllar Tefsir Anabilim Dalı içerisinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda kırâat ilmi daha çok önem kazanmış, bunun sonucunda İlahiyat fakültelerinde müstakil bir ana bilim dalı haline gelmiştir. Kırâat ilmi alanında akademik camiada yaşanan gelişmelerin yanında Diyanet Eğitim Merkezlerinde de kırâat eğitiminin yapılması bu ilmin gelişip kök salmasına önemli bir katkı sunmaktadır.

Kırâat ilmi alanında yapılan çalışmalar daha çok kırâatın temel meseleleri etrafında gerçekleşmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra Kur'an kırâatlarının Kur'an'ın anlamına yapacağı katkının tespit edilmesi; Kur'an surelerinin kırâat-anlam ilişkisi haritasının çıkarılması önem arz etmektedir.

Söz konusu düşünce bağlamında, Meryem suresini kırâatlar yönünden inceledik. Bu incelememiz sonucunda, anlama etki eden ve etki etmeyen kırâatlar diye iki kategori oluşturduk. Anlama etkisi olmayıp salt kırâat eksenli olan kırâatların farklı okuyuş

yönlerini tespit edip, kırâat imamlarının tercihlerine yer verdik. Anlama etkisi olan kırâatları da, kırâat-anlam ilişkisini tefsir eksenli incelemeye çalıştık.

Çalışmamız bir giriş iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi ve metoduna değinilmiştir. Birinci bölümde kırâatın kavramsal çerçevesi ve tarihi sürecine, kırâatların Kur'an'ın yorumlanmasındaki olumlu etki ve katkılarına yer verilmiştir. Tefsir ve kırâat ilişkisinden kaynaklanan mana zenginliği üzerinde durulmuştur. Kırâat vecihleri ile sağlanan anlam farklılıklarına işaret edilmiştir. Kırâat vecihlerinin hangi yönlerde oluşabileceği delilleri ile sunulmuştur.

İkinci bölümde ise çalışmamızın ana iskeletini oluşturan Meryem Suresi incelenmiştir. Meryem suresi incelenirken, surenin tanıtımı, suresinin genel muhtevası, suredeki âyetlerin konu dağılımı, anlama etki eden ve etmeyen kırâatlar şeklinde bir yol izlenmiştir.

Meryem suresinde farklılık arz eden kırâatlar, kırâat ile ilgili hazırlanan eserlerden de istifade edilerek tespit edilmiştir. Tespit edilen söz konusu kırâatların, farklı anlama gelip gelmediği rivâyet ve dirayet tefsirlerinden istifade edilerek belirlenmiştir. Tespiti yapılan bu kelimenin öncelikli olarak ayet içerisinde mealine yer verilmiştir. Ayet içerisinde mealini verdiğimiz kelimenin kırâat iştikaklarını da tefsir kitaplarından da istifade ederek, hangi manalar ifade edeceğine, yer yer kendi yorumumuzu da katarak kırâat ve anlam ilişkisi sunulmaya çalışılmıştır.

Tez konusunu belirleme ve yol gösterme noktasında yardımlarını esirgemeyen, Yrd. Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN'a, çalışmamda bana öncülük edip desteklerini esirgemeyen, bilgi ve birikiminden yararlandığım danışmanım, Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN'e, kırâat alanında derslerinden istifade ettiğim Siraceddin ÖZTOPRAK'a, çalışmamın son düzeltmelerinde katkısı olan Öğr. Gör. Lokman Şan ve Arş. Gör. Veysel Olkan YEŞİL'e muhterem hocalarım, ders arkadaşlarım ve aileme katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Rıfat ABLAY

DİYARBAKIR-2015

ÖZET

Kırâat ilmi, Kur'an kelimelerinin eda tarzlarıyla, bunların çeşitlerini incelemektedir. Dolayısıyla bu ilim Kur'an'ın farklı okuma biçimlerini de kendine konu edinmektedir. Kırâat farklılıkları da anlama etki edenler ve anlama her hangi bir etkisi olmayan farklılıklar şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.

Anlama etki etmeyen kırâat farklılıkları, ses ve telaffuz farklılıkları olup anlamsal bir değer ifade etmez. Anlama etki eden kırâat farklılıkları sayesinde bazen ayetler anlam zenginliği kazanmaktadır. Şüphesiz Farklı okunabilen bir metnin farklı şekillerde yorumlanması da imkân dâhilinde olur.

Bu çalışmada Meryem suresi kırâat farklılıkları açısından inceleme konusu yapılmıştır. Barındırdığı hükümler itibariyle, hayli zengin bir içeriğe sahip olan bu sure, tevhit, nübüvvet ve kıyamete dair önemli hususları içermektedir.

Meryem suresindeki kırâat farklılıklarının bir kısmı ayetin anlamını etkilerken bu farklılıkların bir kısmının ise mana üzerinde tesiri yoktur. Bundan dolayı çalışmamızda Meryem Suresi, manaya etki eden ve fonetik olup da manaya etkisi olmayan kırâatlar açısından incelenecektir.

Bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve metoduna değinilmiştir. Birinci bölümde ise, Kırâatın kavramsal çerçevesi ve kırâat tarihi gibi konular ile beraber anlama etki eden kırâatlar, Kur'an'daki genel hatları itibari ile bazı örnekler üzerinde durularak, bunların ne anlam ifade ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, Meryem suresi hakkında genel

ve kapsayıcı bilgiler verildikten sonra, surenin içeriğinde hangi konuların işlendiği ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın esas konusu olan Meryem suresi kırâatlar yönünden incelenerek manaya etki eden ve fonetik olup da manaya etkisi olmayan kırâatlar belli bir sıraya göre sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kur'an, Meryem Suresi, Anlam, Kırâatlar

ABSTRACT

Reading science analyses the variation of the Qur'an's words through affectation style. Accordingly, this science discusses different reading styles of the Qur'an as a subject. Differences in reading are divided into two parts which have an impact on the meaning and which do not have any impact on the meaning.

Differences in reading which have no impact on the meaning are the sound and pronunciation differences that do not represent a semantic value. Thanks to differences in reading which have an impact on meaning, verses sometimes gains wealth of meaning. Surely, a text that can be read in different ways is within the bounds of possibility to have different interpretations.

This study discusses Surah of the Virgin in terms of differences in reading. This Surah, which has a rich content due to featuring provisions, contains important issues about Monotheism, Prophet hood and the Doomsday.

While some of differences in reading of Surah of the Virgin have an impact on the meaning of the verse, some of these differences have no impact on the meaning. Therefore, this study analyses Surah of the Virgin in terms of differences in reading which have an impact on the meaning and which are phonetic and have no impact on the meaning.

This study consists of an introduction and two chapters. The introduction is about the subject, the importance and methods of research. The first chapter is about issues such as the conceptual framework of reading, the history of reading together with

readings which have an impact on meaning and some examples as outlined in the Qur'an with the explanation of their meaning. The second chapter includes general and inclusive information about Surah of the Virgin and detailed analysis of issues within the content of the Surah. The main subject of this study, Surah of the Virgin, is analysed in terms of readings, and the readings which have an impact on meaning and which are phonetic and have no impact on meaning are presented by a certain sequence.

Key words

Quran, Surah of the Virgin, Meaning, Readings

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **V**

İÇİNDEKİLER ..... **VII**

KISALTMALAR ..... **X**

GİRİŞ **1**

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 1

2. ARAŞTIRMANIN METODU 4

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ VE KIRÂATIN TARİHÇESİ

1.1. KIRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ 6
1.1.1. Kavramsal Çerçeve 6
1.1.1.1. Kırâat 6
1.1.1.2. Kurrâ 8
1.1.1.3. Rivayet 8
1.1.1.4. Tarik 9
1.1.2. Kırâat İlminin Konusu 10

1.1.3. Kırâat İlminin Gayesi Ve Faydası 11
1.1.4. Kırâat Ve Kur'an 16
1.1.5. Kırâatların Kur'ân'ın Anlamına Etkisi 19
1.1.5.1. Anlamı Etkileyen Kırâatlar 22
1.1.5.2. Anlama Etki Etmeyen Kırâat Farklılıkları 26

1.2. KIRÂAT İLMİNİN KISA TARİHİ 26
1.2.1. Hz. Peygamber (a.s.) Dönemi 27
1.2.2. Sahabe Dönemi 30
1.2.3. Kırâatların Kurumsallaşma Dönemi 34
1.2.4. Kırâat İmamları 38
1.2.4.1. Nafi' b. Ebi Nuaym (169/811) 39
1.2.4.2. Abdullah b. Kesîr ed-Dari (120/737) 41
1.2.4.3. Ebu Amr el-Basri (154/770) 41
1.2.4.4. İbnu Amir eş-Şamî (118/736) 42
1.2.4.5. Asım b. Ebi'n-Necüd (128/745) 42
1.2.4.6. Hamza b. Habib el-Kufi (156/772) 43
1.2.4.7. Kisaî el-Kufi (189/804) 43
1.2.4.8. Ebu Ca'fer YezÎd b. el-Ka'ka' (128/745) 44
1.2.4.9. Ya'kub b. İshak el-Hadremî (205/820) 44
1.2.4.10. Halef bin Hişam el-Bezzaz (129/746) 45

İKİNCİ BÖLÜM

MERYEM SURESİ VE KIRÂATLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. MERYEM SURESİ 46
2.1.1. Surenin Tanıtımı 46
2.1.2. Meryem Suresinin Genel Muhtevası 47
2.1.3. Suredeki Âyetlerin Konu Dağılımı 47

2.2. KIRÂAT FARKLILIKLARININ KISIMLARI 51
2.2.1. Usul (الأصول) Farklılıkları 51
2.2.1.1. İdğam (الإدغام) 52
2.2.1.2. İzhar 53
2.2.1.3. Nakl (النقل) 54
2.2.1.4. Ravm (الروم) 54
2.2.1.5. İşmam (الإشمام) 55
2.2.1.6. Sıla (الصلة) 55
2.2.1.7. Tefhim (التفخيم) 56
2.2.1.8. Terkik (الترقيق) 57
2.2.1.9. Tahkik (التحقيق) 57
2.2.1.10. Teshil (التسهيل) 58
2.2.1.11. Taklil (التقليل) 58
2.2.1.12. İmale (الإمالة) 58
2.2.2. Ferş/ferşü'l-huruf (الفرش) 59

2.3. MERYEM SURESİNİN KIRÂATLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 60
2.3.1. Meryem Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kırâatlar 60
2.3.2. Meryem Suresinde Anlama Etki Eden Kırâatlar 63

SONUÇ 92

KAYNAKÇA.....95

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen müellif
a.s.	: Aleyhi selam
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren/Çevirenler
Dib. Yay.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
H. no.	: Hadis Numarası
Hz.	: Hazreti
İfav. Yay.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları
İsam Yay.	: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
tah.	: Tahkik eden
tsz.	: Tarihsiz
yrs.	: Basım yeri belirtilmemiş

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Tarih boyunca farklı millet ve kavimlere ilahi kitaplar gönderilmiştir. İnsanlığa gönderilen son kitap ise Hz. Muhammed (a.s.)'e gönderilen Kur'an'dır. Önemli mucizelerden olan Kur'an'ın[1] îcâz boyutlarından biri de kırâat farklılıklarıdır.

Kur'an, on beş asra yakın bir zaman diliminde çok farklı düşünür ve bilim adamı tarafından incelenmiştir. Bu incelemeler daha önce hiçbir kitaba nasip olmayacak şekilde, Kur'an'ın kelime kelime, harf harf en ince ayrıntısına kadar ele alınmasını sağlamıştır.[2] Başka hiçbir kitap üzerinde bu kadar titizlikle durulmamıştır.[3] Kur'an kelimelerinin ve harflerinin en detaylı şekilde incelenmesini sağlayan ilim, kırâat ilmidir.

Kırâatlar, Kur'an'ın muhafazası açısından da önemli bir ilimdir. İslam dünyasında birçok önemli âlimin/imam kırâat ilminin sistemleşmesi için büyük çaba sarf etmesi, Müslümanların Kur'an ile ilgili ne kadar titiz ve gayretli olduklarını göstermektedir.[4] Kur'an'ın günümüze bozulmadan ulaşmasının en büyük etkenlerinden bir tanesi de kırâat ilmidir.

---

[1] Ebü'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** Mekebetü'r-Riyadü'l-Hadisiyye, Riyad tsz., c.1, s. 4.
[2] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 4.
[3] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 53.
[4] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 53.

Kur'an'ın günümüze tahrif olmadan ulaşacağını yine Kur'an'ın kendisi ifade etmektedir.[5] Yüce Allah başka ümmetlerin kitaplarına nasip etmediği bu korunmayı, İslam ümmetine nasip etmiştir. Allah'ın "*Hiç şüphe yok ki o zikri, (Kur'ân'ı) Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz 'iz"*[6] şeklindeki fermanı inananlara bir lütfudur.[7] Bu yönüyle de kırâatlar Kur'an'ın muhafazası konusunda önemli bir konuma sahiptir.

Kur'an'ın korunması konusunda yazı önemli bir etken olmakla birlikte, bu konuda esas olan fem-i muhsinden Kur'an'ın öğrenilip ezberlenmesidir. Nitekim bu konuda ibnü'l-Cezeri şöyle demektedir: "Kur'an'ın değişmeden günümüze kadar taşınması, Mushaf ve kitaplar vasıtası ile gelmesinin yanında daha çok kalplerde ve dimağlarda muhafaza edilmesine dayanmaktadır."[8]

Aynı şekilde Kur'an'ın günümüze kadar tahrif olmadan ulaşmasının altında yatan etkenlerinden bir tanesi de, hiç şüphesiz kırâatların da bizlere intikal etmesini sağlayan sahih nakil ve rivayetlerdir. Bu tevatür başta Hz. Cebrail ile Hz. Peygamber (a.s.) arasında gerçekleşip; sahabe, tabiin ve kırâat imamlarına varıncaya kadar arz ve sema' yoluyla gelişen bir evreyi kapsamaktadır. Bu gelenek günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir. Yüzlerce yılı kapsayan bu nakil geleneği Kur'an'ın bozulmadan günümüze ulaşmasını sağlayan en önemli etkendir.

Nakil geleneğinin sonucu olarak bazı İslam bilimleri kurumsal bir kimlik kazanmıştır. İslam âlimlerinin, Kur'an üzerine yoğun araştırmalar gerçekleştirmeleri sonucu kırâat ilmi de sistematik bir hüviyete kavuşmuştur.

Kur'an'ın tefsir ve kırâat ediliş serüvenini göz önünde bulunduracak olursak; Hz. Muhammed (a.s.) hayatta olduğu dönemde günlük ve ilmi hayatta, Kur'an'daki gerek kırâat gerekse mana ile ilgili problemler, Peygamber (a.s.) 'e arz edilirdi. Dolayısıyla Kur'an'ın hem eda, hem de tefsir edilme yönünden anlaşılmama gibi bir durumu söz konusu değildi.

---

[5] Kıyamet 16/16-19.
[6] Hicr 15/9.
[7] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.4.
[8] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.6.; Muhammed Abdülazim ez-Zerkanî, **Menahilü'l-İrfan fi Ülumi'l-Kur'an,** Darü't-Tevfikiyye li't-Türas, Kahire 2011, c. 1, s. 221.

Hz. Peygamber'in (a.s) vefatından sonra, İslam coğrafyasının sınırları da genişledi. Bu genişleme ile beraber İslam dini çok farklı kavim ve milletler tarafından tercih edildi. Doğal olarak ihtilaflar da baş göstermeye başladı. Bu ihtilaflara getirilen çözümler neticesinde bazı ilim dalları kurumsallaşmaya başladı. İlim dallarının kurumsal bir hüviyet kazanması ile birlikte, iç içe giren ilim dalları olduğu gibi, bazı ilim dalları da birbirinden ayrı olmakla beraber, birbiri ile iniltili olmuştur.

Tefsir ve kırâat ilmi de İslam'ın erken dönemlerinde kurumsallaşan bu ilimler arasında yer almaktadır. Kur'an'ın anlaşılıp yorumlanmasında birçok ilim gibi kırâat ilminin rolü de büyüktür. Nitekim tefsir kitaplarının incelenmesi durumunda, gerek rivâyet gerekse dirâyet tefsirlerinin neredeyse tamamında, kırâat vecihleri ile açığa çıkan mana zenginliği, yer yer ahkâm ile ilgili farklılıklar da müşahede edilecektir.

Öte yandan Kur'an'ın anlaşılmasında kırâat-mana ilişkisinin incelenmesi de Kur'an'ın mana boyutunu gün yüzüne çıkarması noktasında önem arz etmektedir. Bu bağlamda farklı surelerin kırâat-mana ilişkisi dikkate alınarak incelenmesi, Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Kur'an surelerinde yer alan kırâat farklıkları iki yönden ele alınmaktadır. Bunlar da manaya etki eden ve etmeyen kırâatlar şeklindedir. Manaya etkisi olan kırâat farklılıklarının yansımalarını klasik ve modern tefsir, kırâat, hüccetü'l-kırâat ve ulûmü'l-Kur'an kitaplarında görmek mümkündür. Manaya etkisi olan söz konusu kırâat farklılıklarının ayet içerisinde nasıl bir etki oluşturacağı tespit edilip, bu etkinin Kur'an'ın anlamı üzerinde gerek ahkâmla ilgili olsun, gerekse ayetlerde geçen kapalı ifadeleri vuzuha kavuşturma hususunda olsun, manaya katacağı olumlu etkiler tespit edilirse, Kur'an'ın daha iyi anlaşılacağı şüphesizdir. Söz konusu eserlerde Manaya etkisi olmayan farklı kırâatlar da genişçe yer edinmektedir. Tefsir ve kırâat kitaplarının bir kısmında, hüccetü'l-kırâat ve ulûmü'l-Kur'an kitaplarının genelinde, farklılık arz eden kırâatların tercih sebepleri ile birlikte, Arap dilindeki gerekçelerine yer verilmektedir.

Meryem suresinde yer alan kırâat farklılıklarını da yukarıda izahını yaptığımız gibi anlama etki eden ve etmeyen kırâatlar şeklinde iki kategoride inceledik. Bu incelememiz neticesinde, anlama etki eden kırâat farklılıklarının, anlamı

zenginleştirdiğini gördük. Bu surede Anlam zenginliği açısından bir birini nakzetmeyen farklı kırâatların olumlu yansımalarını görmek mümkündür.

Kur'an'ın anlaşılmasını hedeflediğimiz bu çalışmamız sonucunda; Kur'an'ın anlaşılmasını sağlayan önemli faktörden bir tanesinin de kırâatlar konusu olduğunu göstermeye çalıştık. Nitekim "Kur'an'ın lafizları öyle bir tarzda vaz'edilmiş ki, her bir kelâmın, hatta her bir kelimenin, hatta her bir harfin, hatta bazen bir sükûnun çok vücuhu bulunuyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir"[9] şeklindeki ifadeler, kırâatların farklı oluşunun, ayrı devirlerde yaşamış, hatta aynı dönemde yaşamış insanlar için de farklı ve güçlü bir yorumlama kapsını her zaman açık bırakmaktadır. Kur'an bu yönüyle yoruma ve içtihada açık bir kapı bırakmaktadır. Elbetteki Kur'an'dan hüküm çıkarma ve Kur'an'ı farklı yorumlama sadece kırâatlarla sınırlı değildir. Kırâatların da Kur'an'ın bu yönüne işaret ettiğini ve kırâatların bu yönünün güçlü olduğunu göstermeye çalıştık. Anlatmış olduğumuz kırâat ve benzeri bazı olgular Kur'an'ın evrensellik boyutunu da bu vesileyle nesilden nesile aktarmış olmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışmamızda öncelikli olarak surede yer alan kırâatlar tespit edilecektir. Tespit edilen bu kırâatlar manaya etki eden ve etmeyen kırâatlar şeklinde iki kategoride incelenecektir. Manaya etkisi olmayan kırâatları ağırlıklı olarak kırâat, ulumü'l-Kur'an ve hüceetü'l-kırâat kitapları ve yer yer de tefsir kaynaklarından yararlanarak, söz konusu kırâatın tercih edilme sebebine yer verilecektir.

Manaya etki eden kırâatları incelerken de; bu Kırâatların ayet içerisinde oluşturacağı etkinin tespiti açısından öncelikli olarak, ayetin genel itibariyle mana boyutuna dikkat çekilecektir. Bazı yerlerde de aynı anlamı taşıyan kelimelerin Kur'an'daki kullanım alanlarına atıfta bulunulacaktır. Ardından Meryem suresinde Farklılık arz eden kırâatları ve onları tercih eden imamlar zikredilecektir. Tespitini yaptığımız bu kırâatların Kur'an'ın yorumuna yapabileceği katkılara özellikle yer verilecektir. Söz konusu aşamalar takip edilirken, Bu kırâatların tespitinde klasik kırâat kaynaklarına büyük oranda başvurulmuştur. Mana boyutunu incelerken de gerek klasik

[9] Bediuzzaman, Said Nursi, **Sözler,** Envar Neşriyat, İstanbul tsz., s. 391.

gerekse modern kırâat, tefsir, ulumü'l-Kur'an ve hüceetü'l-kırâat çalışmalarından istifade edilmiştir. Yer yer tercihlerde bulunduğumuz hususlar da olmuştur.

Araştırmamızın konusunu kırâat farklılıkları teşkil ettiği için, çalışmamızda tahlil yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntem kelimelerin, kırâat farklılıkları, yedi harf ve dil bilgisi gibi farklı ilim dalları açısından irdelenmesine dayanmaktadır.

Çalışmamızı hazırlarken ele alacağımız konuları çok uzatmamak için önemli örneklerle yetineceğiz. Çalışmamızda gerekli olduğu takdirde konulara açıklık getirmesi için konu ile ilgili önemli rivayetlere ve aynı kökten olup da Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılan ayetler ile bağlantılarına, aynı kelimenin Kur'an'ın muhtelif yerlerindeki anlamına değinerek, konumuz ile ilgili olan yönlerini de ele alacağız. Bu vesileyle üzerinde çalışma yaptığımız kırâat farklılığının daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışacağız.

Kıratlar ile ilgili yapmış olduğumuz bu çalışmamızın daha iyi anlaşılması için, kırâatların bazı temel kavramlarına değinmek için "kırâat farklılıklarının kısımları başlığı altında "kırâat ıstılahlarını" zikretmeye çalıştık ve bu kavramlara ait kısa değerlendirmelerde bulunduk. Kırâat ıstılahlarına yönelik değerlendirme ve alıntılarımızı, u'lumu'l-Kur'an ve kırâat kitaplarından derleyerek, okuyucunun, bazı temel kavramlar ile ilgili fikir sahibi olabileceği kadar bilgi sunmaya çalıştık. Aslında bu konu, söz konusu eserlerde ihtilaf ve değerlendirmeleri ile çok genişçe yer almaktadır.

Kırâatların üsul/temel terimleri kırâat kitaplarında bölümler şeklinde olduğu gibi, "usulü'l-kırâat" ve benzeri isimlerle de müstakil eserlerden de oluşmaktadır. Biz de bu eserlerde yer alan ıstılahlar ile ilgili, ihtilaf ve değerlendirmeler arasından örneklere de fazla girmeden, çalışmamıza katkı sunacağını düşündüğümüz bazı temel kavramları seçerek, çalışmamızda zaman zaman zikredeceğimiz bazı kavram ve literatürel terimlere yer vermeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ ve KIRÂATIN TARİHÇESİ

1.1. KIRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1.1. Kırâat

Kırâat; (قِراءاة) Kiraet (قِراءة) simai (işitsel/duyumsal/kaide dışı) mastarının çoğulu olup k-r-e (قرأ) fiilinden türetilmiştir.[10] Lügat olarak; kadının hayız görmesi ve hayızdan temizlenmesi, okumak, tilavet etmek, toplamak, bir araya getirmek anlamlarına gelmektedir.[11] Terim anlamı ile ilgili birçok görüş bildirilmektedir. Bu görüşler arasında kanaatimizce İbn Cezeri'nin (ö.833.) görüşü daha kapsayıcı olup ön plana çıkmaktadır. İbn Cezeri kırâat ilmini; "**علم بكيفية أداء كلمات القرآن واختلافها بعزو الناقلة**"/ " Kur'an kelimelerinin eda[12]/okunma biçimini ve bu kelimelerdeki ihtilafı, nakleden kişiye nisbet ederek bildiren ilimdir."[13]şeklinde tarif etmektedir.

---

[10] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 265., Hacı Önen, **Taberî Tefsirinin Dirayet Boyutu,** Araştırma Yay., Ankara 2014, s. 116.

[11] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** Darü'l-Maarif, Kahire 1119 h. c.5, s,3563.

[12] Kırâatı bizzat üstadın ağzından alarak (fem-i muhsin) öğrenmeye ve okumaya "eda" denilmektedir. Bkz. Ramazan Pakdil, **Ta'lim Tecvid ve Kırâat,** ifav. Yayınları, İstanbul 2013, s. 377.

[13] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriin ve Mürşidü't-Talibin.** Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 9.

Cezerî'nin bu tarifinden de anlaşılacağı gibi kırâat ilmi, Kur'an kelimelerinin okunma biçimini ve bu kelimelerdeki ihtilaf ve farklılıkları rivayet zinciri esas alınarak, nakleden kişiye nisbet edilmesidir.

Bu tarifteki en önemli husus 'nakil' olayıdır. Kırâatların belirli bir düzen ve disiplin dâhilinde korunup nakledilmesi gayesiyle başlangıçtan beri bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve tıpkı hadis ilminde olduğu gibi, nakledilen kırâatlar sened zinciriyle birlikte nakledilmiştir.[14] Nakil olayında herhangi bir keyfilik söz konusu değildir. Sistematik bir şekilde gerçekleşip, tevatürün bütün şartlarını haizdir.

Zerkani (ö. 1948.) Menahilü'l-İrfan adlı eserinde Kırâat ilminin tarifini şu şekilde yapmaktadır:

مذهب يذهب إليه إمام من أئمة القراء مخالفا به غيره في النطق بالقرآن الكريم مع

اتفاق الروايات والطرق عنه سواء أكانت هذه المخالفة في نطق الحروف أم في نطق هيئاتها

"Kırâat imamlarından birinin, rivayetler ve tarikler bir olmakla beraber, Kur'an'ın telaffuzunda kendisi dışındakilerin hilafına, geliştirmiş olduğu ekolüdür. (bu muhalefetin, harflerin telaffuzunda yahut hey'etlerinin/şekillerin telaffuzunda olmasında herhangi bir farklılık yoktur.)" [15]

İsmail Karaçam kırâat ilmini kısaca; "Kırâat imamları arasındaki farklı okuyuşlar"[16] olarak tanımlamaktadır.

Siraceddin Öztoprak; "Kur'an'ı Kerim'in, bütünüyle vahye dayalı ve tevatüren intikal etmiş farklı vecihlerle okunuşunu konu edinen bir ilimdir." şeklinde tarif etmektedir.[17]

Yapılan bu tanımları göz ününde bulundurduğumuz vakit Kırâatların geliş şekli ile ilgili iki önemli neticeye varabiliriz. Birinci olarak kırâatlar "işitmeye" dayalı, ikinci olarak da "nakil" esas olunan bir ilim dalıdır. Bu görüşümüzü Hz. Peygamberden

[14] Abdurrahman Çetin, **Kırâatların Tefsire Etkisi,** Marifet yayınları, İstanbul 2001, s. 91.
[15] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 265.
[16] İsmail Karaçam, **Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri,** İfav yayınları, İstanbul 2013, s. 73.
[17] Siraceddin Öztoprak, **Kur'ân Kırâatı,** Beyan Yayınları, İstanbul 2005. s. 36.

nakledilen şu hadisi destekler mahiyettedir. Hz. Peygamber; *" Kırâat uyulan bir sünnettir."*[18] İfadesi ile kırâatın Nakil ve işitme esaslı olduğunu temellendirmektedir.

Kırâat ilmini inceleyecek olursak kırâat ile ilgili bazı temel kavramların da bu başlık çerçevesinde zikredilmesinin faydalı olabileceği düşüncesindeyiz.

1.1.1.2. Kurrâ

Kurrâ, lügat olarak **"قارئ"**/ kari' ismi failinin çoğulu olup **"قرأ"** fiilinden türemiştir. Kurrâ kelimesi yaygın görüşe göre, okuyucu veya okuyan demektir. Istılahta ise, yedi veya on kırâatin kendilerine nisbet edildiği imamlara verilen isimdir.[19] İleriki konularda bu imamlar ile ilgili bilgi verilecektir.

1.1.1.3. Rivayet

Kırâat yönünden Bir imamın, herhangi bir râvisine nisbet edilen her ihtilafına rivayet denir.[20] İmamdan rivayette bulunan kişiye de **'Râvi'** denir. Asım Kırâatinde Hasf'tan rivayet edilmiş ise, Asım kırâatinin Hafs rivayeti denilir. Şu'be'den alınmış ise, Asım kırâatinin şu'be rivayeti denilir. Her iki râvi ittifak ederse Asım Kırâati denir.[21]

Bu tür rivayetler ya doğrudan (arada bir râvi olmadan) imamdan ders alma yoluyla olur. Kalun ve Verş'in İmam Nafi'den; Şu'be ve Hafs'ın imam Asım'dan aldıkları rivayetler gibi. Ya da arada farklı bir râvi olup sonraki râvi daha fazla iştihar ettiğinden dolayı talebenin hocasının hocasına râvi olduğu kırâattir. Örnek verecek olursak; Ebü Amr'ın râvisi Duri, Yahya b. YezÎd'in talebesidir. Yahya b. YezÎd de, Ebu Amr'ın talebesidir. Ebu Amr, Yahya b. YezÎd ile değil, Duri ile meşhur olmuştur. Duri hiçbir şekilde Ebu Amr'dan ders almadığı halde, hocasının hocasına râvi olmuştur.[22]

---

[18] Ebu Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** Darü'l-Maarif, Kahire 1980, s. 47.; Abdülkayyum Abdülğafur Sindi, **Safahat fi Ulümi'l-Kırâat,** Mektebetü'l-İmdad el-İlmi, Mekke 2013. s. 18.

[19] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 401.

[20] Kadî, **el-Büdûrü'z-Zahire**, c.1, s. 19.

[21] Ahmed El-Beylî, **el-İhtilafu beyne'l-Kırâat,** ed-Darü's-SuDanîyye li'l-Kütüb, Hortum 1988, s. 85.

[22] Sindi, **Safahat,** s. 19.

Kısacası doğrudan veya vasıtalı olarak kırâat imamlarından kırâat vecihlerini alıp daha sonraki nesillere aktaran zatlara 'râvi' denilmektedir.[23]

1.1.1.4. Tarik

Her bir imamın, râvisinden alınan rivayete tarik denir.[24] Tarikte alınan rivayet imamdan alınan rivayet ile karıştırılmaması gerekmektedir. Tarik sahibi rivayetini imamın ravisinden almaktadır.

Tariki biraz daha açacak olursak; İsbehanî'nin İmam Nafi'nin Verş rivayeti veya Ubeyde b. Sabah'ın İmam Asım'ın Hafs rivayetinden aldığı kırâatlar örnek verilebilir. [25] Konuyu daha da anlaşılır kılmak için kırâattan bir örnek verelim.

Besmeleyi iki sure arasındaki geçişlerde hazf edenler olduğu gibi, okuyup veya vasl edenler de oluyor. İmam Nafi' ve ibn Kesîr Besmeleyi okumaktadırlar. Yalnız ibn Kesîr'in iki ravisi de okumaktadır.[26] Dolayısı ile bu tür bir kırâata doğrudan "İbn Kesîr kırâatı" denilmektedir. İmam Nafi'nin ravileri ise besmeleyi ihtilaflı rivayet etmektedirler. Kalun rivayetindeki tariklerde ihtilaf olmadığı için doğrudan imam Nafi'nin Kalun rivayeti denilmektedir. Besmelenin okunmasında Verş rivayetinde ihtilaf olduğu için Verş rivayeti İsbehani tariki denilmektedir. Verş rivayeti İsbehani tariki denildiğinde anlaşılıyor ki Verş rivayetinin başka tariklerinde besmele okunmamaktadır.[27]

Yukarıda yapmış olduğumuz tariflerden şöyle bir sonuca varabiliriz: ister kırâatı doğrudan imamın kendisinden veya dolaylı bir yolla almış olsun, bütün imamların ikişer râvisi bulunmaktadır. Aynı şekilde ister râviden doğrudan almış olsun, isterse arada ikinci ve üçüncü şahıslar olsun bütün râvilerin de ikişer tariki bulunmaktadır. Söz konusu isnatta alınan kırâat iki râvinin ittifak ettiği bir rivayet ise, buna *"kırâat"* denilmektedir. İmamın iki râvisinden birisine nisbet ediliyorsa, falan râvinin rivayeti

[23] Öztoprak, **Kur'ân Kırâatı,** s. 63.
[24] Kadî, **el-Büdûrü'z-Zahire**, c.1, s. 19.
[25] Sindi, **Safahat,** s. 19.
[26] Ahmed mahmud Abdüssemi' el-Hafyan, **Eşherü'l-Müstalahat fi Fenni'l-Edai ve İlmi'l-Kırâat,** Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, s.102.; Sindi, **Safahat,** s. 19.
[27] Sindi, **Safahat,** s. 19-20.

denilmektedir. Dolayısıyla buna da; *"rivayet"* denilmektedir. Râvilerin talebelerinden birisine nisbet ediliyorsa buna da; *"tarik"* denilmektedir.[28]

Yapmış olduğumuz tariflerden de anlaşılacağı üzere mutevatir kırâatların birinci derecesini imamlar teşkil etmektedir. Onları râviler takip etmekte, râvileri de tarik sahipleri izlemektedir. Eğitim ve öğretimde bir kolaylık olsun diye her imamın okuyuş özelliklerini ikişer râvi nakletmektedir. Râvilerde vaki olan kırâatları da ikişer tarik sahibi zevat zikretmektedir.[29]

1.1.2. Kırâat İlminin Konusu

Özü itibari ile Kırâat iliminin konusu Kur'an kelimelerinin eda ve telaffuz noktasındaki farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Kırâat ilminin konusunu daha teferruatlı inceleyecek olursak bir tanıma göre; "Kırâat imamlarının muttasıl bir senet ve tevatür ile Rasulüllah'a dayandırarak aktarmış oldukları, ferşî ve üsulî[30] farklılıklardır. Söz konusu farklılıklar Kur'an kelimelerinin nutuk ve eda keyfiyetini konu almaktadır."[31] Bu tanıma yakın bir ifade de; Kur'an kelimelerinin telaffuzundaki değişiklikler ile bu kelimelerin eda keyfiyeti hususunda hazf, isbat, fasl, vasl, sükun, imale ve işmam[32] gibi konularda kırâat imamlarının semaî ihtilafını ele alan bir ilimdir.[33]şeklinde nitelendirilmektedir.

Birinci tanımda Kur'an kelimeleri kırâat bağlamında ferş ve üsul olmak üzere ikiye ayrılırken; İkincisinde ise sadece usul kavramları olan hazf, isbat, fasl, vasl, sükun, imale ve işmam diye ayrılmaktadır. Ferş konusuna değinilmemektedir. Birinci tanımda senet ve tevatüre değinilirken ikincisinde değinilmemektedir. Başka bir tanımda da; Telaffuzlarındaki değişme ve edalarındaki keyfiyet bakımından, Kur'an kelimeleridir.[34]şeklinde ifade edilmektedir. Yapılan bu tanımlardan şöyle bir çıkarım söz konusu olabilir; Kırâat ilmi, Kur'an kelimelerinin okunuş ve eda ediliş biçimini ittifak ve ihtilaf yönleriyle rivayet edilen her veçhi, nakledenin kendisine dayandırarak

---

[28] Sindi, **Safahat,** s. 20.
[29] Karaçam, **Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri**, s. 80.
[30] Bu kavramlar ile ilgili ikinci bölümde 'Kırâat Istılahları' başlığında bilgi verilecektir.
[31] Sindi, **Safahat,** s. 18.
[32] Bu kavramlara, çalışmamızın ikinci bölümde açıklık getirilecektir.
[33] Şihabüddin Ahmed b. Muhammed Abdulğani Dimyati, **İthaf Fudalai'l-Beşer,** Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 6.
[34] Kadî, **el-Büdûrü'z-Zahire,** c.1, s. 11.

inceler. Ana teması bu olmakla beraber, kırâatın çeşitleri, kırâat İlminin tarihi ve ekolleri de bu ilmin konusu içine girmektedir. [35]

Kur'an metninin Hz. Peygamber'den itibaren vahiy edildiği gibi okunarak bize kadar ulaşmasında önemli bir görevi üstlenen kırâat ilmi, bu vahyin tefsir edilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Kırâat imamlarının ihtilafına neden olan bazı Kur'an lafızlarının farklı vecihleri/okunma yönleri, tefsir yönünden göz ardı edilmeyecek bir zenginlik ve birikim kaynağı olmuştur.[36]

1.1.3. Kırâat İlminin Gayesi Ve Faydası

Kırâat ilminin gayesi, Kur'an kelimelerini bozulmaktan korumaktır.[37] Bir başka yönüyle, kırâat imamları tarafından okunan ve Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahih kırâatları, zayıf ve mevzu olanlarından ayırarak öğretmeyi amaç edinen ilimdir.[38]

Kırâatlarla sağlanan vecihler sebebiyle, Kur'an daha muciz ve muhtasar hale gelmiş, belağat ve i'cazın zirvelerine ulaşmıştır. Böylece her bir kırâat ile sağlanan kelimeler birer ayet mertebesine çıkmış, bir kelimeye bir kaç anlam yüklenmiş olup bir kelime birkaç ayet mertebesine geçmiştir. Aynı kelime ile farklı anlam zenginlikleri oluşmakla beraber müminlerde güçlü bir yorumlama yetisi de oluşturmuştur.[39]

Âlimler asırlar boyunca, kırâat vecihleri ile açığa çıkan mana zenginliklerinden istifade etmişlerdir. Kırâat ilmi fakihlere hüküm çıkarmalarında büyük oranda yardımcı olmaktadır. Farklı kırâatların oluşu hükümler noktasında ümmete büyük kolaylıklar sağlamıştır.[40]

Kırâatlar ile ortaya çıkan faydalar bununla da sınırlı değildir. Kur'an'da geçen bazı müphem kelimeler, kapalı ifadeler kırâat farklılıkları ile vuzuha kavuşmuştur.

---

[35] Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü,** Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 15.
[36] Ünal, **Kırâat Farklılıkları,** s.15.
[37] Dimyati, **İthaf,** s. 6.
[38] Ünal, **Kırâat Farklılıkları,** s.15.
[39] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 52.
[40] Dimyati, **İthaf,** s. 6.

Aynı şekilde kırâatlar, bazı ayetlerin yorumlanmasında ve bazı hükümlerde çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayış ve yorumların doğmasına sebep olmuştur.[41]

Kırâat ilminin önemini ortaya koyan birçok hususiyet bulunmaktadır. Gerek klasik gerekse modern eserlerde bununla ilgili birçok çalışma yapılmış olup farklı örnekler verilmiştir. Kırâatların Kur'an'ın yorumlanmasındaki olumlu etkisini göstermesi ve okuyucunun fikir edinmesi açısından, çalışmamızın çerçevesini de göz önünde bulundurarak, birkaç örneğin konumuzu aydınlatacağı kanısındayız.

Kırâatlar, Kur'an'dan hüküm istinbatında ve mücmel/kapalı ayetlerin açıklanmasında fakihlere çeşitli çözümler sunulmasına olanak sağlamaktadır. Yemin kefareti ile ilgi Maide 5/89. Ayeti örneğinde vaki olan kırâatta yüce Allah;

" فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ"

*"...Bu durumda yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir..."*buyurmaktadır.

Söz konusu ayettte *"bir köleyi azad etmek"* kısmında, kölenin mümin olup olmaması zikredilmemektedir. Bu kapalılıktan dolayı da âlimler ihtilafa döşmüşler. Fakat aynı ayetin "**مُؤْمِنَةٍ**" şeklindeki kırâati, *"bir mümin köleyi özgürlüğüne kavuşturmak"* manasının tercih edilmesine sebep olmuştur.

İşte bundan dolayıdır ki, İmam Şafii (204/819) *"özgürlüğe kavuşturulacak kölenin mümin olması gerekmektedir."*[42] hükmünü tercih etmiştir. Ebu Hanife (150/767) ise, bu kırâati hüccet olarak kabul etmeyip, *"özgürlüğe kavuşturulacak kölenin mümin olup olmamasına bakılmaksızın,"* yemin kefaretinde *"herhangi bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmayı"* şart koşmuştur.[43]

İmam Şafii'nin *"mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmayı"* şart koşması, öldürme kefaretinde geçerli olan " **فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ** " *"...bir mümin köleyi özgürlüğüne*

[41] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 53.

[42] Muhammed b. İdris eş-Şafiî, **Tefsirü'l-İmam eş-Şafiî,** Darü't_Tedmuriyye, Riyad 2006, c. 2, s. 706.; Ebu Said Nasirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydavî, **Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil,** Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut1998. c. 2, s. 142.

[43] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 29.; Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 146.; Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşeri, **el-Keşşaf an Hakaikı Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil,** Daru İhyai't-Turasü'l-Arabi, Beyrut tsz., c.1, s. 706.

kavuşturmak…"[44] kırâatındaki şarta kıyas ederek "**مُؤْمِنَةٍ**" "*mümin bir köle"* kırâatını tercih etmesine dayanmaktadır.[45]Ebu Hanife ise; ölüm kefareti hariç, bütün kefaretlerde herhangi bir köle azad edilebileceği görüşünü benimsemektedir. Ebu Hanife delilini, "**فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ**" ayetinin "**مُؤْمِنَةٍ**" kelimesi olmayan kırâata dayandırmaktadır.[46]

Aynı şekilde bir kelimede iki ayrı kırâatın icra edilmesi ile açığa çıkan anlam zenginliği, birbiriyle çelişmeyen iki ayrı hükmün verilmesine sebebiyet vermiştir. Örnek verecek olursak;

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın."[47] ayet-i kerimesinde "**وارجلكم**" kelimesini kırâat imamlarının bir kısmı fethalı "**وارجلَكم**" şeklinde okurken, bir kısmı da kesreli "**وارجِلِكم**" şeklinde okumuşlardır.[48]

Söz konusu kelime birinci kırâate göre, öncesinde geçen "**فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ**" terkibine atfedilerek okunduğundan dolayı, abdest alırken ayakların yıkanması hükmüne delalet etmektedir. İkinci kırâatta ise, "**وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ**" terkibine atfedildiğinden dolayı, ayakların mesh edilmesine delalet etmektedir. Hz. Peygamber (a.s.) bu hükme uygulamalarında açıklık getirmektedir. Ayakları yıkamayı ayağında mesh olmayanlara; mesh etmeyi de ayağında meshi olanların yapacağını bildirmektedir.[49]

İşte bir kelimede cari olan iki ayrı kırâat, birer ayet mertebesine geçmiştir. Şayet her bir hüküm (yıkama ve mesh) için ayrı bir kelime kullanılsa idi, ayet uzamış olacaktı.

---

[44] Nisa 4/92.

[45] Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, **Fethu'l-Kadîr,** Daru İbn Kesir; Darü'l-Kelimü't-Tayyib, Dimeşk- Beyrut 1994, c. 2, s. 82.

[46] Zemahşeri, **el-Keşşaf,** c. 1, s. 706.

[47] Maide 5/6.

[48] İbn Kesir, Hamza, Ebu Amr, (bir rivayette Asım da) kesreli olarak; Nafi, İbn Amir, Kisai, (ve diğer rivayette Asım) fethalı okumuşlardır. (İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s.47.); Ebu Amr Osman b. Said el-Emevi ed-Danî, **et-Teysir fi'l-Kırâatı's-Seb'i,** Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2011, s. 237.

[49] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 29.; Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 146-147.; Şevkani, **Fethu'l-Kadîr,** c. 2, s. 22.; Said b Mes'ade el-belhi Ahfeş, **Meani'l-Kur'an,** Alemü'l-Kütüb, Beyrut 2003, s. 290-291; ayrıca bu konunun ihtilaf ve ittifaklarının detayları için bkz. (Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberi, **Camiü'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000, c. 10, s. 7-90)

Bu da Kur'an'ın belağatına ters düşmektedir.[50] Böylelikle bu kırâatta bir kelime iki ayrı hükme delalet etmiş olmaktadır.

2.kırâatlar iki ayrı hükmün cemedilmesine (bir araya getirilmesine) vesile olmaktadır. Mesela:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ *"Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: "O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri ve çok temizlenenleri sever."*[51]ayet-i celilesinde geçen "**يَطْهُرْنَ**"kelimesini bir kısım kırâat imamları, ayette görüldüğü şekli ile, "**ط**" harfini tahfif, (şeddesiz) "**ها**" harfini de tahfif ve ötre ile okumuşlar. Bir kısmı da; iki harfi de şeddeli ve "ها" harfini fethalı "**يَطَّهَّرْنَ**"şeklinde okumuşlardır.[52]

Bu iki kırâattan tahfif ile okuyuşta mübalağa yoktur. Teşdit/şedde ile okuyuşta ise mübalağa vardır. Tahfif ile okunuşta, Ebu Hanife ve taraftarlarının görüşüne göre, hayız kanı kesilen kadına kocasının, ister gusletsin ister etmesin, hayzı on günü geçmişse yaklaşabileceği yönündedir. Ebu Hanife ve taraftarları tahfif ile okunmayı tercih ederek hüccet getirmiştir. Şeddeli kırâatta ise, âdeti kesilen kadına kocasının, ancak gusledip temizlendikten sonra yaklaşmasının caiz olduğu hükmü çıkmaktadır. Bu kırâat ile tercihte bulunanlar da İmam Şafii, İmam Malik ve İmam Hanbel'dir. Onlar da, **"يَطْهُرْنَ"** kelimesini yıkanma anlamında kullanmışlardır. Sonrasında gelen "**فَإِذَا تَطَهَّرْنَ**" lafzını delil olarak getirmişlerdir.[53]

3. ayetlerde meydana gelebilecek yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırmak./ ayetin emri ile uygulamada görünen farklılığı ortadan kaldırmak. Örneğin:

---

[50] Celaleddin Abduurrahman es-Suyutî, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,** Darü'l-Hadis, Kahire 2006, c. 1, s. 246.

[51] Bakara 2/222.

[52] Şeddesiz okuyanlar; Nafi, Ebu Amr, İbn Kesir; İbn Amir ve Asım'ın Hafs rivayetidir. Şeddeli okuyanlar ise; Ebu Bekr, Hamza ve Kisa'dir. (Danî, **Teysir,** s. 211.; Cezerî, **en-Neşr,** c.2, s. 227.; ibn. Zencele, **Hüccetü'l-Kırâat,** s. 134.)

[53] Ebu Zar'a Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele, **Hüccetü'l-Kırâat,** Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997, s. 135; NEbul b. Muhammed İbrahim alü İsmail, **İlmü'l-Kıraat,** Mektebetü't-Tevbe, Riyad 2000, S. 378-379.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Ey iman edenler! Cuma namazına ezan ile çağırıldığınız zaman derhal Allah'ı zikretmeye (hutbe ve namaza) gidin, alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır."[54]Ayetini Hz. Ömer, ibn Abbas ve İbn Mes'ud **"فامضوا إلى ذكر الله"** *"Allah'ın zikrine yönelin."* şeklinde okumuşlardır. [55]

"فَاسْعَوْا" kırâatına bakılınca akla ilk etapta Cuma namazına koşarak gidilmesi gelmektedir. Hâlbuki ayetin hükmünde koşmak söz konusu değildir. İşte bu ikinci kırâat, akla gelen şüpheyi ortadan kaldırmaktadır. Çünkü **"فامضوا"** kelimesi koşma değil, yönelme anlamı taşımaktadır.[56]

Bu ayeti kerimedeki, **"فَاسْعَوْا"** kelimesinin koşma anlamında olmadığını Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet edilen;

إذا ثوب بالصلاة فلا يسع إليها أحدكم ولكن ليمش وعليه السكينة والوقار صل ما أدركت واقض ما سبقك/*"Sizden biriniz giyinip hazırlandığı zaman, -cemaatle- namaza yetişmek için sakın koşmasın. Ancak huzur ve vakar içinde gitsin. İmama yetiştiği rekâtları imamla beraber kısın. Yetişemediklerini de tamlasın."*[57] Bu hadis ve Hz. Peygamber'in bunu destekler mahiyetteki birçok uygulaması, ayrıca Hz. Ömer, ibn Abbas ve İbn Mes'ud (r.a.) gibi sahabelerin şaz da olsa ayeti, **"فامضوا"** şeklinde okumaları, mananın ayetin dış görünüşün de olduğu gibi, *"koşmak"* değil, *"yönelip kastetmek"* olduğunu göstermektedir.

Vermiş olduğumuz bu örneklerin konumuzun çerçevesini belirlediğini düşündüğümüzden, bu kadar örnek ile yetinmemiz gerektiğini düşünerek, şunu söyleyebiliriz:

Yaygın ve genel okuyuş olarak kabul edilen Asım Kırâatı çerçevesinde bakıldığında dahi, Kur'an metninin mücmel ve müphem kısımlarının olduğu, mutlak bazı ifadelerin gerek Kur'an gerekse sünnet tarafından takyit edildiği bilinen bir

---

[54] Cum'a 62/9.
[55] Taberi, **Camiü'l-Beyan,** c.23, s. 381-382.
[56] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 29.; Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 147.;
[57] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, **Sahihü Müslim,** Beytü'l-Efkar ed-Düveliyye, Riyad 1998, s. 239.

hususdur. Bu görüntü diğer kırâatları da göz önüne aldığımızda değişmekte, farklı kırâatlarla da bir kırâata göre kapalı ve müphem kalan bir ayetin diğer bir kırâatla anlaşılır hale geldiği görülebilmektedir.[58]

Anlatmış olduğumuz bu durum zayıf/şaz kırâatlar için de geçerlidir. En son vermiş olduğumuz örnekte; **"فَاسْعَوْا"** kelimesi mutevatir kırâatta geçmesine rağmen, sahabenin bir kısmı şaz olarak bilinen **"فامضوا"** kelimesini tercih etmeleri bunu açık bir şekilde göstermektedir.

Sahabe kırâatlarına bakıldığında, onların ayetteki herhangi bir kelimeyi Hz. Peygamber'den naklen bir kırâat olarak veya müradif başka bir kelime ekleyerek muhtemelen tefsir amacıyla okumaları, Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında büyük katkı sağlamıştır. Böylece ayette bulunan müşkîl ve mücmel bir durumun giderilmesi mümkün olabilmiştir.[59]

1.1.4. Kırâat Ve Kur'an

Kur'an yüce Allah'ın mucize kelamı olup tilaveti ile ibadet edilen, günümüze tevatür yolu ile intikal olunan, Fatiha ile başlayıp Nas ile biten kitaptır.[60] Şeklinde tanımlanırken; "Kırâat ise, Kur'an kelimelerinin telaffuzundaki değişiklikler ile bu kelimelerin eda keyfiyeti hususunda hazf, isbat, fasl, vasl, sakin kılma, imale ve işmam gibi mevzularda kırâat imamlarının semaî ihtilafını ele alan bir ilimdir."[61] şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu konu çerçevesinde İslam bilginleri farklı görüşler belirtmişlerdir. Kırâat ve Kur'an kelimelerinin aynı anlamda olduğunu savunan İslam bilginleri olduğu gibi, farklı ifadelerdir, diyenler de olmuştur.

İslam bilginlerinin "Kırâat-Kur'an" kelimelerinin birbiri ile kesişip ve ayrıştığı hususundaki görüşlerine geçmeden önce "Kur'an" kelimesinin lügat manası ve hangi kökten türediği konusundaki İslam bilginlerinin görüşlerine yer vereceğiz. Nitekim bir

---

[58] Ünal, **Kırâat Farklılıkları,** s.132.
[59] Ünal, **Kırâat Farklılıkları,** s.132.
[60] Ahmed Muhammed Müflih; Ahmed Halid Şükri; Muhammed Halid Mansur, **Mukaddimat fi Ulumi'l-Kırâat,** Daru Amman, Amman 2001, s. 48.
[61] Dimyati, **İthaf,** s. 6.

kelimenin terim manasının yanında diğer kelimeler ile ayrışıp kesiştiği noktaları tespit edebilmek için o kelimenin lügat anlamının da iyi bilinmesi gerektiği görüşündeyiz. Kur'an kelimesinin lügat manasının tahlilini yaparak "kırâat-Kur'an" kavramlarının daha iyi anlaşılacağını umuyoruz.

İslam bilginleri Kur'an kelimesini aslı itibari ile hemzeli/**مهموز** ve hemzesiz olmak üzere iki kategoride değerlendirmişler.[62]

Kur'an kelimesini hemzesiz kabul edenler, İmam Şafii, Eş'ari ve Ferra'dır. İmam Şafii; "Kur'an kelimesi hemzesiz (irticalen) olup hiçbir kökten de türemiş (müştak olmayan) değildir. O Hz. Muhammed (a.s.)'e indirilen kitabın özel ismidir. Kur'an kelimesi okuma anlamı taşıyan k-r-e/ قرا fiilinden türememiştir. Şayet böyle olsaydı her okunan şeyin Kur'an olması gerekirdi. Tevrat ve İncilin birer ismi olduğu gibi, Kur'an'ın adı da böyledir."[63]şeklinde yorumlamıştır.

Yine bu kategoriye giren bir kısım bilgin, Kur'an kelimesinin "**قرن**" kökünden türediğini söylemişlerdir. Çünkü bu kelime, bir şeyi bir şeye yaklaştırmak, birleştirmek, anlamına gelmektedir. Kur'an'ı Kerimde sureler, ayetler birbirlerine yakınlık göstermektedirler.[64]

Kur'an kelimesinin hemzeli olduğunu kabul edenler arasında da, Zeccâc (ö. 311/924) ve Lihyani (ö. 215/831.) zikredilebilir. Bu iki âlim; "Kur'an, "**رجحان**" ve "**غفران**" kelimelerinde olduğu gibi "**فعلان**" veznindedir. Bu vezin üzere okunursa, toplamak anlamında olan, el-kür'/ "**القرء**" kelimesinin türevlerinden olur."[65]şeklinde bir görüşe yer vermektedirler.

Bu görüş, İslam bilginleri arasında en kuvvetli görüş olarak kabul edilmektedir. Buna göre Kur'an kelimesi, "**قرأ**" kökünden türemiş, ism-i mef'ul manasını tazammum eden, Peygamberimiz Hz. Muhammed'e mucize olarak inzal olunan ilahi kelamın ismidir. Kur'an kelimesinin hemzesiz okunuşu tahfif (hafifletmek) içindir. Yoksa onun

---

[62] Subhi es-Salih, **Mebahis fi Ülumi'l-Kur'an,** Darü'l-İlm, Beyrut 1977, s. 18.
[63] Suyutî, **el-İtkan,** c.1, s. 169.; Bedrüddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân,** c. 1, s.169.; Salih, **Mebahis,** s. 18.
[64] Suyutî, **el-İtkan,** c.1, s. 169.; Zerkeşi, **el-Burhan,** c. 1, s.169.
[65] Suyutî, **el-İtkan,** c.1, s. 169.; Salih, **Mebahis,** s. 18.

hemzesiz olduğuna delalet etmez.[66] Bu âlimler hafifletme ile ilgili savunmayı, Kur'an'ın ismibnin irticali olduğunu, yani hemzesiz bir kökten türediğini savunanlara karşı yapılmıştır. Bu görüşü savunanları yukarıda zikretmiştik.

Kırâat kelimesinin iştikakları ve manası ile ilgili bilgilere yukarıda yer vermiştik. Kur'an-ı Kerim'in kökü ve anlamı ile ilgili bu kısa girişten sonra, İslam bilginlerinin bu iki kelimenin birbiri ile kesişip ve ayrıştığı hususlara dair görüşlerine yer verebiliriz.

Konu ile ilgili İslam bilginlerinin görüşlerini iki kategoride incelemek mümkündür.

Bilginlerin bir kısmı; Kur'an ve kırâatın birbirinden ayrı hakikatler olmadığını, birbirini tamamlayan unsurlar olduğu, görüşünü savunmuşlardır.

İkinci kısım bilginler de, Kur'an ve kırâatın bir birinden bağımsız iki ayrı unsur olduğunu savunmuşlar.

Birinci görüşe göre; Arapçaya bir yönüyle de olsa muvafik olan, Hz. Osman Mushaflarından bir tanesine ihtimal ile olsa da uyan, senedi de sahih olan, bu şartları taşıyan bütün kırâatlar ahruf-i seb'a ile nazil olan Kur'an'ındır. Bunları kabul etmek lazımdır. İnkâr etmek de caiz değildir. Söz konusu şartları taşıyan kıraaatlar, yedi veya on kırâattan yahut bunların haricindeki imamların kırâatlarından olup da, makbul kırâatların şartlarını taşıyan kırâatlar olmasında herhangi bir fark yoktur.[67]

Bu pasajdan anlaşıldığı üzere; sahih kırâatların şartlarını taşıyan kırâatlar da Kur'an kapsamına girmektedir. Kur'an ve kırâatın iki ayrı unsur değil, aynı kapsamda oldukları anlaşılmaktadır.

Kur'an ve kırâat'ın iki farklı unsur olduklarını savunanların başında Zerkeşî (ö. 794/1392) gelmektedir. O, Kur'an ve kırâat'ın tanımını yapıp, ikisinin ayrı unsurlar olduğunu savunmuştur. Zerkeşî konu ile ilgili yapmış olduğu tanımda şöyle söylemektedir: "Kur'an ve kırâat iki ayrı hakikattir. Kur'an; Hz. Muhammed'e beyan ve i'caz için inzal olunan vahyin adıdır. Kırâat ise; söz konusu vahyin harfleri ve

[66] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 26.; Karaçam, **Kırâat İlmi,** s. 75.
[67] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 9.

kelimelerinin tahfif, teskil ve seslendiriliş noktasında telaffuz ve yazılışındaki ihtilafları konu edinen bir ilimdir."[68] SuyutÎ (ö. 910/1505) Zerkeşî'nin zikretmiş olduğumuz bu görüşüne kitabında yer vermiştir. Ancak Zerkeşî'nin bu görüşünü benimsemediği görülmektedir.[69]

Kur'an ve kırâat'ın iki farklı hakikat olduğunu savunan âlimlerden biri de Mekki b. Ebu Talib'dir. (ö. 437/1046) Ancak O'nun tanımı diğerlerininkine göre farklılık arz etmektedir. Mekki b. Ebu Talib; "Arapçaya bir yönüyle de olsa muvafik olan, Hz. Osman Mushaflarından bir tanesine ihtimal ile de uyuyorsa, senedi de sahih ise; bu kırâatlar Kur'an'dır. İnkâr etmek caiz değildir. Bu şartlardan bir tanesini taşımıyorsa kırâattır, Kur'an denilemez."[70]şeklinde görüş bildirmiştir.

Kanaatimizce de Mekki b. Ebu Talib'in görüşü diğer iki görüşe göre daha kapsamlı olmuştur. Nitekim sahih kırâat şartlarını taşıyan kırâatlar Kur'an'ın günümüze intikalinde büyük rol oynamıştır. Günümüzde Kur'an olarak okuduğumuz kitap sahih kırâatların tevatürü ile günümüze intikal etmiştir. Sahih kırâatlar olmasaydı Kur'an'ın günümüze ulaşmasında büyük şaibeler oluşurdu. Mekki b. Ebu Talib sahih kırâat kapsamı dışında kalan şaz kırâatlara Kur'an demeyi uygun görmemiştir. Dolayısı ile Mekki b. Ebu Talib'in bu görüşü vasat yol olarak tercih edilebilir kanaatindeyiz.

1.1.5. Kırâatların Kur'ân'ın Anlamına Etkisi

Tefsir kitaplarını incelediğimizde neredeyse tamamında dil ve gramer farklılığından dolayı bazı anlam farklılıklarının oluştuğuna şahit olmaktayız. Filolojik farklılıkların birçok faktöründen bir tanesi de hiç şüphesiz kırâat vecih ve rivayetlerinin farklılığıdır. Ayrıca farklı kırâatların bilinmesi Kur'ân'ın yorumlanmasına, Kur'ân belagatine ayrı bir derinlik ve anlam zenginliği katacaktır.

Bediüzzaman Said NursÎ (ö. 1960) Kur'an'ın nazmına, kelimelerin ve ayetlerin dizilişine şu şekilde değinmektedir: "Kur'ân-ı mu'cizü'l-beyan âyetlerini, cümlelerini

[68] Zerkeşi, **el-Burhan,** c. 1, s.195.
[69] Suyutî, **el-İtkan,** c.1, s. 241.
[70] Mekkî b. Ebu Talib, **el-İbane,** Daru Nehde, Kahire tsz, s. 51.

öyle bir şekilde nazmetmiş ve vaz etmiştir ki, her cihetten ihtimal yolları bulunsun ki, muhtelif fehimler ve istidatlar, zevklerine göre hisselerini alabilsinler."[71]

NursÎ'nin sözlerinden şöyle bir çıkarım söz konusu olabilir; Kur'an'ın üslubu ve vaz' edilişi bir yönü ile Kur'an'ın nüzulü ile alakalı olup kırâatlar konusunu da kapsamaktadır. Nitekim farklı kırâatlar, farklı anlam zenginliklerinin ortaya çıkmasına, Kur'an'ı mana yönünden birçok cihetle yorumlamayı, ayrı devirlerde yaşamış olan insanların ihtiyaçlarının farklılığından dolayı da farklı anlam zenginliklerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Bu anlam zenginliği hiç şüphesiz Kur'an'ın her asra hitap edecek bir tarzda yorumlamaya açık bir şekilde okunmaya ve farklı yorumlanmaya açık bir şekilde nazil olmasına dayandırılabilir. Kur'an'ı farklı şekillerde yorumlanmaya müsait hale getiren Kur'an'ın belagat ve fesahatine ilaveten, kırâat farklılıklarının etkisinin de büyük olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim incelemiş olduğumuz tefsirlerin kahir ekseriyeti bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Kur'ân belagatinin kaynağı da hiç şüphesiz âyetleri ve cümleleri arasındaki mükemmel insicam, nazmındaki akıcılık, üslubundaki bediiyyettir. Bütün dillerde farklı lehçe ve şivelerin olduğu gibi Arapça da çok zengin bir dil olduğundan, iki farklı kelime aynı anlamda kullanılabilmektedir. Aynı şekilde bir kelime ayrı lehçede çok farklı seslendirilebilmektedir. Bir lehçede kalın okunan bir harf farklı bir lehçede ince okunabilmektedir. Aynı şekilde bir kabile yan yana olan iki kelimeyi idğam ederken, başka bir kabile idğam yapmamaktadır. Kelimelerin seslendirilişinden, harflerin ince ve kalın okunuşuna, bir harfin dil ucuyla okunup, mahreç veya sıfat yönünden birbirine yakın olan harflerin idğamına kadar, farklılıklar olabilmektedir.

Yukarıda saymış olduğumuz bu etkenlerin tamamı anlamı etkilememektedir. Bir kısmı fonetik ve şive ile ilgili olmaktadır. Ancak, Arap yazısının da o dönemde noktasız ve harekesiz oluşu, bazı kelimelerin hem nokta hem de i'rab yönünden farklı yorumlanmaya açık olması, anlamda farklı yorumların olmasına sebebiyet vermiştir. Bu da anlamda ayrı bir zenginlik oluşturmaktadır.

---

[71] Bediüzzaman, Said Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, Sözler Yayınevi, İstanbul 1990, s. 41-42.

Nakil yoluyla Kırâat imamlarına intikal eden kırâat vecihlerin bu etkisi, Kur'ân'ın ayrı devirlerde yaşamış insanlar tarafından da farklı yorumlanmasını sağlamıştır. Kırâatlar aynı devirde yaşamış insanlar tarafından da zaman zaman rahmet vesilesi olarak çok farklı mana zenginliklerini meydana getirmiştir. 'Ümmetimin ihtilafı rahmettir.'[72] Hadisini müspet anlamda (mana zenginliği açısından) Kur'an kırâatlarında görmek mümkündür. Nitekim bu konuyla ilgili olarak İbn Mücahid şöyle söylemektedir:

اختلف الناس في القراءة كما اختلفوا في الأحكام ورويت الآثار بالاختلاف عن الصحابة والتابعين توسعة ورحمة للمسلمين وبعض ذلك قريب من بعض

İnsanlar ahkâm konularında ihtilafa düştükleri gibi kırâat konularında da ihtilafa düşmüşlerdir. Sahabe ve tabiinden nakledilen bu farklılıklar ihtilaf konusu olmamaktadır. Aksine bazı hükümlerde genişlik ve rahmet vesilesi olmaktadır.[73]

Konuyla ilgili Abdurrahman Çetin'in tespiti de önemlidir. O, bu konu şunları söylemektedir; "Kırâatlarle sağlanan vecihler sebebiyle, Kur'ân daha muciz ve muhtasar hale gelmiş, belağat ve icazın doruğuna ulaşmıştır. Böylece her kırâat, bir âyet mertebesinde olmuş; aynı kelime ile değişik manalar elde etmek mümkün olmuştur. Bazı müphem kelimeler, kapalı ifadeler, kırâatlar sayesinde vuzuha kavuşmuştur. Aynı şekilde kırâatlar, bazı âyetlerin yorumlanmasında ve bazı hükümlerde çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayışların doğmasına da sebep olmuştur. Böylece hem kur'ân'ın okunuşunda farklı ve zengin çeşniler ortaya çıkmış; hem de engin ve iç içe manalar ifade eden Kur'ân-ı Kerim'in anlamı daha da zenginleşmiş, çoğalmış ve her devirde ve her seviyedeki insanların farklı farklı lezzet aldıkları, yararlandıkları ilahi bir sofra ve hazine olmuştur."[74]

Özetle söylemek gerekirse kırâatlar, Kur'an'ın anlamına etki etmektedir. Kur'an'ın anlaşılmasını hedefleyen Tefsir ilminin de önemli konularından bir tanesidir. Elbette ki her kırâat farklılığı anlamda etki oluşturmamaktadır. Bir kısmı yukarıda izah ettiğimiz gibi anlamda bir etki oluşturmamaktadır. Bir kısmı da anlamı doğrudan veya

---

[72] Ebü's-Saadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed ibnü'l-Esir, **Camiü'l- Üsul,** Daru'l- fikr, yrs. tsz. c. 1, s. 186.

[73] İbn Mücahid, **es-Seb'a,** s. 45.

[74] Abdurrahman Çetin, **Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kırâatların Etkisi**, Diyanet İlmi Dergi, Ankara 2001, c. 37, Sayı: 4, s. 81-82.

dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Şimdi de anlama etki eden kırâat farklılıklarını inceleyelim.

1.1.5.1. Anlamı Etkileyen Kırâatlar

Önde gelen kırâat âlimi ibnü'l-Cezerî, (ö.833) "Hüruf-i seb'a"dan kaynaklanan kırâat farklılıklarının yedi kısım olabileceğini zikrederken şöyle bir tanım yapmaktadır; "Kur'an'ı araştırdığımız takdirde, sahih, şaz, zaif veya münker kırâatlardan hangisi olursa olsun, kırâat farklılıklarının yedi kısma ayrılacağını" ifade etmektedir. Bu yedi maddeyi aşağıda sıralayalım.

1.Kelimenin harekesinde olup kelimenin suretinde herhangi bir değişlik oluşturmayan Kırâat farklılığıdır. Bu farklılığın manaya herhangi bir etkisi söz konusu değildir. **وَيَحْسَبُ** ve **وَيَحْسِبُ** örneğinde görüldüğü gibi.

2.Sureti değişmeyip manaya etkisi olan farklılıktır: "**وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ**" ve "**أَمَهٍ**" örneğinde olduğu gibi.

3.Harfin kendisinde gerçekleşen farklılıktır ki, manaya etki edip de, kelimenin suretinde her hangi bir değişiklik oluşturmamaktadır: " **وَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ** **لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ**" ve "**وَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ**" örneğinde görüldüğü gibi. "**نُنَجِّيكَ**" kelimesinin üçüncü harfi noktalı olduğu zaman cim olur, noktasız olduğu zamanda da ha olur ki; cim ile okunduğu takdirde mana: seni bedenin ile kurtaracağız/koruyacağız anlamı çıkmış olur; ha ile okunursa seni bedenin ile diriltiriz anlamı çıkmış olacak.

4.Harfte gerçekleşip, kelimenin suretinde değişiklik olup da, manaya etki etmeyen kırâat farklılığıdır. "**الصِّرَاطَ**" kelimesinin, "**السِرَاطَ**" şekinde; "**بَصْطَةً**" kelimesinin de, "**بَسْطَةً**" şeklinde okunması gibi. Bu farklılığın manaya herhangi bir etkisi söz konusu değildir.

5.Hem kelimenin anlamında hem de suretinde gerçekleşen farklılık; **أَشَدَّ مِنْكُمْ ، وَمِنْهُمْ** örneklerinde olduğu gibi, kelimenin hem sureti hem de manası değişmiş. Birinde gaip cemi' müzekker, birinde de muhatap cemi' müzekker olmuş. Kelimenin lafzında da manasında da farklılık oluşturmuştur.

6.Takdim ve tehirden kaynaklanan kırâat farklılığı; **فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ** her iki şekilde de okuna bilmektedir. Bir diğer örnekte; **وَجَاءَتْ سَكْرَتُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ** mevt ve

sekret kelimelerinin yer değiştirmeleriyle takdim ve tehirden kaynaklanan anlam farklılığı oluşmaktadır.

7. Kelimede bir harfin eklenip veya çıkarılmasından kaynaklanan kırâat farklılığı: **وَأَوْصَى، وَوَصَّى** örneklerinde görüldüğü gibi.[75]

Kur'an'daki kırâat farklılıklarını bu şekilde kategorize ettikten sonra, bu çalışmamızda, ibnü'l-Cezeri'nin yapmış olduğu bu taksimattan yola çıkarak, hem sureti itibariyle hem de mana yönüyle farklılık oluşturabilecek, manaya zenginlik katacak, kırâatları tespit etmeye çalıştık. Şimdi de anlama etkisi olan birkaç kırâattan örnekler vererek, konumuzu daha da anlaşılır kılmaya çalışacağız.

Kırâat ilminde kelimelerdeki hareke değişikliği ve fazlalıklar, anlamı ya doğrudan etkilemektedir, ya da anlama zenginlik katmaktadır. Harf ziyadeliğinde " **مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ**" ve "**مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ**" (Fatiha 1/4) örneğini incelediğimiz takdirde bir elifin okunmasında veya düşürülmesinde anlama ciddi bir zenginlik kattığı görülmektedir. **"Malik"** ve **"Melik"** kelimelerini inceleyecek olursak; mülk; cumhurun görüşüne göre emir ve nehiy ile tasarrufta bulunmaktır. İnsanların meliki denilir. Eşyanın meliki denilmez. Söz konusu ayet "**مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ**" şeklinde okununca, "din gününün hükümdarı" anlamına gelmektedir.[76] Malik; milk mastarından ism-i fail olup malı elinde bulunduran; sahip olduğu mülkte dilediği gibi tasarrufta bulunan anlamına gelir. Melik ise; mülk mastarından sıfat-ı müşebbehe olup hükümdar, kuvvet ve otorite sahibi, insanlar üzerinde her bakımdan tasarruf sahibi demektir. Her iki kelime de "kuvvet" manasında müşterektir. Malik ile melikin hangisinin daha kapsamlı olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre melik daha umumidir; çünkü her malik melik değildir, fakat her melik maliktir. Bir kimse mal, mülk, gibi bazı şeylere malik olabilir, ama melik(hükümdar) olamaz. Oysa melik, yani hükümdar daha üstündür; pek çok hak ve yetkilere maliktir. Diğer bir görüşe göre ise, malik daha geneldir; çünkü eşyanın maliki, insanların meliki olur. "Allah her şeyin malikidir." denilir. (hem hükümranlık hem de

[75] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c. 1, s. 26.
[76] Rağıb İsfahani, **Müfredat Elfazü'l-Kur'an,** Darü'l-Kalem, Beyrut 2011, s.774.

eşyanın sahibi anlamında) fakat "her şeyin melikidir." denilmez. Allah için düşünülürse, malik olan, mülkünde sahibi demektir.[77]

Böylece "**مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ**"/ ayatindeki iki ayrı kırâat sayesinde yukarıda zikrettiğimiz iki farklı anlamı elde etmek mümkündür. Her iki kırâat, anlam itibari ile bir birine bir tezat oluşturmamaktadır.

Anlattıklarımızdan birinci manaya göre: " Allah din gününün sahibidir." İkinci manaya göre ise: "Allah din gününün hükümdarıdır." şeklinde olur. Gerçekten Yüce Allah, din gününün, ahiretin hem maliki ve hem de hükümdarıdır. İşte bu iki kırâat sayesinde, bir kelime ile (مَلِكِ) bir birini tamamlayan iki farklı anlam elde edilmektedir.[78]

İki kırâatın bir arada okunmasında herhangi bir ihtilaf veya tezat söz konusu değildir. Bilakis mana daha da pekişmektedir. Nitekim hem mülk sahibi olmak hem de sahibi olduklarında hüküm sahibi olmak Allah'ın azamet ve yüceliğine daha yakışmaktadır.

نُنْشِزُهَا ve **نُنْشِرُهَا** (Bakara 2/259) örneğinde de ra harfinin noktalı veya noktasız okunmasından dolayı mana farklılığı olmadan, iki kırâatın bir arada okunmasından dolayı da anlam zenginliğine şahit olmaktayız.

"نُنْشِزُهَا" kırâatıyla "*yaratmak için birbiri üzerine koyarak birleştirmek, üst üste inşa etmek, çürüyüp yok olduktan sonra tekrardan bir araya toplamak"* manası kastedilir. **نُنْشِرُهَا**kırâatı ile de "*ihya etmek, ölüye can vermek, gizledikten sonra tekrardan yaymak "* manası kastedilir.[79] Dolayısıyla her iki kelimeyle ölümden sonra dirilişin nasıl gerçekleşeceği ifade edilmektedir. İki kelime birbirini nakz eden zıtlık oluşturmamaktır. İki kelime birbirini tamamlar niteliktedir. İhya etme işlemi dağılmış olan parçaların bir araya toplanıp, parçalar birleştikten sonra gerçekleşeceğinden "**نُنْشِزُهَا**" kelimesi bunu çok güzel ifade etmektedir. Dağınık halde olan parçalar bir araya gelseler dahi bir ihya işlemi olmasa yine bir anlam daralması olur. Dolayısı ile نُنْشِرُهَا kelimesi ile de ihya işlemi gerçekleşmektedir.

---

[77] Geniş bilgi için bkz. "ملك" maddesi, İsfahani, **Müfredat,** s.774-776.; Çetin, **Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kırâatların Etkisi**, s. 82.

[78] Çetin, **Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kırâatların Etkisi**, s. 83.

[79] Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, **Kitabu Mea'ni'l- Kırâat**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 86.

Hareke değişikliğine örnek ise; **وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ** / Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya başladılar.(Zuhruf43/57) Farklı bir kırâatte "**يَصِدُّون**" kelimesi "**يَصُدُّون**" olarak okunabilmektedir.[80] Bu iki farklı okuyuşa göre,**يَصِدُّون** okunduğu takdirde bağırma/bağrışma kastedilmiş olur. **يَصُدُّون** olarak okuduğumuzda da mana başkasını haktan saptırmak olur.[81] Mana bütünlüğü açısından da bu örnekte herhangi bir zıtlık bulunmamaktadır. İki kırâatin cem' edilmesi sonucunda anlam zenginliği olacağı kanaatindeyiz. Zikrettiğimiz iki kırâatı birleştirdiğimizde mana ayrı bir boyut kazanmaktadır. Söz konusu kırâatların birleştirilmesi sonucunda şöyle bir yoruma yer verebiliriz: *Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin, ileri geri konuşarak, seslerini yükseltip, bağırmaya başladılar. Bu bağrışma neticesinde haktan saptırmaya çalışıyorlar.* Görüldüğü gibi manada her hangi bir tezat veya ihtilaf değil, Aksine zenginlik oluşmaktadır.

İncelemiş olduğumuz meallerin büyük çoğunluğunda **"يَصِدُّون"** kelimesi; çığrışmak, çağrışmak, bağırmak, kahkaha ile gülmek olarak tercüme edilmiştir. Oysa tefsir kitaplarını incelediğimizde bu kelimedeki sâd harfinin ötreli **"يَصُدُّون"** şeklinde de okunabileceğini görüyoruz. Yukarıda zikrettiğimiz gibi iki farklı kırâatten birbirini destekleyen anlam zenginliğinin oluştuğunu görmekteyiz.

Mealler hazırlanırken farklı kırâatları barındıran tefsir kitaplarına müracaat edilirse, ortaya farklı anlam zenginliklerinin çıkacağı görülecektir. Ayrıca meal hazırlayanlara da farklı yorumlar getirme yolu açılacaktır. Ülkemizde hazırlanan meallerin sadece Asım kırâatini baz almaları, Türkçeye aktarmada zaman zaman zorlayıcı manaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Oysaki müfessirlerin çoğunluğu yorumlarında, farklı kırâtlardan büyük oranda istifade etmektedirler. Bu istifadenin Türkiye'deki meal çalışmalarına yansıması neticesinde zengin bir yorumlamaya yol açacağına inanıyoruz. Ülkemizde iki üç istisna meal yazarımızın haricinde, hiç kimse mael çalışmalarında kırâat farklılıklarından dolayı ortaya çıkan

[80] Muhammede b. Ömer b. Salim Bazemul, **el-Kirâatü ve Eseruha fi't-Tefsiri ve'l-Ahkam,** Doktora Tezi, Mekke 1993, c. 1, s. 309.
[81] Beydavî, **Envarü't-Tenzil,** c.5. s. 94.

anlam zenginliğine yer vermemektedir. Bu da ülkemizde kırâat ilmine olan vukufiyeti göstermesi açısından önemli bir tespit olduğu kanaatindeyiz.

Bu başlıktaki konumuza bu şekilde değindikten sonra, şimdi de anlama herhangi bir etkisi olmayan, fonetik olup kelimelerin seslendirilişini ilgilendiren kırâatları inceleyelim.

1.1.5.2. Anlama Etki Etmeyen Kirâat Farklılıkları

Bu farklıklar İzhar, idğam, ravm, işmam, tafhim, Terkik, med, kasr, imale, feth, tahkik, teshil, ibdal, nakl gibi usule[82] ait hususlardır ki, lafizlara etkisi olsa da manaya herhangi bir şekilde etki etmemektedir.[83] Mesela **"قال"** kelimesinin **"ربِّ"** kelimesine idğam edilerek **"قارّبّ"** /karrabbi şeklinde okunmasının anlam üzerine herhangi bir etkisi olmamaktadır.[84]Anlama etkisi olmayan kırâat örneklerini çalışmamızın ikinci bölümünde Meryem suresinden örnekler ile zenginleştireceğiz.

1.2. KIRÂAT İLMİNİN KISA TARİHİ

Kırâat ilminin tarihini bütün detayları ile anlatmayacağız. Ancak tezimizin içeriği itibarıyla kısa da olsa kırâat ilminin geçirmiş olduğu evrelere değinmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Kırâat ilminin tarihi Peygamber (a.s.)'in vahiy almasını müteakip başlamaktadır. Sonraki evresi Kur'an'ın Hz. Ebu Bekir döneminde toplanması, Hz. Osman döneminde de çoğaltılma evresidir. Tabiin dönemine gelinince ihtilaflar baş göstermeye başlamıştır. Kırâatlar ile ilgili birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu dönemden sonra kırâatlar ile ilgili tasnifatlar yapılmaya başlanmıştır.

Hicri 3. Asırda Kırâatlar ile ilgili ilk tasnifat yapan Ebu Ubeyde el-Kasım b. Selam (224/828), Ebu Ca'fer et-Taberi (310/922) ve Ebu Hatim es-SicistanÎ (255/868) gibi âlimler, kitaplarında yediden daha fazla kraata yer vermişlerdir.[85]

Hicri ikinci asrın başından itibaren İslam şehirlerinde Müslümanların bazı imamların kırâatını bazılarınınkine tercih etmesiyle 'yedi kırâat' tabiri meşhur olmaya

[82] Bu kavramlar ile ilgili açıklamalara çalışmamızın ikinci bölümünde yer vereceğiz.
[83] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 37-38.
[84] Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü,** s.135.
[85] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 33-34.

başlamıştır.[86] Böylece Mekke'de Abdullah b. Kesîr (1207737), Medine'de Nafi'(169/785), Şam'da İbn Amir (118/736), Basra'da Ebu Amr (154/770) ve Ya'kub (205/820), Kufe'de Hamza (188/803) ve Asım(127/744)'ın kırâatları meşhur oldu.[87]

Hicri üçüncü asrın sonlarında[88] Ebu Bekr b. Mücahit (ö. 324/935) Hz. Osman döneminde Mekke, Medine, Küfe, Basra ve Şam gibi şehirlere gönderilen Mushaf ve Kur'an muallimlerinin gayretleriyle yayılan nebevi kırâat vecihlerini *" Kitabü's-Seb'a fi'l-Kırâat"* adlı eserinde toplamıştır.[89]

ibn Mücahit'ten sonra mevcut yedi imamın kırâatına üç imam daha eklenmiştir. Böylelikle kırâatlar ona çıkmış olup bunlara on kırâat anlamına gelen " kırâat-ı aşere" denilmiştir.[90]

Bu kısa girişten sonra söz konusu bu evreleri **"Hz. Peygamber (a.s.) Dönemi"**, **"Sahabe Dönemi"**, **"Kırâatların Kurumsallaşma Dönemi "** ve **"Kırâat İmamları"** şeklinde dört başlıkta inceleyeceğiz.

1.2.1. Hz. Peygamber (a.s.) Dönemi

Kırâat ilminin temeli, vahyin nüzulüne dayanmaktadır. Dolayısı ile ilk kari' ve ilk hafiz Rasulüllah (s.a.v)'tır. Vahyin ilk nüzulünden itibaren Hz. Peygamber, inen âyetleri ashabına okur, Gerekli gördüğü yerleri açıklardı. Bazen de ashap anlamadığı hususları Rasulüllah'a sorar, o da açıklanması gereken yerlere izahat getirirdi.

Konuyla ilgili âyette: **وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيلًا** / *Biz onu bir Kur'an olmak üzere (âyet âyet) ayırdık ki insanlara karşı, dura dura (ağır ağır, dâne dâne) okuyasın. Biz onu tedricen indirdik*.[91] Başka bir âyet-i kerimede yüce Allah: **بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ**/*Sana da ey Rasulüm bu zikri*

[86] Karaçam, **Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati,** s. 245.
[87] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 369.
[88] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 369.
[89] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 369.; Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 56.
[90] Zerkanî, **Menahil,** c.1, s.370.
[91] İsra 17/106.

indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın. Umulur ki düşünüp anlarlar.[92] buyurmaktadır.

Âyetlerden de anlaşılacağı gibi Peygamber (s.a.v.) Kur ‘an’ın hem lafzının düzgün okunmasında, hem de manasının anlaşılmasında etkin rol oynamıştır. İsra suresindeki âyette yüce Allah **“لِتَقْرَاَهُ”** lafzıyla Kur’ân’ın salt kırâat yönünü ifade ederken, Nahl suresindeki âyette **“لِتُبَيِّنَ”** lafzıyla da peygamberimize (a.s.) Kur ‘an’ın anlaşılma hususunu bir misyon olarak yüklemektedir.

Konumuza kırâatlar perspektifinden bakacak olursak, ahruf-ı seb’a konusunu da irdelememiz gerekecektir. Nitekim kırâatların günümüze intikalinin altında yatan en büyük müsebbip hiç şüphesiz, ahruf-ı seb’a ile ilgili olarak rivâyet edilen hadisler ve bu hadislere getirilen yorumlardır.

Ahruf-ı seb’a ile ilgili rivâyet edilen Söz konusu hadislerden birinde Hz. Ömer Hişam ile arasındaki bir muhavere şu şekilde nakledilmektedir: “Resûlullah (s.a.v.) henüz hayatta iken Hîşam b. Hâkim’in Furkan suresini okuduğunu duydum. Kırâatine kulak verdim, baktım ki, Resûlullah (s.a.v.) in bana okutmadığı bir kırâat ile okuyordu. Neredeyse namazda yakasına yapışacaktım. Onu, selâm verinceye kadar bekledim. Sonra yakasına yapıştım ve onu sürükleyip Rasulüllah (s.a.v.) e götürdüm. Ya Rasulüllah! dedim. Ben, bunun Furkan suresini, bana okutmadığın bir kırâat ile okuduğuna şahit oldum. Oysa siz bana Furkân suresini okutmuştunuz. Rasulüllah: (s.a.v) Oku ya Hişam dedi. Hişam, daha önce kendisinden duyduğum şekilde okudu. Rasulüllah (s.a.v.) "Böyle indirilmiştir" buyurduktan sonra, bana: sen oku bende, bana daha önce okuttuğu gibi okuduktan sonra, bana da : "Böyle indirilmiştir" dedi. Ve ardından: “*Muhakkak ki bu Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir, kolayınıza geleni okuyunuz.”* buyurdu.[93]

[92] Nahl 16/44.

[93] Ebu Amr Osman b. Said el-Emevi ed-Danî, **el-Ehrufu’s-Seb’a li’l-Kur’ân**, Daru’l- Menare, Cidde 1997, s. 11.

İbni Abbas'ın rivayeti ile başka hadiste de: Cebrail bana Kur'an'ı bir harf üzere okudu, bende kendisini çevirip ümmetime bu zor gelir dedim, yedi harfe ulaşana kadar bu böyle devam etti.[94]

Konuyla ilgili başka hadisler de vardır. Ancak konumuzu delillendirdiğinden dolayı bu iki hadisle iktifa edip, ehrufu's-Seb'a'nın ne anlama geldiğini biraz açacağız. Ehruf-i seb'a'da öncelikle ehruf kelimesi özerinde duralım.**"احرف"** kelimesi **"حرف"** kelimesinin cemi kılle'si olup **"فلس"** ve **"افلس"** gibidir. Harf ile taraf ve yüz(yün) ifade edilir.[95] Nitekim Kur 'an'da **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ عَلٰى حَرْفٍ** / İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden kulluk eder.[96] buyurulmaktadır.

Âyetin manasından da anlaşılacağı gibi harf burada taraf/bir yön anlamına gelmektedir. Danî (ö.444/1052)bu âyetin yorumunda,"İnsanlardan bazıları Allah'a kendilerine verdiği nimet miktarınca ibadet ettiklerini, şayet verilen nimetler ortadan kalksa Allah'a olan ibadetlerinden vazgeçerler. Allah'a Varlıkta ibadet ederler. Nimetin izalesinden sonra ibadeti ve şükrü terk ederler. Bu insanların ibadetleri bir yönlüdür. Sadece nimet esnasında ibadet edip, zorlukta ibadeti bırakırlar. "**حرف"** /harf kelimesi "**وجه"** /bir yön anlamına gelmektedir. Dolayısı ile Allah'a sadece bir yönü ile ibadet etmiş olurlar, [97] demektedir. Harf kelimesinin ayetten de anlaşılacağı gibi, taraf, yön, farklı durum anlamlarına gelebileceğini görüyoruz.

Aynı şekilde Danî harf 'in kırâat manasında olduğunu ifade ederken, yukarıda bahsi geçen Hişam ve Ömer (r.a) örneğindeki ehruf 'un farklı kırâatlar olduğunu ifade etmektedir.[98]

---

[94] Danî**, a.g.e**., s. 12.
[95] Danî, **a.g.e**., s. 27.
[96] Hac 22/11.
[97] Danî,**a.g.e.**, s. 27.
[98] Ayrıntılı bilgi için bkz. **a.g.e.,** s. 27- 30.

1.2.2. Sahabe Dönemi

Kırâat ilmi İslam tarihinde ilk oluşan, mevki olarak da en önde gelen ilim dallarındandır. Sahabenin din ilimleri noktasında ilk öğrendikleri şey, Kur'ân'ı ezberlemek ve kırâat ilmini tahsil etmek olmuştur.[99]

Sahabenin Kur'an'ı talim ettiklerine dair hem ayet hem de hadislerden örnekler verilebilir. Ayet-i kerimede Allah (c.c.)'ın *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan Risalet vazifesini yapmamış olursun."*[100] şeklindeki fermanla birlikte, bir başka ayette de; "*Biz onu bir Kur'an olmak üzere (âyet âyet) ayırdık ki insanlara karşı, dura dura (ağır ağır, dâne dâne) okuyasın. Biz onu tedricen indirdik."*[101] buyurmak suretiyle, Kur'an'ı etrafindakilere tebliğ yoluyla ulaştırmasını, kırâat etmesini emretmektedir. Tebliğ yapılan da, *"insanlara dura dura (ağır ağır) okuyasın."* dedikleri de sahabeden başkası değildir.

Konu ile ilgili sahabenin söyledikleri de önem arz etmektedir. Hz. Osman, ibn Mes'ud ve Übey b. Ka'b (r.a.)'dan dan rivayet edildiğine göre; Rasulüllah (a.s.)'ın sahabeye on ayet öğretir, bu on ayeti iyice ezberleyip, içerisindeki ilim ve amel hususlarını bellemeden başka ayetlere geçmezdi.[102]

Sahabenin Kur'an'ı öğrenme ve ezberleme evresi bu şekilde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamberin vefatından sonra olaylar farklı boyut kazanmıştır. İslam coğrafyasının sınırları genişlemiş olup islam dini birçok farklı kavim ve milletler tarafından tercih edilmiştir. Bu da birçok problemi beraberinde getirmiştir. Bu problemlere ve getirilen çözümlere sahabeden Zeyd b. Sabit (r.a.)'ten nakledilen şu olay ışık tutmaktadır;

Zeyd b. Sabit (r.a.) şöyle rivayet etmektedir:"Yemâme savaşında ashabın şehid edilmesini müteakip, Hz. Ebu Bekir (r.a.) beni çağırttı. Yanına gittim. Hz. Ömer de orada idi. Hz Ebu Bekir bana dedi ki: Ömer bana gelip dedi ki:*"Yemâme 'de Kur'ân hafızları çok zayiat verdi. Bu gibi vakalarda hafızların ölmeleriyle Kur'ân'ın birçoğunun zayi olmasından endişe ederim. Bana kalırsa Kur'ân'ın cem' edilmesi için bir emir çıkarman gerekir."* Ben de Ömer'e şöyle cevap verdim: "Rasulüllah'ın

[99] Danî, **Teysir,** s. 235.
[100] Maide 5/67.
[101] İsra 17/106.
[102] Sindi, **Safahat,** s. 34-35.

yapmadığı bir işi nasıl yapabilirsin?" Ömer:*"Vallahi bu hayırlı bir iştir."* dedi. Sonra bu iş üzerinde o kadar durdu ki, bana söyleye söyleye nihâyetinde kalben mutmain oldum ve onun görüşünü benimsedim." Zeyd devamla diyor ki: "Ebu Bekir bana dönüp: "Sen genç ve zeki bir adamsın. Kimse sana ithamda bulunamaz. Sen Zaten Rasulüllah'ın da vahiy kâtibi idin. Kur'ân metnini araştır ve topla." diye buyurdu.

Vallahi bir dağı yerinden nakletmemi isteselerdi, bana Kur'an'ı toplama mesuliyeti kadar ağır gelmezdi. Bütün bu işlerin sonunda da Kur'an'ı, hurma dallarından, yassı taşlardan ve insanların hafizalarından derlemeye başladım." [103]

Zeyd b. Sabit devamında; toplama işine koyuldum Tevbe suresinin, **لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ** */ "Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir*." [104] Âyetini hiç kimsede bulamadım. Bu ayeti taki, Rasulüllah (s.a.v.)'ın hakkında; "Şehadeti iki kişinin şehadetine bedeldir." dediği, Ebi Huzeyme el-Ensari'de bulup, o şekilde Tevbe suresine ilhak eyledim.

Toplamış olduğum Mushaf, vefatına kadar Hz. Ebu Bekir'in(r.a.) yanında; sonrasında vefat edinceye kadar da Hz. Ömer'in (r.a.)yanında, ardından da Hz. Ömer'in kızı Hafsa (r.a.) yanına bırakıldı.[105]

Görüldüğü gibi mushaf'ın cem' edilmesi Rasulüllah (a.s.) zamanında bir ihtiyaç olarak hâsıl olmamıştır. Nitekim müşrikler Kur'an'ın bir defada inmesini arzulamışlar. Bu husus Kur'an'da şöyle belirtilmektedir; **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا** */ İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.*[106] Vahyin diliyle Kuran'ın nüzulü bir defada değil, pekiştirmek için geniş bir zamana yayılmıştır. Toplumun anlayıp, amel etmesi için Kur'an bir anda inmemiştir ki bir kitap halini alsın. Muhtelif bazı maddelere yazılmış, ama Mushaf halini almamıştır.

---

[103] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.7; Zerkeşi, **el-Burhan,** c. 1, s. 186-187; Zerkanî, **Menahil,** s. 251; Suyutî, **el-İtkan,** c. 1, s. 186.
[104] Et-Tevbe 9/128.
[105] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.7.
[106] Furkan 25/32.

Bu ayet-i kerime bizlere Kur'an'ın neden bir defada inmediğini, bir kitap halini almadığını açıkça ifade etmektedir. Suyutî (ö. 911 h.) bu konuyla ilgili, Hattabî'nin şöyle dediğini nakletmektedir; "Peygamberimiz (s.a.v.) hayattayken Kur'an'ın ahkâm ve tilavetinde bazı değişikliklerin olabileceğini düşündüğünden kendisi cem' etme gereği duymamıştır. Peygamber (s.a.v.)'in vefatıyla beraber Kur'an'ın nüzulü son bulmuştur. Hulefa-i raşidin istişare edip Kur'an'ın ümmet için korunması görevini üstlenip, Mushaf halini almasını sağlamışlardır.[107]

Âyetler cem' edilirken şu kurallara uyulmuştur:

-Ayetin mutlaka Rasulüllah'ın huzurunda yazılmış olması gerekmektedir.

-Âyetin Rasulüllah tarafından yazdırıldığının en az iki sahabenin şahitliği ile ispatı gerekmektedir.

-Âyetin rivâyet edilen kişi tarafından ezberlenmiş olması şartı aranmaktadır.[108]

Cemedilen bu sayfalar ahrufü's-seb'a'yı da içine alacak şekilde oluşturulmuştur.[109] (noktasız ve harekesiz oluşu bunu göstermektedir.)

Hz. Zeyd'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, âyetler iktibas edilirken, Rasulüllah'tan iktibas ettiği kişinin o âyeti alırken o an yanlarında bulunanlardan en az iki şahidin şehadetleri ile bu âyeti Rasulüllah'tan aldığına dair delil getirmesi gerekiyor ki, söylemiş olduğu âyeti alabilsinler. Ayrıca âyeti getiren sahabi yazılı bir şekilde getirse dahi getirmiş olduğu âyetin ezberinde de bulunması gerekmektedir. Ve en önemli ölçü de yazdığı âyeti her hangi bir yerde değil de Rasulüllah'ın huzurunda yazmış olması gerekmektedir.

Bütün bu zikrettiklerimizden de anlaşılacağı üzere, Kur'an'ın toplanması keyfi bir durum olmayıp ihtiyaca binaen gerçekleşmiştir. Rasulüllah (a.s.) hayatta iken hafizların çokluğu, ayrıca peygamber (a.s.)'ın varlığı ve ahkâmın da değişebilme ihtimalinden dolayı böyle bir ihtiyacı doğurmamıştır. Peygamber (a.s.) 'in vefatları, riddet savaşlarında hafiz sahabelerin şehadetleri, böyle bir ihtiyacı doğurmuştur.

---

[107] Suyutî, **el-İtkan,** c.1, s. 186.
[108] Öztoprak, **Kur'ân Kırâatı**, s. 27-28.
[109] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 248.

Hz. Osman (r.a.) devrinde ise İslam devletinin sınırları Arabistan'ı aşmış, fetihler sebebiyle insanlar kitleler halinde İslam'a girmiştir. Her şehir halkı Kur'ân-ı Kerim'i o beldedeki Kurrâ sahabenin okuyuşuna göre okumaya başlamıştı. Çünkü sahabenin Kur'ân-ı Kerim'deki bazı kelime ve harfleri Rasulüllah'ın ağzından farklı şekilde rivâyet etmeleri, farklı kırâat vecihlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Başlangıçta ümmete kolaylık olmak üzere Rasulüllah'ın uyguladığı bu farklı okuyuş, daha sonra bir takım tereddüt ve şüpheleri beraberinde getirmiş, her belde insanı başka Kırâatları görünce şaşırıp, kendi Kırâatlarının daha doğru ve fasih olduğunu iddia etmişlerdir. Öyle ki, farklı okuyuş sebebiyle insanlar birbirlerini günahkârlık ve hatta küfür ile itham edecek kadar ileri gitmişlerdir.

Nitekim Ermenistan ve Azerbaycan fetihlerine (25/646) katılan kumandan Huzeyfe b. Yeman, bu durumu açıkça görmüş ve derhal Osman (r.a.)'a müracaat ederek, ümmetin arasında Yahudi ve Hıristiyanlar arasındaki ihtilafların benzeri çıkmaması için, bu işin çaresine bakmasını istemiştir. Bunun üzerine Osman Hafsa (r.a.) annemize haber göndermiş, mushaf'ın sonradan iade edilmek üzere kendisine gönderilmesini istemiştir. Hafsa (r.a.) da mushaf'ı halife Osman (r.a.)'a göndermiştir.

Osman (r.a.) gönderilen mushaf'ı çoğaltmaları için sahabeden şu dört kişiyi görevlendirmiştir: Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyir, Said b. Âs, Abdurrahman b. Haris b. Hişam. Bunlardan Zeyd Medineli Ensar'dan, diğer üç sahabi ise Mekkeli olup Kureyşten idiler.

Hz. Osman (r.a.) Görevli heyete ihtilafları durumunda Kureyş lehçesinin esas alınması talimatı vermiştir. Görevlendirilen heyet de aşağıdaki prensipleri göz önünde bulundurarak çoğaltma işlemini gerçekleştirmiştir:

- İstinsah, Ebu Bekir zamanında toplanan mushaf esas alınarak yapılacaktır.

- Mutevatir senetle gelen kırâat tercih edilip, âhad yollarla gelen kırâat alınmayacak.

-Son arzdaki durum gözetilerek, tilaveti mensuh olan âyetler alınmayacaktır.

-İhtilaf halinde Kureyş lehçesi tercih edilecektir.

-Mushaf'ın istinsahı bir kaç nüsha halinde yazılarak gerçekleştirilecek ve muhtelif beldelere gönderilecektir. Gönderilen Mushaflara uymayan ve tashihi mümkün olmayan sayfa ve mushaflar imha edilecektir.

-Sureler, bugün elimizde bulunduğu şekliyle tertip edilecektir.

- Bu mushaflara, daha önceki Mushaf ve sayfalara yazılmış, şerh mahiyetindeki ibareler yazılmayacaktır.

Komisyon belirtilen esaslar çerçevesindeki çalışmalar bittikten sonra, çoğaltılan nüshalardan birisi Medine'de bırakılmış, diğerleri Küfe, Basra ve Şam'a gönderilmiştir. İstinsah işlemi tamamlanınca esas mushaf, Hafsa (r.a)'ya iade edilmiş, çoğaltılan mushaflar üzerinde Ashab ve Tabiîlerin îcması olmuştur.

Hz. Osman, elinde önceden mushaf veya Kur'an'dan bir şeyler bulunduranların bir şekilde imha etmelerini istemiştir. Sonuç olarak Hz. Osman'ın gerek kendisinde bulundurduğu ve gerekse diğer şehirlere gönderdiği bu mushaflar derhal benimsenmiş, kısa zamanda bunlardan istinsahlar yapılarak, birçok müslümanın elinde Kur'ân nüshaları görülmeye başlamıştır. Bugün taşıdığımız ve okuduğumuz Kur'ân-ı Kerim nüshaları Osman'ın (r.a.) çoğalttığı nüshaların aynısıdır.[110]

Zerkeşî, (ö.794/1391) Ebu Amr ed-Danî'nin; *"Ulemanın çoğunluğu çoğaltılan Mushafların dört nüsha olduğu görüşündedir. Hz. Osman'ın bu nüshaları, Küfe, Basra, Şam ve Bahreyn'e gönderip birini de yanında bıraktığını, bildirmektedir. Bir görüşe göre de yedi nüsha olup Mekke, Yemen ve Bahreyn'e de gönderiştir. Ancak birinci görüş daha sahih olup ümmette bu görüşü benimsemektedir"*[111]. şeklinde görüş belirttiğini bildirmektedir.

1.2.3. Kırâatların Kurumsallaşma Dönemi

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Hz. Osman mushafların istinsahından sonra, çoğaltılan mushaflardan her birini bir beldeye, o mushaf'ın ihtiva ettiği kırâati bilen bir

[110] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 7-8,; Zerkeşi, **el-Burhan,**c.1, s. 236-240; Zerkanî, **Menahil,** c.1, s.255-263; Suyutî, **el-İtkan**, c. 1, s. 187-203.
[111] Zerkeşi, **el-Burhan,** c. 1, s. 240.

sahabe ile birlikte göndermişti. Kur'an-ı Kerim'in gönderildiği belde halkı Kur'an kırâatini bizzat Rasulüllahtan öğrenen sahabeden öğrenmiştir.

Daha önce ahruf-ı seb'a ile ilgili kısımda izah ettiğimiz gibi, farklı okuyuşların ortaya çıkmasındaki büyük etken, "Yedi Harf" ruhsatıdır. Beldelere gönderilen bu farklı Mushaflar "ahruf-ı seb'a" yı kapsayacak şekilde istinsah edilmişti.

Gönderilen Mushafların harekesiz ve noktasız olmaları, kelimelerin yazılış şekillerinin de muhtelif kırâat vecihlerini imkan dahiline alması, farklı Kırâatların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hz. Osman'ın Mushaflarla göndermiş olduğu sahabelerin Kırâatları, gitmiş oldukları beldelerde yaygınlık kazanmıştır.

Bilindiği üzere Sahabe (r.a.)'nin Rasulüllah (a.s.)'tan kırâatı elde ediş şekilleri birbirinden farklı idi. Bunlar içerisinde bir kırâat alan olduğu gibi iki ve daha fazla kırâat alan da olmuştur. Bundan dolayı denilebilir ki, Sahabeden kırâatı alan tabiin ve tabe-i tabiin de bu şekli ile aldı. Dolayısıyla farklılık devam etti. Aynı durum kırâatların son bulduğu imamlara ulaştı. İmamlar da tespit ettikleri kırâatlar ile meşhur oldular.[112]

Bir başka deyişle tabiin ve tabe-i Tabiin döneminde, her bir bölgede yayılan kırâat şeklinin önde gelen âlimleri imam olarak kabul görmüşlerdir. Bu imamlar Kur'an'ı Kerim-i sıhhatli/doğru okumada hüccet/onay mercii sayılmışlardır.[113]

Her bölgede o bölge imamının kırâatı okunup okutulurdu. Râviler mensub oldukları imamın kırâat üslubunu daha sonraki nesillere olanca dikkat ve ihtimam ile aktarmışlardır. Kırâat ilmine gönül vermiş Kurrâ hafizlar, kendi bölglerindeki imamın kırâatına ilaveten diğer kırâat imamlarının da okuyuş vecihlerini öğreniyor ve öğrencilerine en mukaddes emaneti tevdi etme şuuru ile öğretiyorlardı.[114]

Daha sonra kırâat âlimleri çoğalıp muhtelif beldelere yayıldılar. İmamlar birbirini takip etti. Tabakaları bilindi. Sıfatları birbirinden ayrıldı. Bu imamlardan kırâati, rivayeti ve dirayeti ile meşhur olan itkan sahibi kimseler olduğu gibi, bu vasıflardan bir vasıf ile yetinenler de vardı. Bundan dolayı zamanla aralarında ihtilaflar

[112] İsmail Karaçam, **Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati,** İfav Yayınları, İstanbul 2011, s. 243-244.
[113] Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 55.
[114] Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 55-56.

oluştu. Zapt azalıp, ihlaller çoğaldı. Batıl neredeyse hak ile karışacaktı. Bu iltibaslar içerisinden İslam ümmetinin hazık âlimleri ve yüce imamları kuşandılar. Gayret edip, sahih ve batıl kırâatı birbirinden ayırdılar. Harfleri ve kırâatları bir araya getirdiler. Rivayet ve vecihleri nakledenlerine nisbet ettiler. Koymuş oldukları usul ve esaslara göre meşhur ve şaz, sahih ve faz kırâatların arasını ayırdılar.[115]

Arapçaya bir yönüyle bile olsa muvafik olup Hz. Osman'ın beldelere göndermiş olduğu Mushaflardan birine (ihtimal ile olsa bile) uyan ve senedi sahih olan kırâatlar, sahih kırâatlar olarak kabul görmüştür. Bu kırâatları ret ve inkâr etmek caiz değildir. Bu sahih kırâatlar ahruf-i sa'ba ile nazil olan Kur'an-ı Kerim kırâatlarıdır. Kırâat-ı seb'a, aşere veya başka makbul imamların kırâatı olsun yukarıdaki üç şartı bulunduran kırâatları kabul etmek gerekmektedir.[116]

Hicri 3. Asırda kırâatlar ile ilgili zabt azalınca, iltibaslar da çoğalınca, islam bilginleri kırâatlar ile iligili rivayetleri zabt altına almaya başladılar. Kırâatlar ile ilgili ilk tasnifat yapan Ebu Ubeyde el-Kasım b. Selam (224/828), Ebu Ca'fer et-Taberi (310/922) ve Ebu Hatim es-SicistanÎ (255/868) gibi âlimler kitaplarında ' yedi kraatin' birkaç misline yer vermişlerdir.[117]

Hicri ikinci asrın başından itibaren İslam şehirlerinde Müslümanların bazı imamların kırâatını bazılarınınkine tercih etmesiyle 'yedi kırâat' tabiri meşhur olmaya başlamıştır.[118] Böylece Mekke'de Abdullah b. Kesîr (1207737), Medine'de Nafi'(169/785), Şam'da İbn Amir (118/736), Basra'da Ebu Amr (154/770) ve Ya'kub (205/820), Kufe'de Hamza (188/803) ve Asım(127/744)'ın kırâatları meşhur oldu.[119]

Hicri üçüncü asrın sonlarında[120] Ebu Bekr b. Mücahit (ö. 324/935) Hz. Osman döneminde Mekke, Medine, Küfe, Basra ve Şam gibi şehirlere gönderilen Mushaf ve Kur'an muallimlerinin gayretleriyle yayılan nebevi kırâat vecihlerini *" Kitabü's-Seb'a*

[115] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 9.; Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 366-367.; Ebu Şame, Abdurrahman b. İsamai b. İbrahim ed-Dimeşkî, **İbrazü'l-Maani min Hirzi'l-Emani,** Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz. s. 4.
[116] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 9.
[117] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 33-34.
[118] Karaçam, **Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati,** s. 245.
[119] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 369.
[120] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 369.

*fi'l-Kırâat"*adlı eserinde toplamıştır.[121] Yedi imamdan yedincisi Ya'kub el-Hadremî iken yerine Kisaî'yi getiren de İbn Mücahit'tir.[122]

İbn Mücahit'in kırâatları "yedi" ile sınırlandırması eleştiri konusu olmuştur. "yedi" rakamını seçtiği için "yedi kırâat" ile "yedi harf" sayı itibari ile bir olduklarından, bazı insanların Kırâat-ı Seb'a ve ahruf-i seb'ayı karıştırmalarına sebep olmuştur. Ebü'l-Abbas b. Ammar (430/1038), ibn Mücahit'i ayıplayıp şöyle söylemektedir: Bu "yedi imam" ı seçme işini yapan kişi kendisinin vazifesi olmayan bir işi yapmıştır. Kırâatlar ile ilgili bilgisi az olan herkesi, hadiste zikredilen 'yedi harf' gibi anlamak müşkilatına maruz bırakmıştır. Keşke o iktisar ettiği zaman şüphenin zail olması için 'yedi' den ya eksik ya da daha fazla yapmış olsaydı.[123]

İbn Teymiye (ö. 728/1328); muteber âlimler arasında Hz. Peygamberin zikrettiği "ahruf-i seb'a" ile "kırat-ı seb'a" nın bir olduğu yönünde herhangi görüş ayrılığı yoktur. İbn Mücahit kırâatları yedi ile sınırlaması kasti bir durum değildir. Bilakis ibn Mücahit bu sayının Kur'an'ın nazil olduğu ahruf-i seb'aya muvafik olmasını istemesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa birilerinin itikat ettiği gibi "kırâat-ı seb'a" "huruf-i seb'a" değildir. Huruf-i seb'ayı içeren başka kırâatlar da kırâat şartlarını haizlerse itibar edilmelidir.[124]

Kişinin beyanı esastır kaidesince ibn Mücahit Kırâatları "yedi" ile sınırlamaya şöyle açılık getirmektedir; insanlar ahkâm konularında olduğu gibi, kırâat hususunda da ihtilafa düşmüşlerdi. Sahabe ve tabiinde rahmet vesilesi olan hadisler farklı şekillerde rivayet edilmişti. Bu rivayetlerin bazıları birbirine yakındı. Kur'an-ı Kerimi ezberleyenler bazı hususlarda birbirinden farklı ezberlemişlerdi. Kırâat nakledenler birbirinden farklı nakletmişlerdi. Ben bunların mevkilerini, imamlarına ait olanlarını göstererek Hicaz, Irak ve Şam'da Müslümanların üzerinde bulundukları kırâatları belirterek kırâat mezheplerini ittifak ve ihtilaflarıyla birlikte zikrettim.[125]

---

[121] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 369.; Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 56.
[122] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 369.; Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 37.
[123] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 36.
[124] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 39.
[125] İbn Mücahid, **es-Seb'a,** s. 45.

İbn Mücahit'in de beyanından anlaşıldığı üzere; yapılan bu çalışma her hangi bir kasıt taşımamaktadır. Ümmetin kırâatlar noktasında düşmüş oldukları ihtilafları bertaraf etme gayretidir.

İbn Mücahit'in kırâatları yedi ile sınırlandırması kırâatın üç şartını haiz başka kırâatların olmayacağı anlamı taşımamaktadır. Bundan dolayıdır ki ibn Mücahit'ten sonra mevcut yedi imamın kırâatına üç imam daha eklenmiştir. Böylelikle kırâatlar ona çıkmış olup bunlara on kırâat anlamına gelen " Kırâat-ı Aşere" denilmiştir.[126]

Çalışmamızda meşhur olmuş, isimlerini sıkça zikredeceğimiz kırâat-ı aşere imamları ve râvilerinin kısa hayatlarına yer vereceğiz. Kırâat imalarının haytalarına geçmeden önce bütün imamların râvilerini de belirterek rümuzları ile birlikte bir tablo halinde vermeyi faydalı bulmaktayız.

Sıra	*Kırâat İmamı*	Rumuz	*1.Râvisi*	Rumuz	*2.Râvisi*	Rumuz
1	Nafi'	ا	Kalun	ب	Verş	ج
2	İbn Kesîr	د	BezzÎ	ه	Kunbül	ز
3	Ebü Amr	ح	Durî	ط	Susî	ي
4	İbn Amir	ك	Hişam	ل	İbn Zekvan	م
5	Asım	ن	Şu'be	ص	Hafs	ع
6	Hamza	ف	Halef	ض	Hallad	ق
7	Kisaî	ر	Ebu Haris	س	Durî	ت
8	Ebu Ca'fer	جع	İsa b. Verdan	عي	Süleyman b. Cemmaz	جم
9	Ya'kub	يع	Ruveys	يس	Ravh	حه
10	Halef	خل	İshak	سح	İdris	سه

Yukarıda görülen 10 imamın kırâatı üzerinde tevatür ve sükûti icma' gerçekleşmiştir. Kırâat ilmi uzmanlarınca her on kırâat da ilahi vahye muvafik, nebevi tilavete uygun okuyuşlar olarak kabul edilmiştir.[127]

1.2.4. Kırâat İmamları

İmam, Kırâatın kendisine nisbet edildiği, Kurrâ veya kari da denilen kimseye verilen isimdir.[128] Tabiin ve tabe-i tabiin döneminde, her bir bölgede yayılan kırâat

[126] Zerkanî, **Menahil,** c.1, s.370.
[127] Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 57.
[128] Zerkanî, **Menahil,** c. 1, s. 401.

şeklinin önde gelen âlimleri *"İmam"* olarak kabul görmüşlerdir. Bu imamlar Kur'an'ı Kerim-i sıhhatli/doğru okumada hüccet/onay mercii sayılmışlardır.[129]

Bu bölümde *kırâat-ı Aşere/ on kırâat'*ın imamları ile bunların *kırâat ricalleri,* yani kırâatlarının peygamberimize ulaştığı ve onlardan bu kırâatları nakleden meşhur iki râvisinin isimleri ve hayatlarına yer verilmiştir.

1.2.4.1. Nafi' b. Ebi Nuaym (169/811)

Hiç şüphesiz, kırâat imamlarının en önde geleni Nâfi' b. Abdurrahman'dır. Nâfi' aslen İsfahanlıdır. Medine kırâat imamıdır. Kırâat tahsilini Medine'de yaptı ve yetmiş kadar tâbiîden kırâat almıştır.[130] Kırâatını; İmam Ebû Ca'fer, Abdurrahman b. Hürmüz el- A'rac, Şeybe b. Nisah, Müslim b. Cündeb, YezÎd b. Rûmân'dan almıştır. Bunlar da Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbas, Übey b. Ka'b'tan öğrenmişlerdir. Bunlar da Hz. Peygamber'den öğrenmişlerdir.[131] İmam Nafi' kırâatının kaynağını şu şekilde ifade etmektedir: "Pek çok tabiîn ile görüştüm. En az iki Tabiîn'in ittifak ettiği kırâati aldım. Münferid kalan Tabiîn'in okuyuşunu şaz kabul edip terkettim" der.[132] Endülüslü Kırâat ve dil âlimi Mekkî b. Ebî Tâlip el- Kaysî (ö.437/1045), Nâfi' ve Âsım(ö.127/745) kırâatlarını, kırâatların en evlâsı, senedi en sağlam olanı ve dil bakımından en fasih olanları kabul eder. Fesahat bakımından bunları Ebû Amr(ö.154/771) ve Kisâî'nin(ö.189/805) kırâatları takip eder.[133]

Yaşadığı dönem içerisinde kendisinden çok sayıda insan kırâat okumuştur. Kırâat talebeleri arasında İmam Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Ebû Amr b. Alâ el-Basrî, İsmail b. Ca'fer b. Verdân, Süleyman b. Müslim b. Cemmâz, İsmail b. Ebû Üveys, Ya'kûb, İbrahim b.Sa'd, Îsâ b. Mînâ ve Osman b. Saîd el-Mısrî yer almaktadır.

---

[129] Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 55.
[130] Danî, **Teysir,** s. 86.
[131] Zerkanî, **a.g.e.,** c. 1, s. 46.
[132] Öztoprak, **Kur'ân Kırâatı,** s. 65.
[133] Zerkeşî, **el-Burhân,** c.1, s.331.; Abdu'l-Fettah el-Kadî, **El-Büdûrü'z-Zahire**, Daru's-Selam, Kahire 2010, c. 1, s. 13.

Nâfi, 169(785) yılında Medine'de vefat etti. Ölüm döşeğinde çocukları kendisinden vasiyet etmesini isteyince "Allah'tan korkun, aranızdaki şeyleri düzeltin ve eğer inanıyorsanız Allah'a ve Rasülüne itaat edin."[134] âyetini okumuştur.[135]

Nâfi'nin kırâatı, Kâlun (ö.220/835) ve Verş (ö.197/812) tarafından günümüze kadar intikal etmiştir. Asıl adı Ebû Mûsâ İsâ b. Mîna' b. Verdân ez-Zürekî el-Medenî olan Kâlûn 120 (737) yılında Medine'de doğmuş ve 220'de (835) Medine'de vefat etmiştir.[136]

Rivâyetlere göre Kâlûn, köle olarak Arabistan'a getirilmiş Rum bir âileden gelmektedir. Nâfi'nin üvey oğlu olduğu bildirilmektedir. Kâlûn (kalon) kelimesi Rumca güzel demek olduğundan Nâfi ona güzel okuyuşu sebebiyle bu lakabı vermiştir.[137] Kâlûn yirmi yılı aşkın bir süre hocası Nâfi'nin kırâat derslerine iştirak etmiş ve onun gözetiminde defalarca Kur'ân'ı hatmetmiştir. Kendisinden de çok sayıda insan kırâat okumuştur. Kâlûn'un tarîklerinden en meşhûru ve kitaplarda nakledileni Ebû Neşît (ö.258/871) ve el- Hulvânî (ö.250/864) tarîkleridir.[138]

Nâfi'nin ikinci râvisinin adı Osman b. Said b. Abdullah b. Amr'dır. Verş lakabı ile Meşhur olmuştur. Verş aslen Endülüs Kayrevanlı bir âilenin çocuğu olarak 110 yılında Mısır'ın Kıft şehrinde dünyaya geldi. Kırâat öğrenmek üzere Medine'ye Nâfi'nin yanına gitti. Uzun bir süre ondan ders aldı.

Kısa boylu, beyaz tenli yeşil gözlü idi. Hareketlerinin çabuk olması sebebiyle hocası onu güvercine benzeyen kuş olan "verşân" lakabıyla çağırmaya başladı. Bu isim daha sonra Verş şeklinde kısa söylenmeye başlandı. Bu isimle meşhûr olduğu gibi kendisi de bu lakabı çok beğenmekteydi. Eğitimini tamamlayınca Mısır'a döndü ve burada uzun yıllar kırâat okuttu. Bölgedeki kırâat rivâyetlerinin büyük bir kısmı

---

134 el-Enfâl 8/1

135 Danî, **Cami'ü'l-Beyan**, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut 2009, c. 1, s. 50-51.

136 Ebu Abdullah Muhammed b. Şüreyh er-Rüayni el-Endülüsi, **el-Kafi fi'l-Kırâatı's-Seb'i**, Darü'l-Kütubu'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 17.

137 Danî, **a.g.e.,** s. 52.

138 Kadî, **a.g.e.,** c. 1, s. 13; Danî, **Teysir,** s.86; Ebü'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed ibnü'l-Cezerî, **Tahbirü't-Teysir**, Darü'l-Furkan, Ürdün 2000, s. 106.; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c. 1, s. 112-113.

kendisine ulaşır. Verş, hicri197 yılında halife Me'mun döneminde 87 yaşında Mısır'da vefat etmiştir.[139]

1.2.4.2. Abdullah b. Kesîr ed-Darî (120/737)

Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (45/665) yılında Mekke'de doğdu. Kırâatı; Mücahid b. Cebr, Dirbâs, Abdullah b. es-Sâib, İkrime el-Berberî ve Muhammed b. Kays b.Mahreme'den okudu. Kırâat zincirinden birisi Mücahid b. Cebr, Abdullah b.Abbas, Übey b. Ka'b yoluyla kesintisiz olarak Hz. Peygamber'e ulaşır. Abdullah b. Kesîr'den de Ma'ruf b. Müşkân, Şibl b. Abbad, Halil b. Ahmed, Ebû Amr b. Alâ, İbn-i Cüreyc, Eyyüb es-Sahtiyânî, İsmail b. Abdullah el-Kıst, Süyyan b. Uyeyne gibi önemli şahsiyetler Kırâat ve hadis öğrenmiştir. Onun kırâatının güvenilirliği üzerine Mekkelilerin icması vardır. O hem Mekke'nin kârîsi hem de Mescid-i Harâm'ın mukrîsi idi ve bu vasfı vefatına (120/738) kadar devam eder. İbn-i Kesîr'in kırâatı Ahmed b. Muhammed el-Bezzî (ö.250/864) ve Muhammed b. Abdurrahman Kunbül (ö.291/904) rivâyetleriyle günümüze intikal etmiştir. [140]

1.2.4.3. Ebu Amr el-Basri (154/770)

Ebû Amr Zebân b. el-Alâ b. Ammar el- Mâzinî el-Basrî Arap asıllı olup hicri 68 veya 70 (687- 689) yılında Mekke'de doğdu. Tahsil hayatını Mekke, Medine ve Basra'da geçirdi. Ebû Amr kırâat ilmini Mekke'de Mücâhid b. Cebr, Said b. Cübeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime b. Hâlid, İbn-i Kesîr; Medine'de YezÎd b. Rûmân, Şeybe b. Nisâh ve Ebû Ca'fer el-Kârî; Kûfe'de Âsım b. Behdele; Basra'da Yahya b. Ya'mer, Nasr b.Âsım ve Hasan-ı Basrî gibi tanınmış âlimlerden okudu. Kendisinden de Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf, Abdülvâris b.Said el-Anberî,Yahya b. Mübârek el-Yezîdî, İshak b. Yûsuf el-Ezrâk, Hârûn b. Mûsâ el-A'ver, Şücâ' b. Ebû Nasr, Hüseyin b. Ali el-Cu'fi, Ali b. Nasr el-Cehdamî Kırâat okumuşlardır. Ebu Amr hicri 154 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Ebû Amr'ın ilk râvisi Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî

---

[139] Danî, **Cami'u'l-Beyan,** s.53; Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensari, **el-İkna',** Daru's-Sehabe, Tanta 2003, s. 12.

[140] Danî,**a.g.e.,** s. 53-54.; a.g.m., **Teysir,** s.86-87; Kadî, **a.g.e.,** s. 12; Endülusi, **Kafi,** s. 18; Ensari, **a.g.e.,** s. 23.

(ö.248/862) ikinci râvisi ise Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyad b. Abdullah es-Sûsî'dir.(ö.261/874)[141]

1.2.4.4. İbnu Amir eş-Şamî (118/736)

Ebû İmran Abdullah b. Âmir b. YezÎd el-Yahsubî, aslen Yemenli olup 8(630) veya 21(641) yılında bugünkü Ürdün'de dünyaya geldi. Dokuz yaşında Şam'a gitti ve vefatına kadar (118/736) burada yaşadı. Tabiînlerin ikinci tabakasındandır. Şam kırâat âlimlerindendir. Mu'âz b. Cebel, Ebu'd-Derdâ ve Fedâle b.Ubeyd'den kırâat okudu. Hz. Osman'dan bizzat Kur'ân dinledi. Asıl kırâat hocası Hz. Osman'dan Kur'ân öğrenmiş bulunan Mugîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'dir. Kırâat senedi Mugîre b. Şihâb el-Mahzûmî, Hz. Osman,Hz. Peygamber şeklindedir.

İbnu Amir'den de Yahya b. Hâris ez-Zimârî, Ca'fer b. Rebî'a, Said b. Abdulaziz, Ca'fer b. YezÎd ve kardeşi Abdurrahman b. Âmir el-Yahsûbî kırâat okumuştur.

Ebu'l-Velid Hişâm b. Ammar es-Sülemî ed-Dimeşkî İbn-i Âmir'in(ö.245/859)birinci râvisidir. İbn-i Âmir'in meşhûr ikinci râvisi, Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Bişr b. Zekvân'dır.(ö.242/857)[142]

1.2.4.5. Asım b. Ebi'n-Necüd (128/745)

Ebû Bekir Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî, Muâviye döneminde Kûfe'de doğdu. Sahâbe'den Hâris b. Hassan el-Bekrî ve Ebû Rimse Rifa'a b. Yesribî ile görüşmüştür, kendisi tâbiînden kabul edilir.

Âsım'ın genç yaşta kırâat ilmine ilgi duyduğu ve çok güzel sese sahip olduğu bildirilmektedir. Ebû Abdurrahman es-Sülemi'den, Ali b. Ebû Talib'in kırâatını aldı. Zir b. Hubeyş el-Esedi'den de İbn-i Mes'ûd'un kırâatını aldı. Ebû Abdurrahman es-Sülemi'nin vefatı üzerine kırâat hocası olarak onun yerini aldı.

---

[141] Danî,**a.g.e.,** s. 56-57.; a.g.m., **Teysir,** s. 87; Kadî, **a.g.e.,** s. 13.; Ensari, **Kafi,** s. 18.
[142] Danî, **Cami'ü'l-Beyan**, s. 61-62.; a.g.m.,**Teysir,** s. 87-88; Kadî, **a.g.e.,** s. 13.; Ensari, **a.g.e.,** s. 28.; Endülusi, **Kafi,** s. 18; Öztoprak, **a.g.e.,** s. 117-133.

Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş, Hafs b. Süleyman, Süleyman el-A'meş, Halil b. Ahmed, Ebû Amr b. Alâ ve Hamza b. Habib ez-Zeyyât kendisinden kırâat dersi almış olan talebeleridir. Âsım 127/745 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Âsım b. Behdele'nin kırâatının günümüze intikalindeki en büyük etken râvilerinin etkisi ile olmuştur.

Birinci râvisi, Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş el-Esedî (ö.193/809), ikincisi ise, Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. el-Muğîre el-Esedî'dir (ö.180/796)[143]Müslümanların büyük çoğunluğu bugün imam Asımın kırâatını takip etmektedirler.

1.2.4.6. Hamza b. Habib el-Kufi (156/772)

Ebû Umâre b. Hamza b.Habib b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî 80 (699) yılında Kûfe'de doğdu. Ticaret ile meşgul olmuştur. Kırâatini Humrân b.A'yen, Muhammed b. Abdurahman b. Ebû Leyla, A'meş, Ebû İshak es-Sebiî ve Câ'fer es-Sâdık gibi hocalardan almıştır. Kendisinden de Süleym b. Îsâ el-Hanefî, Âiz b. Ebû Âiz, Şuayb b.Harb ve Kisâî gibi âlimler kırâat almışlardır. Hamza b. Habib'in birinci râvisi Halef b. Hişam el-Bezzâr(ö.229/844); ikinci râvisi ise Ebû Îsâ Hallâd b. Hâlid es-Sayrafî eş-Şeybânî'dir(ö.220/835) [144]

1.2.4.7. Kisaî el-Kufî (189/804)

Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî el-Kûfî, İran asıllı olup 119/737 yılında Kûfe'de doğdu. 189/805 yılında Rey'in Renbûye köyünde vefat etti. Kırâat ilmini Hamza b.Habib ez- Zeyyât, Îsâ b. Ömer el-Hemedânî, Muhammed b. Ebû Leyla, Ebû Bekir b. Ayyaş'tan aldı. Kendisinden de İsmail b. Medân, Îsâ b. Süleyman el-Hicâzî, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm,Muhammed b. Kudâme ve daha pek çok kimse kırâat almıştır.

Kisâî, Hamza'dan sonra Kûfe'nin kırâat imamı olmuştur. Kisâî'nin kırâatı Ebü'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Mervezî (ö.240/854) ve Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî

---

[143] Danî, **Cami'ü'l-Beyan,** s. 63-69.; a.g.m.,**Teysir,** s. 90.; Kadî, **a.g.e.,** s. 13; Ensari**, a.g.e.,** s. 33-38.; Endülusi, **a.g.e.,** s. 19.; Öztoprak, **a.g.e.,** s. 134-140.

[144] Danî, **Cami'ü'l-Beyan,**s. 69-73.; a.g.m.,**Teysir,** s. 90.; Kadî, **a.g.e.,** s. 13; Ensari, **a.g.e.**, s. 38-43.; Endülusi, **a.g.e.,** s. 19.; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 193-200.

(ö.248/862) rivâyeti ile şöhret bulmuştur. Dûrî aynı zamanda Ebû Amr b. A'lâ'nın ilk râvisidir.[145]

1.2.4.8. Ebu Ca'fer YezÎd b. el-Ka'ka' (128/745)

Tâbiinden olan Ebû Ca'fer YezÎd b. el-Ka'ka el-Mahzûmî, Medine kırâat imamıdır.[146] Kırâatını; Abdullah b.Ayyaş b. Ebu Rebia, Abdullah b. Abbas ve Ebû Hureyre'den almıştır.[147] Bunlar da Übey b. Ka'b'tan, Übey b. Ka'b'da Rasulüllah'tan almıştır. [148] Kendisinden de Nâfi b. Ebu Nuaym, Süleyman b. Müslim b. Cemmaz, isa b. verdan, Ebû Amr b. Alâ ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem kırâat okumuştur.[149]

Henüz küçük yaşlardayken, Ümmü Seleme'ye getirildiği, Ümmü Seleme'nin başını okşadığı ve kendisine hayır duasında bulunduğu rivayet edilmektedir. Ebu Cafer az konuşan, güvenilir bir kişiliğe sahipti.[150] İmam malik kendisi ile ilgili; Ebu Ca'fer "salih bir insandı, Medine'de insanlara kırâat okuturdu." buyurmaktadır.[151]

İmam Ebû Ca'fer'in birinci ravisi, İsa b. Verdan'dır. Bu zat Kur'an'ı Kerim'i bizzat İmam Ebu Ca'fer ve Şeybe b. Nessah'dan okumuş, tilavetni İmam Nafi'ye arzetmiştir. 160/776 yılında vefat etmiştir. [152]

İkinci ravisi de Süleyman b. Müslim b. Cemmaz ez-Zührî'dir. Aynı şekilde, İsa b. Verdan gibi Süleyman b.Cemmaz da, İmam Ebu Ca'fer, Şeybe b. Nessah ve İmam nafi'den Kırâat öğrenmiştir. 170/786 yılında vefat etmiştir.[153]

1.2.4.9. Ya'kub b. İshak el-Hadremî (205/820)

Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshak b. Zeyd el-Hadramî el-Basrî, 117/735 yılında Basr'da doğmuştur.[154]Basra Câmiinde yıllarca imamlık yapmıştır. Kırâat alanında

---

[145] Danî, **Cami'ü'l-Beyan**,s. 74-76.; a.g.m., **Teysir,** s. 91; Kadî**, a.g.e.,** s. 14.; Ensari, **a.g.e.,** s. 43-48.; Endülusi, **a.g.e.,** s. 19.; Öztoprak, **a.g.e.,** s. 212-215.
[146] Komisyon, **Mukaddimat,** s.101.
[147] Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-ZehEbu, **Ma'rifetü'l-Kürrai'l-Kibar al't-Tabakati ve'l-A'sar,** İstanbul 1995, c. 1, s.173.
[148] Komisyon, **Mukaddimat,** s. 101-102.
[149] ZehEbu, **Tabakat,** c.1, s. 173.; Komisyon, **Mukaddimat,** s. 101.
[150] Komisyon, **Mukaddimat,** s. 101.
[151] Komisyon, **Mukaddimat,** s. 101.
[152] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 174,; Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 229.
[153] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 175-176,; Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 229-230.
[154] Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 240.

büyük bir imam, salih ve güvenilir bir insandı. Ebû Amr'dan sonra Basra ekolünün ikinci büyük temsilcisi olarak tarihe geçmiştir. 205/821 yılında Basra'da vefat etmiştir.[155]

İmam Ya'kub'un birinci ravisinin adı Rüveys Ebü Abdullah Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü'lüi'dir.[156] İmam Ya'kub'un en güvenilir ravilerindendir. Rüveys, 238/852 yılında Basra'da vefat etmiştir.[157]

İkinci ravisi Ravh b. Abdülmü'min'dir.[158] Ravh 2347848 yılında vefat etmiştir.[159]

1.2.4.10. Halef bin Hişam el-Bezzaz (129/746)

Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr Kırâat-ı Aşere imamlarından olup aynı zamanda Kırâat-ı Seb'a imamlarından Hamza'nın birinci ravisidir.[160]

229/844 yılındaBağdat'ta vefat etmiştir. Erken yaşlarda başladığı kırâat eğitimini on yaşında bitirmiştir. İlim tahsiline on üç yaşında başlamıştır.[161]Hamza b. Habib, kırâatını Süleym b. Âsâ'dan; Âsım b. Behdele, kırâatını Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Halife el-A'şa ve Yahya b. Âdem'den ve Nâfi, kırâatını İshak b. Müseyyebî'den aldı. Kendisinden de Ebu'l- Hasan el-Hulvânî, İdris b. Abdülkerim el- Haddâd, Muhammed b. Yahya el-Kisâî, ve Seleme b. Âsım kırâat okumuşlardır.[162]

Halefü'l-Âşir diye de adlandırılan Halef b.Hişam'ın ilk râvisi İshak b. İbrahim el-Verrâk el-Mervezî el- Bağdâdî'dir(ö. 286/889). İkinci râvisi ise; Ebu'l-Hasen İdris b. Abdülkerim el-Bağdâdî el- Haddâd'dır (ö.292/905). [163]

---

[155] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 186.
[156] el-Beylî, **el-İhtilafu beyne'l-Kıraat,** s. 84.
[157] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s. 186-187.; Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s. 242.
[158] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.183.; el-Beylî, **el-İhtilafu beyne'l-Kıraat,** 1988**,** s 84.
[159] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.183.
[160] Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s.253.
[161] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.191.
[162] Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.188-190.
[163] Öztoprak, **Kırâat-ı Aşere,** s.253.

İKİNCİ BÖLÜM

MERYEM SURESİ ve KIRÂATLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. MERYEM SURESİ

2.1.1. Surenin Tanıtımı

Sure Mekkî surelerden olup mushaf'taki sıralamada on dokuzuncu, iniş sırasına göre kırk dördüncü suredir. Meryem sresi 98 âyetten müteşekkildir.[164] Fâtır suresinden sonra, Taha suresinden önce Mekke döneminin 4. yılında inmiştir. Bu surenin 58 ve 71. âyetlerinin Medine'de indiğine dair rivâyetler de vardır.[165]

Suyutî gibi bazı âlimler, sureyi iniş sıralamasında bu dönemin sonuna denk gelen bir yere koymaktadırlar. Oysa surenin risaletin altıncı yılına hatta muhtemelen beşinci yılından öteye gitmeyen erken bir dönemde, yani Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden takriben yedi ya da sekiz yıl önce vahy edildiğini gösteren karşı çıkılmaz belirtiler vardır. Aşağı yukarı bu tarihlerde Mekke'den Habeşistan'a hicret eden ikinci Müslüman kafilesine katılan sahabeler bu sureyle tanışıktılar; bunun içindir ki, söz gelimi, Cafer b. Ebi Talib'in bu sureyi Hz. İsa hakkındaki İslami görüşü açıklamak amacıyla Habeş Necaşi'si önünde okuduğu rivâyet edilmektedir.[166]

---

[164] Zemahşeri, **Keşşaf,** c. 3, s. 5.

[165] Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,** Dib. Yayınları, Ankara 2006, c. 3, s. 586.

[166] Muhammed Esed, **Kur'ân Mesajı**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s. 607.

Kanaatimizce de Ca'fer b.Ebi Talib'in bu sure ile ihticac etmesi surenin ikinci hicretten evvel nazil olduğunun en büyük göstergesidir. Dolayısıyla surenin en azından Mekke döneminin dört veya beşinci yılında nazil olduğu görüşü daha ağır basmaktadır.

2.1.2. Meryem Suresinin Genel Muhtevası

Meryem suresi genel olarak tevhidi ikrar etmek, Allah'ı kendisine layık olmayan sıfat ve nitelendirmelerden tenzih etmek, kıyamet ve ceza gününe imanı, genel anlamda tevhit ilkesini, Allah'ın varlık ve birliğine inanmayı, hidayet ve delalet ehlinin yollarını konu edinmektedir.[167]

Meryem suresi ayrıca altı Peygamberin kıssasından bahsetmektedir. İlk olarak Hz. Zekeriyya ve oğlu Hz. Yahya'nın kıssaları ele alınmakta, ikinci olarak Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa, üçüncü olarak Hz. İbrahim ile babasının kıssasına değinmekte, dördüncü olarak Hz. Musa'dan bahsedilmekte, beşinci olarak Hz. İsmail'in kıssası ve altıncı olarak Hz. İdris'in (a. s.)kıssalarından bahsetmektedir.

Başta da belirttiğimiz gibi, surenin büyük bir bölümü tevhit ilkesini ele almaktadır. İmanın büyük bir rüknü olan nübüvveti de peygamberlerin kıssalarından yola çıkarak detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Surede kıyamette gerçekleşecek olan bazı acayip olayların nasıl gerçekleşeceği, mücrim ve kâfirlerin o gün cehenneme nasıl atılıp, cehenneme yakıt olacakları hakkında bilgiler verilmektedir.

Kısacası Meryem suresi imanın üç rüknü olan tevhit, nübuvvet ve haşri insanın akıl ve duygularına da hitap edecek bir şekilde ele almaktadır.

2.1.3. Suredeki Âyetlerin Konu Dağılımı

Meryem Suresi'nin ilk âyeti "**كهيعص**" şeklinde, huruf-u mukatta'a ile başlamaktadır.

Surenin: 2-15. Âyetlerinde; Hazreti Yahya'nın Allah'a yakarışı, yakarış içinde müthiş bir iman ve teslimiyet göstermesi, rabbine çok gizli fısıltı diyebileceğimiz çok

[167] Muhammed Ali es-Sabunî, **Safvetü't-Tefasi**r, Darü'l-Fikr, Beyrut 2001, c. 3, s. 192.

alçak bir sesle yalvarışı konu edinmektedir. Hz. Zekeriya'nın kendisinden sonra yakın akrabaları ve kavminin bozguna uğramalarından korktuğundan dolayı; kendisine ve Yakub (a.s.) aline varis olacak bir veli[168] dilemesi; yaşının epeyce ilerlemiş olduğunu, eşinin de evlat vermeye müsait olmadığını kendi lisani ile: *"Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım."* [169]diyerek, yaptığı duada şartlar ne olursa olsun, Allaha karşı dua ve ubudiyetinde ne kadar teslim kâr; sebeplere tevessülünün yanında Allaha karşı ne kadar mütevekkil olduğu noktasında bize örneklik teşkil etmektedir.

Yüce Allah'ın da duasına icabet edip kendi duasını akim bırakmadan, mucizevî bir şekilde kendisinin de eşinin de yaşlarının ilerlemesine rağmen, daha önce hiç kimseye verilmemiş bir isim ile nübüvvette de önde olacak bir evlat ile müjdelenmektedir. Hz. Yahya bu durumu yadırgayacak ve: *"Rabbim!" "Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?"*[170] diyecektir. Yüce Allah'ta kendisine Cebrail'in diliyle: *Evet, öyledir. Ancak Rabbin diyor ki: "Bu, bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım."*[171] diyecektir. (bu âyetin siyakından da ileriki âyetlerde göreceğimiz gibi)Hz. Zekeriya'nın yaşı epey ilerlemiştir. Eşi de kısırdır. Bu güne kadar hiç evlat sahibi olmamışlar. Tüm bunlara rağmen, mucizevî bir şekilde evlat sahibi olmaktadırlar. Evlat sahibi olmada bir peygamber olmasına rağmen Hz. Zekeriya bile böyle bir olay karşısında şaşırmaktadır. Allah (c.c.)'da: *Daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım."*[172] Buyurmak suretiyle Hz. Zekeriya'nın şaşkınlığını gidermektedir. Al-i İmran suresinde Hz. İsa'nın yaratılışının da tıpkı Âdem'in yoktan var edildiği hususu gibi şu şekilde teyid edilmektedir: *"Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi."*[173]Âyet-i kerimede Adem (a.s.) 'in yaratılışı ile Hz. Zekeriya'nın yaratılışı bir anlamda karşılaştırılmıştır. İkisinde de Hz. İsa'nın yaratılışı garipsenmemesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Sonuçta iki peygamberin de yoktan

[168] Kur'ân yolu Türkçe meal ve tefsir adlı çalışmada, Veli kelimesi halef diye tercüme edilmektedir ve kişinin yakını, dostu, arkadaşı, yardımcı ve destekçisi demektir.(Komisyon, **Kur'ân yolu,** c. 3, s. 589.)
[169] Meryem 19/4.
[170] Meryem 19/8.
[171] Meryem 19/9.
[172] Meryem 19/9.
[173] Al-i imran 3/59.

var edildiği vurgusu yapılıp, Hz. İsa'nın ise sadece babası olmadan yaratıldığı ifade edilmektedir. Bizlere ise, yoktan var etmenin daha zor olduğunu bildirmektedir.

Aynı şekilde Âl-i İmran suresinde Hz. Zekeriya'nın çocuk sahibi olma kıssası ile Hz. İsa'nın doğumları siyak ve sibak anlamında da art arda gelmesi dikkat çekicidir. İki surede de önce Hz. Zekeriya'nın olağan üstü bir şekilde evlat sahibi oluşu, Daha sonra da Hz. Meryem'in evlat sahibi oluşu anlatılır.

Hz. Zekeriya Hz. Meryem'in teyzesinin kocası[174] olup aynı dönemde yaşamış kişilerdir. İleride Hz. Meryem'e gelecek olan itirazlar canibine Hz. Yahya'nın doğumu hüccet olarak gösterilebilir. O günün toplum şartları göz önünde bulundurulacak olursa Hz. Zekeriya'nın da eşinin de fiziki olarak hiçbir şekilde evlat sahibi olamayacakları aşikârdır. Ama Allah onları evlat sahibi kılmaktadır. Toplum Hz. İsa'nın doğumunu garipseyecek olursa Hz. Yahya'nın da doğumunu garipsemeleri lazım ve bu ikisinden daha zor olanı da Hz. Âdem'in yaratılışıdır ki yoktan var edilmesidir.[175]

Âyetlerin devamında, Hz. Zekeriya'nın bu durum karşısında Allah'tan eşinin hamileliği[176] için bir alamet istediği, Allah'ın da Hz. Yahya'ya üç gece konuşmaması, kavmine sabah ve akşam Allah'ı zikretmelerini emretmesi gerektiği anlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Yahya'ya henüz çocukken kitap ve hikmetin verildiği,[177]Hz. Yahya'nın olgun kişiliğinden, anne babasına olan saygısından ve Allah'a olan itaatinden bahsedilir. Yüce Allah Hz. Yahya'ya 15. Âyette: *"Doğduğu gün, öleceği gün ve diriltileceği gün ona selâm olsun!"* diyerek bizlere, bir anlamda anne babasına itaatkâr, Allah'ın emirlerini yerine getiren bütün kulların da bu övgüye layık olacağını bildirmektedir.

Surenin devamında, Hz. Meryem'in kıssası zikredilmektedir. Meryem´in, ailesinden ayrılıp oturdukları yerin doğu tarafına (Beyti Makdis'in doğu tarafı[178]) çekildiği bir sırada meleğin ona gelip, Allah (c.c.)'ın kendisine, baba olmadan bir çocuk verileceğini müjdelemektedir. Meryem´in ise bu haber karşısında dehşetle irkildiği,

[174] Komisyon, **Kur'ân Yolu,** c. 1, s. 550.
[175] Bkz. Al-i İmran suresi 35- 60. âyetler
[176] Sabunî, **Safvetü't-Tefasir,** c. 2, s. 195.
[177] Buradaki Kitab'ın Tevrat olduğu anlaşılmaktadır. **Safvetü't-Tefasir,** c. 2, s. 195.
[178] Komisyon, **Kur'ân yolu,**c. 3, s. 596.

Meleğin; Allah (c.c.)´ın bu işi böyle takdir ettiğini söylediği ve Cenab-ı Hakkın takdiriyle Hz. Meryem´in Hz.İsa'ya hamile kaldığı beyan edilmektedir.

Yine Hz. Meryem´in, günü gelince Hz. İsa´yı dünyaya getirdiği bu olaydan sonra da kavmi karşısında çok müşkül durumda kaldığı, fakat henüz kucaktaki bir çocuk olan Hz. İsa´nın bizzat konuşarak, (bir anlamda) annesinin saliha ve masum olduğunu ifade etmektedir. Kendisinin şâyet bir mucize olmasaydı konuşamayacağını, Allah'ın onu Peygamber seçtiğini açıklanmaktadır.

Daha sonra Hz. İbrahim'in kıssası ile ilgili bilgiler verilmektedir. Hz. İbrahim'in babasına, putlara tapmaktan vazgeçmesi gerektiğini, babasına babacığım diye hitabı, Allah'a ibadet etmeye çağırdığı ifade ediliyor. Babasının ona karşı çıkışı, sonunda Hz. İbrahim'in onlardan ayrılarak oradan uzaklaştığı açıklanıyor. Hz. İbrahim'in, kavminden uzaklaşmasından sonra Allah (c.c.) ´ın ona oğlu İshak'ı, İshak'a da oğlu Yakub'u ihsan ettiği ifade ediliyor.

Surede daha sonra Hz. Musa'nın kıssasına kısaca temas ediliyor. Cenab-ı Hakkın Hz. Musa'ya Sina dağının sağ tarafından nidada bulunduğu ve kardeşi Harun'un da ona yardımcı olarak Peygamber seçildiği beyan ediliyor.

Surede İsmail (a.s.) 'ın kıssası zikrediliyor. Hz. İsmail'in, vaadinde sadık ve kendisine kitap verilen bir Peygamber olduğu, ümmetine namaz kılmayı, zekât vermeyi emreden ve rabbinin rızasını kazanmış bir kul olduğu ifade ediliyor.

Surede kısa da olsa İdris (a.s) 'ın kıssası zikredilmektedir. O'nun da özü ve sözü doğru bir Peygamber olduğu ve kendisine yüce makamların verildiği bildrilmektedir.

Peygamber kıssalarının ardından, namazı terk eden, heva ve heveslerine uyan insanların geldiği ve onların da yapıp ettiklerinin cezalarını görecekleri, imanlarından sonra tövbe ederek, salih amel işleyenlerin ise cennete girecekleri ve bir haksızlığa uğratılmayacakları zikrediliyor.

Surede daha sonra, alaylı bir şekilde: "Bana âhirette mal ve evlat verilecek." diyen kâfirin ahvaline dikkat çekiliyor. Bu gibi kâfirlerin, iftihar ettikleri mallarının ellerinden alınacağı ve bunların hemen cezaya uğratılacağı uyarısı yapılmaktadır.

Daha sonra, "Allah çocuk edindi." diyen kâfirlerin bu çirkin ve bâtıl iddialarına dikkat çekiliyor. Ve bu korkunç iddiaların tesirinden neredeyse dağların bile çatlayacağı ve Rahman olan Allah'a çocuk edinmenin asla yakışmayacağı beyan ediliyor.

Kıyamet gününde bütün yaratıkların, Allah'ın huzurunda hesap vermek üzere toplanacakları ve herkesin orada dünyada yapmış olduğu amelleriyle baş başa kalacağı beyan ediliyor.

2.2. KIRÂAT FARKLILIKLARININ KISIMLARI

Kırâat ilminin temel konularından biri, kırâat ihtilaflarının ele alınmasıdır. Kırâat farklılıklarının ortaya çıkış nedeni yedi harf olsa da, yedi harf ve kırâatlar sonucu ortaya çıkan okuma biçimleri farklı kategoriler meydana getirir. Kırâat vecihlerinin kendi aralarında ittifak edilen kısımları olduğu gibi, ayrıldıkları kısımlar da vardır.[179] Buna göre kırâat farklılıkları genel olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bu farklılıklara usûl farklılıkları ve ferşî farklılıklar denilmektedir.

Bu ayırımı yaptıktan sonra şimdi de kırâat farklılıklarının hangi açıdan meydana geldiğini incelemeye çalışacağız.

2.2.1. Usul (الأصول) Farklılıkları

Kırâat imamları, Kur'an eğitimi konusunda eda yönüyle birçok ortak kuralı benimserken, bazı noktalarda ayrılmışlardır. Burada ele alacağımız farklılıklar daha çok kelimelerin telaffuzu ile alakalıdır. Bu konu bazı kırâat imamlarının, diğerleri ile ortak oldukları kurallardır.[180]

Usul kelimesi lügatta; prensipler, kaideler, bir birimin temel prensipleri, ilkeler, kurallar, asli kurallar gibi anlamlara gelmektedir.[181] Kırâat literatüründe; kırâat ilminin temel prensipleri anlamına gelmektedir. Biraz daha açacak olursak, kırâat ilminde bir imamın Kur'an'ın genelinde uygulamış olduğu, sureden sureye değişkenlik arz etmeyen temel kaideler demektir. Bir başka deyişle, kırâatlara ait olan kurallar geneline verilen

[179] Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmanda Kıraat**, S.104.
[180] Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmanda Kıraat**, s. 105.
[181] Serdar Mutçalı, **el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Hadis,** Dağarcık yay. İstanbul 1995, s.18.

addır. Bu şekilde (usul) adlandırılmasının sebebi, Kur'an'ın tamamında aynı kaide ile uygulanmasından dolayıdır.[182]

Bu grup, kelimenin geçtiği bütün yerlerde aynı usule göre okunması itibariyle "usul farklılıkları"; kelimenin telaffuz ve ses yönüyle ilgili olması, manaya herhangi bir etki etmemesi itibarıyla da "fonetik farklılıklar" olarak adlandırılmalarına sebep olmuştur. Bu tür farklıların iki temel karakteristik özelliği vardır: Tamamen seslendirme ile alakalı olması ve aynı biçim altına giren bütün Kur'an kelimelerinde geçerli olması.[183]

Usul farklılığına, Fethalı "خ"/ ha harfinin bütün Kur'an'da tafhim(kalın) ile okunması gibi kaideler örnek verilebilir. Kırâat âlimlerinin usul olarak zikrettikleri konuların başında; **'istiaze**', **'besmele**', **'fatiha suresi'**, **'idğam-ı kebir** ve **idğam-ı sağir**' konuları, **'haü'l-kinaye'**, **'med** ve **kasr**, **'hemzeler**' konusu, **'ta-i te'nis**'; **"اذ"** edatındaki **"ذ"** harfinin, **"قد"** edatındaki **"د"** harfinin durumu**" هل** ve **بل"** edatlarındaki **"ل"** harfinin durumu, **'birbirine mahreç yönünden yakın olan harflerin**' durumu, **'tenvin ve sakin nun'un'** durumları, **'fetha** ve **imale**' konuları, **'vakf durumunda te'nis hasının imalesi', 'kırâat imamlarının lam ve ra harflerindeki kuralları**', **'zaid** ve **izafe ya'ların'** durumu gibi konular gelmektedir.[184]

Şimdi çalışmamızın içerisinde sıkça rastlayacağımız usul farklılıklarını belli bir sıraya göre göstermeye çalışalım.

2.2.1.1. İdğam (الإدغام)

İdğam, bir şeyi diğer bir şeye katmaktır. Bir harfi diğer bir harfe katıp, tek bir kelimeymiş gibi okumaktır.[185] Asım kırâatinde sakin olan birinci kelimenin son harfini ikinci kelimenin baş harfine katmaktır. Kırâat ıstılahında idğam ikiye ayrılmaktadır:

İdğam-ı Sağir: Aynı cinsten iki harften birincisinin sakin, ikincisinin harekeli olduğu idğamdır.

---

[182] Komisyon, **Mukaddimat,** s.77.
[183] Mehmet Dağ, **Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım,** İsam Yayınları, İstanbul 2011. s. 57-58.
[184] Komisyon, **Mukaddimat,** s.77.
[185] El-Hafyan, **Eşherü'l-Müstalahat,** s. 230.

İdğam-ı Kebir: Aynı cinsten İki harften birincinin de, ikincisinin de harekeli olduğu idğamdır. Bu idğama büyük idğam denilmesinin sebebi, Kur'an'da çokça geçmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Kur'an'da hareke, sükündan fazla geçmektedir.[186]

2.2.1.2. İzhar

İzhar, lügatte; göstermek, açığa çıkarmak, ilan etmek, beyan etmek anlamlarına gelmektedir.[187] Kırâat ıstılahında ise; İdğamın zıddı olup üzerinde sekte yapmadan, art arda gelen iki harften birinciyi ikinciden ayırmaktır.[188] Başka bir deyişle art arda gelen iki harften her birini kendi sıfatlarını belirtip okumaktır.[189] İzharı birkaç kategoriye ayırmak mümkündür.

a-İzhar-ı halkî/boğaz harfleri İzharı; sakin nun/tenvinden sonra hûrufû'l-halk/boğaz harflerinden (ح،خ،ع،غ،ها،ء) herhangi birisinin gelmesiyle gerçekleşen izhardır. Bu harfleri şu beyitte toplamak mümkündür; همزٌ فهاءٌ ثَمَّ عينٌ حاءُ مهملتان ثمّ غينٌ خاءُ Kur'an'dan örnekler verecek olursak aşağıdaki cetveli oluşturmak işimizi kolaylaştıracaktır.

Harfler	Aynı kelimede olup sakin nundan sonra	İki ayrı kelimede olup nundan sonra	Tenvinden sonra
ح	يَنْحتون	فإن حاجوك	عليماً حكيماً
خ	والمُنْخنقة	مِنْ خير	عليمٌ خبيرٌ
غ	فسيُنْغضون	مِنْ غلٍّ	عزيزٌ غفورٌ
ع	أنْعَمْتَ	منْ عمل	سميعٌ عليمٌ
ها	مِنهاجاً	منْ هاجر	جُرفٍ هارٍ
ء	ينْأون	منْ آمن	وَجَنّاتٍ أَلْفافا

[186] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c.1, s.274-275.; İbrahim b. Said ed-Duseri, **Muhtasarü'l-İbarati li Mu'cami Mustalahati'l-İbarati,** Darü'l-Hadareti li'Neşri ve't-Tavzi', Riyad 2008, s.19.
[187] Mutçalı, **el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Hadis,** s.543.
[188] Duseri, **Muhtasarü'l-İbarat,** s. 28.
[189] Ebü'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed ibnü'l-Cezerî, **et-Temhid fi İlmi't-Tecvid,** Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2001,s. 69.

b-İzhar-ı şefevî/dudak izharı; sakin mimden sonra, ba ve mimin haricinde heca harflerinden herhangi birisinin gelmesiyle gerçekleşen izhardır. **"امْ حَسبتمْ"** örneği verilebilir.

c- İzhar-ı mutlak/mutlak izhar; sakin nundan sonra idğam harflerinden olan vav ile ya'nın aynı kelimede gelmesiyle gerçekleşen izhara denilir. **صنْوان،قنْوان،بنْيان** ve **دنْيا** gibi örnekler verilebilir

d-İsim, fiil ve harflerde, sakin lamdan sonra gelen harflerde izhar ile okunur. **"ألْسنتكم، يلْتقطه، هلْ ننبأكم"** örnekleri verilebilir.[190]

2.2.1.3. Nakl (النقل)

Nakl, kelimede hemze harfinden önce gelen sakin harfe, hemzenin harekesini verip, hemzeyi hazfetmektir. **"ولقدْ اَرسلنا"**, **"قلْ أُوحي"** ve **"الإيمان"** kelimelerinde görüleceği gibi, hemzenin harekesi kendinden önceki sakin olan dal, ve lamlara verilip, hemze yok hükmünde sayılacaktır. Bu işlemlerin yapılması kelimenin içerisinde, telaffuz açısından ağır olan hemzeyi hazfedip, kelimeyi hafifletmek içindir.[191]

Nakl konusu kırâat imamları arasında sadece imam Nafi'nin râvisi Verş rivayetinde mevcuttur.[192]

2.2.1.4. Ravm (الروم)

Ravm, harekeye ses vermek anlamına gelmektedir. Kırâatçılar'ın bazılarına göre; Harekenin birazını telaffuz etmektir. Bazılarına göre ise; Harekeye ses verirken sesin büyük çoğunluğunu zayıflatmaktır. Aslında iki görüşte aynı şeyi yansıtmaktadır. Nahivcilere göre ise; Harekeye gizli bir ses vermektir.[193]

Ravm'da ancak yakındaki kişi harekenin sesini duyar. Harekenin üçte biri kadar seslendirilir. Merfu' ve mecrur kelimelerde gerçekleştirilebilir. Ravm'da vakfedilse/durulsa dahi meddi arız gerçekleşmez. Merfu' duruma "مستقيمٌ" kelimesi;

---

[190] İzhar konusu ile ilgili geniş malumat ve örnekler için bkz. (El-Hafyan, **Eşherü'l-Müstalahat,** s. 228-229.)
[191] Cezerî, **Temhid,** s.71.; Komisyon, **Mukaddimatün fi Ulumi'l-Kırâat,** s.134.
[192] Danî, **Teysir,** s. 140.
[193] Cezerî, **en-Neşr,** c.2, s. 121.

mecrur durum için de "حكيمٍ" kelimesi örnek verilecek olursa;[194] "مستقيمٌ" de sondaki mim harfinin tenvinini sadece bir zamme şeklinde okumakla yetineceğiz. "حكيمٍ" örneğinde de mim harfindeki tenvini kesre şeklinde seslendireceğiz.

2.2.1.5. İşmam (الإشمام)

İşmam, harekeye ses vermeden, ağzı harekenin çıkardığı sese göre şekillendirmektir.[195] İşmam sadece merfu cümlelerde gerçekleşir. Kırâat imamlarına göre işmam, başka manalara da gelmektedir. İmamların işmam ile ilgili görüşlerini üç kategoride inceleyebiliriz.

a-"ص" /sad harfine **"ز"** / zeyn sesi karıştırmaktır. "**الصراط**" ve "**يصدر**" kelimeleri örnek verilebilir.

b-Kesreye zamme karıştırmaktır. "**قيل** ve **غيض**" örneklerinde kesre ve zamme karışımı bir ses ile telaffuz edilir. Önce zamme sonra da kesre telaffuz edilir. Kesrenin telaffuzu zammeninkinden daha belirgin olmalıdır.

c-"**تأمنا** " kelimesinde, kelimenin aslına işaret etmek için, şeddeli ikinci Nun'da dudakları zamme pozisyonuna getirmektir. [196] Zamme pozisyonu da dudakları hafif öne doğru çıkartıp yuvarlatmakla olur. Nitekim "**تأمنا** " kelimesinin aslı "**تأمنُنَا** " /Te'menûna'dır.

2.2.1.6. Sıla (الصلة)

Sıla, birleştirmek demektir. Cemi' müzekker gaip zamirindeki cezimli mimi ve müfred müzekker gaib zamiri olan hayı, harekeli okuyup uzatmaktır. Cemi' müzekker gaip zamirine örnek verecek olursak **"وَلَهُمْ عَذَابٌ"**[197] örneğinde, sıla yapmadan okunacak olursa, **"هُمْ"** zamirindeki mim harfi sakin okunup uzatılmayacaktır. Şayet sıla yapılacak olursa mim harfi zammeli okunup med miktarınca uzatılacaktır. Bu türden örnekler Kur'an'da bolca yer almaktadır. Gaib müfred müzekker zamirinde ise durum biraz farklıdır. Şayet bu zamir iki harekeli harfin arasına düşerse, zamirin kendisi de zammeli

[194] Komisyon, **Mukaddimatün fi Ulumi'l-Kırâat,** s.136.
[195] Cezerî, **en-Neşr,** c.2, s. 121.
[196] Komisyon, **Mukaddimatün fi Ulumi'l-Kırâat,** s.136-137.
[197] Bakara 2/7.

ise; gizli bir vav varmış gibi okunup med miktarınca uzatılır. Örnek olarak **"اِنَّهُ كَانَ"**[198] ayetini verebiliriz. Zamir esreli ise gizli bir ya varmış gibi vasıl edilip uzatılarak okunacaktır. Örnek olarak **"بِعِبَادِهِ خَبِيرًا"**[199] ayeti verilebilir.[200]

2.2.1.7. Tefhim (التفخيم)

Tefhim, **"فخّم"**/Fahhame rubai fiilinin masdarı olup lügatte; şiddetini arttırmak; saygılı davranmak, saygı göstermek; (sessiz harfi) vurgulu telaffuz etmek,[201] anlamlarına gelmektedir. Kırâat istilahında ise Tafhim; harfi telaffuz ederken ağızda bir dolgunluk, kalınlık oluşturmaktır. Tağliz (**التغليظ**) de denilmektedir. Ancak çoğu zaman tafhim ra harfleri için, tağliz de lam harfleri için kullanılmaktadır.[202]

Kalın okunan harfleri iki kategoride incelemek mümkündür.

Sürekli kalın okunan harfler, bu harflere hûruf-i İsti'lâ denilmektedir. Bu harfler; **"خ،ص،ض،غ،ط،ق،ظ"** (**خص ضغط قظ**) dir. Bu harfler bütün harekelerde kalın bir şekilde seslendirilmektedirler.

Bazen kalın bazen de ince okunan harfler; bu harfler, Lafza-i Celal'deki lam harfi, ra harfi, med için kullanılan elif ve vav harfleridir. Lafza-i Celal'den önceki hareke fetha veya zamme ise oradaki lam harfi kalın okunur. **اِنَّ اللهَ** [203] ve **حُدُودُ اللهِ** [204] örneklerinde olduğu gibi. İmam Nafi'nin Verş ravisi Kur'an'da İsti'la harflerinden sonra gelen bütün lamları da kalın okumaktadır. (**الصلوة، الطلاق** ve **إطّلع** gibi) Ra harfinde ise kendisi fethalı veya zammeli ise, kendisi sakin olup kendinden önceki harfin harekesi fetha veya zammeli ise kalın okunur. Vav harfi med için kullanıldığında, kendisinden önce gelen harf isti'la harflerinden bir tanesi ise, vav harfi de isti'la harflerinde olduğu gibi kalın okunur.(**يقول والطور، الصور،قوا،** gibi) aynı durum med harfi olan elif için de geçerlidir. (**قنطار، صراط، قال** gibi)[205]

---

[198] Nasr 110/3.
[199] İsra 17/30.
[200] Komisyon, **Mukaddimat,** S.128.
[201] Mutçalı, **Mu'cem,** s. 649.
[202] Komisyon, **Mukaddimat,** S.135.
[203] Bakara 2/20.
[204] Bakara 2/187
[205] İbrahim Muhammed el-Ceremi, **Mu'cem Ulumü'l-Kur'an,** Darü'l-Kalem, Şam 2001, s. 96-97.

2.2.1.8. Terkik (الترقيق)

Terkik, **رقّق** /rakkaka rubaî fiilinin masdarı olup lügat anlamı; inceltmek, ince yapmak, arıtmak, yumuşatmak, konuşmasını tatlı dilli yapmak, yumuşak bir dil kullanmak[206] anlamlarına gelmektedir. Kırâatte ise; tağliz ve tafhimin zıttı olup harfi inceltmek anlamına gelmektedir.[207]

Terkik/ ince ile okunan harfleri iki kategori de incelemek mümkündür:

Sürekli ince okunanlardır ki; bunlar 21 tane harftir. Bu harfleri şu beyitte toplamak mümkündür. (**ثبت عزّ من يجود حَرْفَه اذ سل شكّا**)

Bazen kalın bazen de ince okunan harfler; bu harfler, Lafza-i Celal'deki lam harfi, ra harfi, med için kullanılan elif ve vav harfleridir. Lafza-i Celal'den önceki hareke kesre ise oradaki lam harfi ince okunur. **بِسْمِ اللهِ** örneğinde olduğu gibi. Ra harfinde ise kendisi kesreli ise veya kendisi sakin olup kendinden önceki harfin harekesi kesre ise ince okunur. Vav harfi med için kullanıldığında, kendisinden önce gelen harf ince harflerden bir tanesi ise, vav harfi de ince okunur.(**يهود** gibi) aynı durum med harfi olan elif için de geçerlidir. (**الأنهار** gibi)[208]

2.2.1.9. Tahkik (التحقيق)

Tahkik **"التحقيق"** kelimesi **"حقق،يحقق"** rubaî fiilinin mastarı olup lügatte; gerçekleştirme, gerçeğe dönüştürme, (isteği, talebi, emeli) yerine getirme, icra etme, uygulama, belirleme, onaylama, tasdik, teyit etme, araştırma, tahkik etme gözden geçirme[209] gibi birçok anlam taşımaktadır. Kırâat ıstılahında ise; Teshilin zıttı olup bir veya iki hemzenin geçtiği yerde, hemzeye sıfatlarını kaybettirmeden boğazın en derin bölgesinden[210] harekesi ile seslendirmektir.[211]

---

[206] Mutçalı, **el-Mu'cem,** s. 334.
[207] Cezerî, **Temhid,** s.72.; Komisyon, **Mukaddimat,** s. 135.
[208] Ceremi, **Mu'cem,** s.92-93.
[209] Mutçalı, **el-Mu'cem,** s. 183.
[210] Muhammed Ali ed-Dabba', **el-İdae fi Beyani Ûsuli'l-Kırae,** el-Mektebü'l-Ezherîyye li't-Turas, Kahire 1999, s. 23.
[211] Cezerî, **Temhid,** s.71.; Ceremi, **Mu'cem,** s.84-85.

2.2.1.10. Teshil (التسهيل)

Teshil **(التسهيل)**Rubai baplardan olup lügat olarak, araziyi/toprağı düzlemek, düz hale getirmek, kolaylaştırmak gibi anlamlara gelmektedir.[212] Kırâat ıstılahında ise, hemzeye varit olan değişikliğe/değiştirmeye denir. Bu değiştirmenin dört merhalesi vardır. "beyne beyne"; med harfi ile hemzenin arasında bir harf oluşturmaktır. "bedel"; hemzenin yerine med harflerinden olan elif, vav ve ya harflerinden ikame etmektir. "tahfif"; teshil ile aynı anlamda olup ha zamirlerindeki sıla'yı hazf etmeye denir. "Hazf" ise, elifi kelimeden tamamen yok etmektir.[213]

2.2.1.11. Taklil (التقليل)

Taklil **(التقليل)** mastar bir kelimedir. Lügatte "**الكثرة**" in zıddı olup **"قلة"** /kıllet-azlık ifade etmektedir. Kırâat ıstılahında ise, elif harfini fetha ve imale arası bir ses ile okumaktır. Taklil için, beyne beyne, (**بين بين**) tavassut (**التوسّط**) ve imale-i suğra tabirleri de kullanılmaktadır.[214]

2.2.1.12. İmale (الإمالة)

الإمالة/el-İmale "**امال، يميل، امالة**" fiilinin mastarı olup bir yerden bir yere meyletmek, bozmak, değiştimek, eğmek gibi anlamlara gelmektedir.[215] Kırâat ıstılahında ise; Fethayı kesreye, elifi de ya harfine meylederek okumaktır.[216] Kırâat ıstılahında imale; *"imaletü'l-kübra"* ve *"imaletü's-suğra"* şeklinde kategorize edilmektedir.[217]

İmaletü'l-kübra; elifteki fethayı kesreye daha fazla yakınlaştırarak okumaktır.[218] Bunun ölçütü nedir şeklinde bir soruyla karşılaşacak olursak, şöyle bir cevap verilebilir; imaletü'l-kübra'da biraz daha meyledilirse elifteki fetha, ya harfinin kesresine

---

[212] Mutçalı, **el-Mu'cem,** s. 883.
[213] Cezerî, **Temhid,** s.70.
[214] Ceremi, **Mu'cem,** s. 102.
[215] Ceremi, **Mu'cem,** s. 49.
[216] Komisyon, **Mukaddimat,** s. 133.
[217] Cezerî, **Temhid,** s.72.; Ceremi, **Mu'cem,** s. 49.
[218] Cezerî, **Temhid,** s.72.

dönüşecektir. İmaletü'l-Kübra aynı zamanda; " **الإضجاع، البطح، اللي، الإمالة المحضة، الإجناح، الإشباع، الألف المعوج**" gibi isimlerle de zikredilmektedir. [219]

İmaletü's-suğra ise, elifteki fethayı ya harfinin kesresine az bir şey yaklaştırmaktır.[220] İmaletü's-suğra'yı telaffuz etmek imaletü'l-kübradan daha zordur. Bununla ilgili Ebu Şame; 'kırâatlarını işittiğimiz birçok kimse imaletü's-suğra'yı hatalı bir şekilde gerçekleştirmektedir. İmaletü's-suğra'yı yapmak için telaffuzu aynı kalmak şartıyla sadece seslerini alçaltmaktadırlar. Sesi alçaltıp yükseltmek hakikati değiştirmemektedir. Bu da yanlıştır.' Şeklinde bir eleştiri getirmektedir. İmaletü's-suğra'ya aynı zamanda," **الإمالة المتوسطة، الوسطى، التقليل، بين اللفظين، بين بين، التلطيف، إشمام الإمالة**" gibi isimlerle de zikredilmektedir. [221]

2.2.2. Ferş/ferşü'l-huruf (الفرش)

Ferş, etkisi ve tekrarı bakımından, Kur'an'da ihtilaf yönüyle az geçen kelimeler demektir. Kur'an'ın her bir suresinde uygulama bakımından farklılık arz etmektedirler. Bu kelimelere Kur'an'ın geneline yayıldığından dolayı ferş denilmektedir. Ferşü'l-huruf denildiği vakit, her bir surede farklılık arz eden kelimeye ayrıca değinilip izahat getirmek demektir. Kırâat imamları farklılık oluşturan kelimelere Bakara suresinden başlayıp, Nas suresinin sonuna kadar delilleri ile işaret etmektedirler. Ferş'e usûl'un karşıtı anlamına gelen furu' diyenler de olmuştur. Konumuzu daha anlaşılır kılmak için Bakara suresinin dokuzuncu ayetinde geçen, **وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ** /"Hâlbuki onlar kendi nefislerinden başkasını aldatamazlar" cümlesinde geçen **"يَخْدَعُونَ"** kelimesini inceleyelim. Kırâat imamlardan Asım, Hamza, Kisaî Halef, İbnu Amir, Ebu Cafer ve Yakub **"يَخْدَعُونَ"** şeklinde okurken, geri kalan imamlar **"يُخَادِعُونَ"** şeklinde okumaktadırlar.[222] Ferşü'l-huruf ile ilgili misallere Kur'an'ın tamamında rastlamak mümkündür.

Ayetlerin anlamına etki eden kırâat farklılıkları ferşî farklılıklardır. Ferşî farklılıkların bir kısmı fonetik olup anlama etki etmez. Bir kısmı da etki eder. O halde ferşî farklılıkları şu kısımlara ayırabiliriz:

---

[219] Ceremi, **Mu'cem,** s. 50.
[220] Cezerî, **Temhid,** s.72.
[221] Ceremi, **Mu'cem,** s. 50.
[222] Komisyon, **Mukaddimat,** s.77-78.

a. Anlama etki eden

b. Anlama etki etmeyen ferşî farklılıklar.

Biz de çalışmamızı bu minval üzere, anlama etki eden ve etmeyen kırâatlar şeklinde iki kategoride inceledik. Şimdi de Meryem suresini kırâatlar yönünden inceleyelim.

2.3. MERYEM SURESİNİN KIRÂATLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Meryem suresi, içerik itibarıyla zengin olmasının yanında, farklı kırâat yönlerini de barındıran bir suredir. Bu suredeki kırâat farklılıkları şu yönlerde olmaktadır:

-Fiil kalıplarının değişiklik arz etmesinden kaynaklı farklılıklar; aynı fiilin masdar, sülasi, rubai ve emir sığalarıyla okunmaya müsait olması; muzari fiilinin hem mütekellim hem de gaip müzekker sığalarında okunmaya müsait oluşu, dolayısıyla bu kelimelerden sonra gelen isimlerin de irabında değişikliler oluşturmaktadır.

-Kelimelerin harekesiz oluşundan kaynaklanan anlam farklılığıdır ki, surede çokça rastlanılan bir durumdur. Kelimenin harekesiz oluşu, kelimeyi ism-i fail ve mef'ul sığaları şeklinde okunmaya müsait hale getirmektedir. Aynı ismi bir fiil için fail veya mef'ul kılabilmektedir.

Bu yönüyle saymış olduğumuz bu kırâat farklıklarının tefsire de etkisi olabilmektedir. Ancak suredeki farklı okuyuş yönlerinin tamamı anlama etki etmemektedir. Öncelikle bu surede anlama etki etmeyen kırâatları inceleyeceğiz.

2.3.1. Meryem Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kırâatlar

Yukarıda kırâatların farklılıklarının bir kısmının ayetlerin anlamında herhangi bir etki etmediğini izah etmiştik. Bu farklı kırâatlar, kelime ve harflerin seslendirilişi ile alakalı olmaktadır. Bu farklı seslendirilişin temelini birkaç faktör oluşturmaktadır.

Bu faktörlerin başında, kırâatların farklı seslendirmesine olanak sağlayan huruf-i seb'a ruhsatı gelmektedir. Bu ruhsat farklı kabilelerin harfleri kendi lehçelerinde

seslendirmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca ilk dönem Arap yazısının da bu farklı kırâatları barındıracak şekilde olması, bu farklılığı oluşturan etkenler arasında yer almaktadır. Hz. Osman'ın Mushafları çoğaltırken, Kur'an hattının aynı şekilde bazı kelimelerin farklı seslendirilmesine olanak tanıyacak şekilde istinsah etmesi, bu farklılığın devam etmesine açık bir kapı bırakmıştır.

Şimdi de Meryem suresinde anlama etki etmeyen kırâat farklılıklarını örnekler vererek ele alalım.

Kırâat imamları **كهيعص** ve **ذكر** kelimelerinin okunuşunda ihtilafa düşmüşlerdir. İbni Kesîr **"ها"** ve **"يا"** harflerini fethalı; **"صاد"** taki **"د"** harfini de belirterek okumaktadır. Ebu Amr; **"ها"** harfini **"هِى"** şeklinde kesreli; **"يا"** harfini fethalı; **"صاد"** taki **"د"** harfini de **ذِكْرُ** kelimesinin başındaki **"ذ"** harfine idğam ederek okumaktadır. **"د"** ve **"ذ"** harfleri mahreç olarak birbirlerine yakın olduğundan, kolaylık olsun diye biri diğerine idğam olabilmektedir.[223] İmam Nafi'; **"ها"** ve **"يا"** harflerini beyne (fetha ve kesre arası) ile okumaktadır. O, **"عين"** harfindeki **"ن"**/Nun'u ve **"صاد"**taki **"د"** harfini de gizleyerek okumaktadır.[224]

Hamza ve İbnü Amir; "**ها**" harfini fethalı, "**يا**" harfini de kesreli okumaktalar. **"صاد"**taki **"د"**harfini **"ذِكْرُ"** kelimesinin başındaki **"ذ"** harfine idğam ederek okumaktadırlar. Asım'ın Ebubekr rivayeti ve Kisaî; **"ها"** ve **"يا"** harflerini imale ile okumaktadırlar. Kisaî **"صاد"**taki **"د"**harfini açıktan okumamaktadır. Yani idğam etmektedir.[225]

İbn Kesîr, Nafi' ve Asım'ın Hafs rivayeti **كهيعص** kelimesindeki bütün harfleri **تفخيم** /tafhim ile okumaktalar. Ayrıca imam Nafi' beyne ile okumaktadır. İbn Amir ve Hamza'nın; **"ها"** harfini fethalı, **"يا"** harfini de imale ile okumalarındaki sebep aynı harekelerin art arda gelmemesi içindir.[226] Ebu Amr bunun tam tersini yapmaktadır. **"ها"** harfini imale ile, **"يا"** harfini de fethalı okumaktadır. Ebu Amr'a **"ها"** harfini bu şekilde

---

[223] Ebu Abdullah Hüseyn b. Ahmed İbn Haleveyhh, **İ'rabü'l-Kırâati's-Sab'i ve İleliha,** Mektebtü'l-Hanci, Kahire 1992, c.2, s.6.; İbn Ebu Meryem Ali b. Muhammed Ebu Abdullah eş-Şirazî, **el-Mudahu fi Vucuhi'l-Kırâati ve İleliha,** Tah. Ömer Hamdan el-Kübeysi, Basılmış Doktora Tezi, Mekke 1993, c. 2 s. 810.

[224] Abdulğaffar el-Farisî, **el-Hüccetü li'l-Kurrâi's-Sab'ati,** c. 5, s. 184.

[225] İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 406.

[226] İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâati's-Sab'i ve İleliha,** c. 2, s. 5.

okunması sorulduğunda, tenbih için olan **"ها"** ile karışmasın diye kesre ile okuduğunu ifade etmektedir.[227] Yezîdi, Ebu Amr'ın **"يا"** harfini de imale ile okuduğunu rivayet etmektedir. Sebebini de nida harfi olan **"يا"** ile karışmasın diye açıklamaktadır.[228]

Ezheri: "Bütün bu okuyuş şekillerinin her birinin ayrı bir lügat olduğunu, bütün bu farklılıklara rağmen, hangi okuyuşla okunsa da isabet olacağını, tefhimin de hicaz lügatı olduğunu" söylemektedir.[229]

Şimdi de Meryem suresinin 2 ve 7. Ayetlerinde geçen, "**زكريا**" kelimesini inceleyelim. Kırâat imamları "**زكريا**" kelimesinin seslendirilişinde ihtilafa düşmüşler. Ebu Bekr ve İbnu Amir söz konusu her iki ayette de hemzeyi tahkik ile okumaktadırlar. Hafs, Hamza ve Kisaî de İki yerde de hemzeye "**زكريا**"kelimesinin irabını vermektedirler. Geri kalan diğer imamlar hemzeyi okumaktadırlar. Hemzeye de i'rab vermektedirler. İmam Nafi, İbni Kesîr ve Ebu Amr iki Ayette de geçen **"زكرياء"** kelimesinin hemzesini bir sonraki ayetlerin başında gelen **"اذ"** ve **"انّا"** kelimelerinin başındaki hemze ile iltika ettiklerinden teshil ile okumaktadırlar.[230]

Kırâat imamlarının bir diğer ihtilafi da "**ورآءى**" kelimesidir. İbni Kesîr bir rivayetinde "**ورآءى**" kelimesindeki ya harfini fethalı, ya'dan önce de hemze getirerek okumaktadır. İbni Kesîr'in Diğer bir rivayetinde de "**عَصَاىَ**" [231] ve "**هُدَاىَ**" [232]örneklerinde olduğu gibi **"وراى"** şeklinde, hemzesiz ve ya'nın fethasıyla okumaktadır. Diğer imamlar ise; Ya'nın sükünü ve hemzeli okumaktadırlar.[233] Hemzeden sonra ya harfini fethalı okumak kelimeyi ağırlaştırdığından sakin okumuşlardır.[234] İbni Kesîrin ya harfine fetha vermesindeki sebep ise sakin okunan izafe ya'sı ile karışmaması içindir.[235]

---

[227] İbn Zencele, **Hüccetü'l-Kırâat**, s. 437; İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâat,** c. 2, s. 5.
[228] İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâat, c. 2,** s.6.
[229] Ezherî, **Kitabu Mea'ni'l- Kırâat**, s. 280.
[230] Danî, **Teysir,** s.315.
[231] Taha 20/18.
[232] Taha 20/123.
[233] İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 407.
[234] İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâat,** c.2, s. 8.
[235] İbn Haleveyh, **el-Huccet fil'Kırâat,** s. 234

Kırâat imamlarının bir diğer ihtilafi da "**عتيًّا**",[236] "**بكيًّا**",[237] "**صليًّا**"[238] ve "**جثيًّا**"[239] kelimelerinin başındaki harekede olmuştur. İmamlardan İbni Kesîr, Nafi, Ebu Amr, İbni Amir ve Asım'ın Ebubekr rivayeti ötreli bir şekilde okumaktadırlar. Hamza ve Kisaî de hepsini esreli okumaktadır. Asımın Hafs rivayeti "**بكيًّا**" kelimesini ötreli diğer üçünü de esreli okumaktadır.[240]

Bu dört kelimenin baş harflerini esreli okuyanlar; bu kelimelerde bir sonraki harfin de esreli olmasından dolayı, esreden esreye geçişin kolay olacağını, ötreden esreye geçişin ise zor olacağından dolayı, bu görüşü benimsediklerini savunmaktadırlar.

Kelimeleri aslına irca edenler ise; ötreli okumaktadırlar. Örnek olarak "**عتيًّا**" kelimesinin aslını inceleyecek olursak mazi fiili "**عتا**" masdarı "**عُتُوًّا**" olur. **قعد، قعودًا** gibi. Lamü'l-fiili mü'tel harflerden vav'dır. Vav harfi ya ile değişmektedir. Sonrasında vav ile ya harfini bir birine idğam etmektedirler. İdğamdan sonra iki ötre art arda geldiğinden, onlardan sonra da şeddeli ya olduğundan, ta harfini kolaylık olsun diye esre okumuşlardır. Bu işlemlerden sonra kelimemiz "**عُتِيًّا**" olmuştur. Aynı durum "**صليًّا**", "**بكيًّا**" **ve** "**جثيًّا**" kelimeleri için de geçerlidir. "**صليًّا**" Kelimenin aslı "**صلويًّا**"dir. "**بكيًّا**"kelimesinin "**بكويًّا**"dir. "**جثيًّا**" kelimesinin aslı da "**جثويًّا**"dir.[241] Yukarıda zikrettiğimiz durum Arapça dilinin gramer yapısından kaynaklanmaktadır.

Meryem suresinde anlama etki etmeyen kırâatları bu şekilde değerlendirdikten sonra, Şimdi de bu surede anlam farklılığı oluşturan kırâatları inceleyelim.

2.3.2. Meryem Suresinde Anlama Etki Eden Kırâatlar

Kırâatların bir kısmı anlama etki etmektedir. Bu farklılıklar ferşî farklılıklardır. Ferşî farklılıkların bir kısmı, kelimenin tamamen fonetik seslendirilişinde oluşan farklılıklar olduğu için, her zaman anlama etki etmemektedir. Ferşî farklılıklar Kur'an'ın farklı lehçelerde okunmasına ruhsat verilmesine ve bu şekilde

[236] Meryem 19/8.
[237] Meryem 19/58.
[238] Meryem 19/70.
[239] Meryem 19/72.
[240] İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 407.
[241] İbn Zencele, **Hüccetü'l-Kırâat,** s. 439.; Ezherî, **Kitabu Mea'ni'l- Kırâat**, s. 281-282.

seslendirilmeye müsait oluşuna dayanmaktadır. Kelimelerin farklı telaffuza açık olması da, kırâat imamlarının ihtilafına sebebiyet vermiştir.

Anlama etki eden kırâat farklılıkları da, bazı durumlarda anlam zenginliği oluştururken, bazı durmalarda da anlamı doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Anlama etki eden kırâat farklılıkları fiillerin farklı sığalarda okumaya açık oluşuna, isim ve edatların i'rab yönünden farklılık arz eden yönlerinden kaynaklanmaktadır. İki veya daha fazla kırâatin bir arada okunması mana üzerinde farklı etki gösterebilmektedir.

Şimdi Meryem suresinde anlama etki eden farklılıkları, suredeki ayet sıralamasına göre ele alacağız.

Surenin, kırâat ihtilafından dolayı Anlamında farklılık oluşan ikinci ayetinden başlayacağız. Ayet Hz. Zekeriyya ile ilgili olup kırâat farklılığından dolayı, müfessirler tarafından farklı yorumlanmıştır.

ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا/ "Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya olan rahmetini anmadır."[242]

Bu âyetteki kırâat farklılığı ***"نِكْر /zikr"*** kelimesinde gerçekleşmektedir. Ayeti anlamlandırabilmek için öncelikle *"**نِكْر** /zikr"* kelimesinin üzerinde durmamız gerekmektedir. *'Zikr'* kelimesinin kırâat tahliline geçmeden önce, lügat anlamına bakacak olursak; ***"نِكْر /zikr"*** kelimesi; **يذّكُر, ذَكَر** fiilinin masdarı olup[243] Arap dilinde; hatırlama, anma, bahsetme, zikretme, anlatma; Allah'ı zikretme, Allah'ı anma,[244] hatıra getirme, dile dolamak, unutmanın zıddı olan hatırlamayı ifade etmektedir. Ferra, bu kelimeyi; 'Dille söyleyerek, açığa çıkardığın şeydir.' şeklinde açıklamaktadır.[245] Ağırlıklı görüşe göre *'zikr'* kelimesi, şeddesiz hali ile hatırlamak anlamında olup "**يذَّكَّر ذَّكَّر**" ve "**تذَّكَّر يتذَّكَّر**" şeddeli halleri ile de düşünme, tefekkür ve tezekkür anlamında kullanılmaktadır.[246]

---

[242] Meryem 19/2
[243] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 3, s. 1507.
[244] Mutçalı, **el-Mu'cem,** s. 294.
[245] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 3, s. 1507.
[246] Rağıb İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** Darü'l-Kalem, Dimeşk 2011, s. 328-329.

Âlimler literatürde zikri; namaz kılmak, Kur'an okumak, Allaha ibadette bulunmak, Allah'ı tesbih etmek, Allah'a duada bulunmak, Allaha şükretmek' şeklinde tarif etmektedirler.[247]

ذِكْر /zikr kelimesini daha kapsamlı bir şekilde anlamamız için Kur'an'daki kullanım alanlarını da incelememiz gerekmektedir. Birkaç örnek verecek olursak; dil ile zikretme/söyleme anlamı taşıyan ayetlere bakacak olursak; **لَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ** / "*And olsun, size, içinde Zikri'niz bulunan bir Kitap indirdik. Aklınızı kullanmıyor musunuz?"*[248] Ayetini örnek verebiliriz. Aynı zaviyeden başka bir örnek daha verilebilir; **هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِىَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِى** / "*İşte (bu Kur'an) benimle beraber olanların zikri ve benden öncekilerin zikridir!"*[249] Bir başka ayette de; **وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ** / *İşte bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz feyz kaynağı bir zikirdir. Şimdi siz mi bunu inkâr edicilersiniz?* [250] Bu ayetlerde geçen 'zikr' kelimesi ile dil ile yapılan zikir kast edilmektedir.[251]

ذِكْر /zikr kelimesinin Kur'an'daki anlamlarından bir tanesi de, Kur'an'ın kendisi ile beraber vahyi ifade etmektedir. Bununla ilgili şu ayet-i kerime zikredilebilir; **ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِنْ ذِكْرِى بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ** / "*O Kur'an, bizim aramızda O'nun üzerine mi indirilmiştir?" (dediler). Hayır. O münkirler Benim vahyimden tereddütler içindedirler. Hayır. Azabımı henüz tatmadılar"* [252] Görüleceği gibi bizim bu ayetin mealini verirken yararlanmış olduğumuz meal çalışmasında olduğu gibi, diğer meal çalışmalarının çoğunda da, bu ayetteki **ذِكْر** /zikr kelimesi 'Kur'an veya vahiy' olarak tercüme edilmektedir. Aynı şekilde müfessirler[253] de bu ayetteki **ذِكْر** /zikr kelimesini 'Kur'an veya vahiy' olarak yorumlamaktadırlar.

Kur'an'da kullanılan anlamlarından bir tanesi de, 'unutmaktan sonraki hatırlamayı' ifade etmektedir. Bununla ilgili öncelikle Yusuf suresinde geçen iki ayeti vereceğiz. Birinci olarak; **وَقَالَ لِلَّذِى ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِى**

---

[247] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 3, s. 1508.
[248] Enbiya 21/10.
[249] Enbiya 21/24.
[250] Enbiya 21/50.
[251] İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** s. 328.
[252] Sad 38/8.
[253] Daha geniş bilgi için bkz. Beydavî, **Envarü't-Tenzil,** c.5. s. 24.; Şevkani, **Fethu'l-Kadir,** c. 4, s. 484.; Taberi, **Camiü'l-Beyan,** c.21, s.155.

السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ / *"Yûsuf, onlardan kurtulacağını düşündüğü kişiye, "Efendinin yanında beni an," dedi. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı."*[254] Ayeti örnek verilebilir. İkinci olarak da; **وَقَالَ الَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ** / *(Zindandaki) iki (arkadaştan) kurtulanı, nice zaman sonra (Yusuf'u) hatırladı ve dedi...*[255] Ayeti örnek verilebilir. "*Zikr"* kelimesi bu ayetlerin birincisinde, hatırlanmayı, zikredilmeyi, başkasına hatırlatılmayı ifade ederken, ikinci ayette de; görüldüğü gibi unutulan bir şeyin hatıra gelmesini ifade etmektedir. Nitekim Hz. Yusuf zindanda iken arkadaşına, kendisinin dönemin sultanına anlatılmasını arzulamaktadır. Arkadaşı da Hz. Yusuf'u uzun bir zamandan sonra hatırlayabiliyor.[256] Aynı şekilde Kehf suresinde geçen, **قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّى نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ عَجَبًا** / "*O da, 'gördün mü, o kayaya sığındığımız vakit doğrusu ben balığı unutmuştum, onu hatırlamamı bana ancak şeytan unutturdu. Balık ise denizde şaşılacak şekilde yolunu tutup gitmiş,' dedi."*[257] ayeti de, hatırlamayı/anmayı ifade etmektedir. Söz konusu bu üç ayette de 'zikr' kelimesi, unutulan bir şeyi hatırlamayı[258] veya hatıra gelmeyi/getirmeyi ifade etmektedir.

Kur'an'da geçtiği şekliyle 'şan ve şeref'[259] anlamını ifade eden ayetlere de rastlamak mümkündür. Kur'an'da; **ص وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ**/ *Sâd, şeref ve şan* sahibi *olan Kur'an hakkı için (iş o kâfirlerin dedikleri gibi değildir).*[260]şekinde geçmektedir. Başka bir ayette de; **وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْئَلُونَ** / "*Ve muhakkak ki o, hem senin için, hem kavmin için bir şereftir ve ileride ondan mesul olacaksınız."*[261] şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere iki ayette de 'zikr' kelimesinden kasıt, şan ve şereftir.

Kur'an'ın sıfatlarından bir tanesi de zikirdir.[262] Ayette; **ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ** /*Bunu sana ayetlerden ve zikr-i hakîmden tilâvet ediyoruz.*[263] Buradaki zikr kelimesinin, hikmet dolu Kur'an olduğu, aynı zamanda da Kur'an'ın sıfat tamlamalarından bir tanesinin de '*zikr-i Hâkim'* olduğu görülmektedir.

---

[254] Yusuf 12/42
[255] Yusuf 12/45.
[256] Hz. Yusuf'un zindandaki serüvenin detaylı bilgisi için Yusuf suresinin 35. İle 45. Ayetlerine bakınız.
[257] Kehf 18/63.
[258] İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** s. 328.
[259] İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** s. 328.; İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 3, s. 1507.
[260] Sad 38/1.
[261] Zuhruf 43/44.
[262] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 3, s. 1509.
[263] Al-İmran 3/58

Aynı şekilde ***"ذِكْر /zikr"*** kelimesi Kur'an'da Tevrat, ümmü'l-kitab[264] (Allah katındaki kitapların anası) veya öncekilerin kitapları[265] anlamında da kullanılmaktadır. Konuyla ilgili; **وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ**/*And olsun ki, Zikir (Levhi-mahfuz veya Tevrat) den sonra Zebur'da da yeryüzüne iyi yararlı kullarım vâris olacak diye yazmışızdır.*[266] Bu ayette de müfessirler yukarıda belirttiğimiz gibi ***"ذِكْر /zikr" kelimesini,*** Tevrat, ümmü'l-kitab (Allah katındaki kitapların anası) veya öncekilerin kitapları şeklinde yorumlamışlardır.

Yukarıda ***"ذِكْر /zikr"*** kelimesi ile ilgili, Kur'an'ın farklı surelerinden derlemiş olduğumuz ayetlerde, bir kelimenin farklı ayetlerde kullanılmasının, değişik anlamların yüklenmesine, hatta anlam açısından farklılık arz edebileceğini görmüş olduk. Söz konusu kelimedeki farklılık, farklı ayetlerdeki kullanımlarda olabileceği gibi, aynı ayette olup da, müfessirlerin farklı yorumlamalarını da mümkün kılabilmektedir. Söz konusu kelimeyi kırâat ihtilaflarıyla beraber, müfessirlerin farklı görüşlerine yer vererek inceleyecek olursak; bu kelimede dört ayrı kırâatın olduğunu göreceğiz:

a- Asım (ö.128/745) kırâatında olduğu gibi masdar sığası ile okunup, **رَحْمَتِ** kelimesine izafe olmasıdır ki **عَبْدَهُ** ve **زَكَرِيَّا** kelimelerini nasb eder, bu şekilde okunması durumunda mana; '*Bu, Rabbinin Zekeriya kuluna olan rahmetini, anmadır,'* şeklinde olur.

b- İkincisinde ise **عَبْدَهُ** ve **زَكَرِيَّا** kelimelerini ref' etmesidir. Ref' etmesi durumunda anlam; '*bu rahmet kulu Zekeriya'dır.*'[267] şeklinde olur. Ya da **عَبْدَهُ** kelimesini nasb,**زَكَرِيَّا** kelimesini de ref' etmesidir ki bu durumda da mana: '*Rabbinin rahmeti kulu olan zekeriyadır.*'şeklinde olur.

Ancak sonraki kelimelere etkisi bakımından **ذِكْرُ** kelimesinde bazı farklı okuyuşlar da vardır: Mazi sığasının şeddeli haliyle **ذكَّر** (rubai sığasıyla) şekilnde okunup, **رَحْمَتِ** kelimesini nasb etmesi lazım.

Şeddesiz (sülasi) sığasıyla okunduğu takdirde bunda da iki vücuh olur. Birincisinde **رَبِّكَ** kelimesindeki ba'yı ref' ederek (**ذكَر ربُّك**) şeklinde okunur. Bu şekilde

[264] Taberi, **Camiü'l-Beyan,** c.18, s.547.
[265] İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** s. 329.;
[266] Enbiya 21/105.
[267] Taberi, **Cami**, c. 18, s. 142.

okunduğunda mana; "*Rabbin kulu Zekeriya'yı andı*" şeklinde olur. Şâyet **عَبْدَهُ** kelimesindeki dal harfini ref' edip mef'ul de faile takdim edilirse o zaman da mana: *'rabbinin kulu zekeriyya rabbini andı'* oşeklinde olur. Bu iki kırâat Kelbî'ye aittir.

Son olarak **ذِكْرُ** kelimesinin emir sığasıyla (**اُذْكُرْ**) okunup "**رَحْمَتِ**" kelimesini nasb ederek okunmasıdır. Bu şekilde okunduğunda da mana: *'Rabbinin rahmeti olan kulu Zekeriya'yı an'* şeklinde olur. Bu da ibni Abbas'ın kırâati'dir.

Rabbinin rahmetinden kasıt Zekeriya'nın ümmeti için rahmet olup onları hidâyet yoluna iletmesidir. Buradaki rahmetten kasıt olarak da İkinci bir görüşte, bizim Peygamberimiz ve ümmeti içinde Hz. Zekeriya'nın rahmet oluşudur ki Hz. Zekeriya'nın dua ve ihlasta bizlere örneklik teşkil etmesidir. Bir diğer ihtimal bu surede Zekeriya (a.s.) ya yapılan rahmetin zikredilmesidir.[268]

Zikredilen bütün bu farklı okuyuş yönleri arasında herhangi bir tutarsızlık söz konusu değildir. Her bir görüş ayrı bir değere haiz olup biri diğerini destekler mahiyettedir. Nitekim Zekeriya (a.s.)'nın rahmet olarak zikredilmesi veya Zekeriya (a.s.)'nın rabbinin rahmetini anlatması yahut Allah'ın Zekeriya (a.s.)'yı bizlere örnek teşkil etmesi için bir rahmet vesilesi olarak hatırlatması birer mana zenginliği olup güçlü bir anlam yorumunu ifade etmektedir. Söz konusu kırâatların bir arada okunması da anlam açısından herhangi bir zıtlık teşkil etmeyecektir.

Kırâat farklılığının olduğu bir diğer örneğimiz Hz. Zekeriya'nın, kendisinden sonra yerine geçecek akrabalarından duyduğu endişeyi ifade eden **خِفْتُ**/hiftu kelmesi ile, kendisinden sonra bir varis dilemesini ifade eden, **يَرِثُنِى** kelimelerinde gerçekleşmiştir. Bu iki ayeti bir arada inceleyelim. Ayette;

وَاِنِّى خِفْتُ الْمَوَالِىَ مِنْ وَرَائِى وَكَانَتِ امْرَاَتِى عَاقِرًا فَهَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا

"Doğrusu benden sonra yerime geçecek akrabamdan ötürü endişeliyim. Eşim de kısır! Bana lütf-u kereminden öyle bir vâris nasip et ki bana da, Yâkub hanedanına da

[268] Fahreddin er-Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, Darü'l-Fikr, Beyrut 1981, c. 21, s. 181.

vâris olsun. Onu, razı olacağın bir insan eyle ya Rabbî."[269] şekindeki ifadeler yer almaktadır.

Bu ayetlerde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, farklı okuyuş yönleri ile okunan kelimeler birinci ayette **خِفْتُ**/hiftu, İkinci ayette de **يَرِثُنِى** kelimesidir. Öncelikle birinci ayetteki **خِفْتُ** kelimesinin lügat anlamını inceleyelim. **خِفْتُ** kelimesi, **خاف،يخاف، خوفا،خيفة،ومخفاً** [270] çekimli fiilinin birinci tekil şahsını ifade etmektedir. **خوف** lügatta; korkmak[271] anlamına gelmektedir. Ümit, bilinen veya olacağı zannedilen bir işten dolayı sevinç yaşamak anlamında olduğu gibi, korku da; bilinen veya olacağı zannedilen bir işten dolayı sıkıntıya girmek, anlamı taşımaktadır. Korkunun zıddı güvendir. Korkmak dünyevi işler için olabileceği gibi, uhrevi işlerde için de olabilmektedir.[272]

Kur'an'da **خوف**/havf kelimesinin cari olduğu birçok ayet bulunmaktadır. **خوف**/havf kelimesi ve bu kelimeden türeyen diğer kalıplar da, söz konusu ayetlerin ekseriyetinde korku anlamında kullanılmaktadır. Birkaç ayeti örnek verecek olursak;

اُولٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا / "*Onların taptıkları da - hangisi Rablerine daha yakın (olacak) diye - (bizzat) vesile arıyorlar, Onun rahmetini umuyorlar, Onun azabından korkuyorlar Çünkü Rabbinin azabı korkunçtur."*[273] Bu ayette geçen **يَخَافُونَ** kelimesi korku anlamında kullanılmıştır. Başka bir ayette, **وَكَيْفَ اَخَافُ مَا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَاَىُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ**/ "*Hem Allah'ın size (haklarında) hiç bir delil ve burhan indirmediği şeyleri siz (Ona) eş tanıdığınızdan korkmazken ben eş tuttuğunuz o nesnelerden nasıl korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin) iki zümreden hangisi (korkudan) emin olmaya daha lâyıktır?"*[274] geçen, "اَخَافُ " ve " تَخَافُون" kelimeleri aynı şekilde korkuyu ifade etmektedir. Bir başka ayette, **تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ**/*"Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümit ile Rablerine dua ederler. Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de (hayra)*

[269] Meryem 19/5-6.
[270] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 2, s.1290.
[271] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 2, s.1290.
[272] İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** s. 303.
[273] İsra 17/57.
[274] En'am 6/81.

harcarlar."[275] خَوْفًا kelimesi bu ayette de herhangi bir anlam değişimine uğramadan 'korku' anlamında kullanılmıştır. Başka bir ayette, **وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُوْلُوا** / *"Eğer yetim kızlar hakkında (adaleti yerine getiremeyeceğinizden) korkarsanız sizin için helâl olan (diğer) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Şayet (bu suretle de) adalet yapamayacağınızdan endişe ederseniz o zaman bir (tane ile), yahut malik olduğunuz cariye (ile iktifa edin). Bu (tek zevce veya cariye) sizin (Haktan) eğrilip sapmamanıza daha yakındır."*[276] iki defa geçen **خِفْتُمْ** kelimesi de bilinen anlamıyla korkuyu ifade etmektedir. Konuyla ilgili ayetleri çoğaltmak mümkündür. Biz bu kadarıyla yetinerek konumuza dönecek olursak;

Hz. Zekeriya'nın bir rivayete göre Hz Süleyman'ın, bir rivayete göre de Hz. Yakub'un evlatlarından olduğu söylenmektedir.[277] Terzilikle meşgul olduğu bilinmektedir. Hz. Zekeriya ilerlemiş olan yaşını mazeret göstererek, rivayetlere göre o dönemde yaşının altmış, altmış beş, yetmiş, yetmiş beş, seksen, seksen beş, doksan iki, doksan dokuz ve yüz yirmi olduğu yönündedir. Yaşının epeyce ilerlemiş olduğu kesin bir olgudur ki, rabbim kemiklerim gevşedi, saçlarım da ağardı şeklinde duada bulunmaktadır. Yaşının ilerlemesinden dolayı da rabbine alçak bir ses tonuyla yalvararak; [278] "*Bana lütf-u kereminden öyle bir vâris nasip et ki bana da, Yâkub hanedanına da vâris olsun."*[279] şeklinde dua etmektedir.

Elbette yalvarıp evlat sahibi olmak isteyişinin altında yatan bir sebep vardır. Hz. Zekeriya akrabalarının azlığından, dine destek çıkamayışlarından şikâyet etmektedir. Güçlü, dine destek olabilecek akrabalarının birçoğunun öldüklerini, dine destekçilerin yokluğundan, var olan akrabalarının da dine lakayt kalışlarından ötürü şikâyet etmektedir. Aynı zamanda kendisinden sonra İsrail oğullarına yol gösterecek, salih bir evlat arzulamaktadır. [280] Korku ve endişesini, *Doğrusu benden sonra yerime geçecek*

---

[275] Secde 32/16.
[276] Nisa 4/3.
[277] Zemahşeri, **Keşşaf,** c. 3, s. 5.; Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullah b. Mahmûd Alûsî, **Ruhü'l-Meani fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-seb'i'l-Mesani,** Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, tsz, c. 16, s. 59.
[278] Alûsî, **Ruhü'l-Meani,** c. 16, s. 59.
[279] Meryem 19/6.
[280] Alûsî, **Ruhü'l-Meani**, Beyrut, tsz, c. 16, s. 61.

akrabamdan ötürü korkuyorum/endişeliyim.[281] şeklinde dile getirmektedir. Konuyu bu şekilde özetlemek mümkündür.

Şimdi de bu kelimenin kimler tarafından nasıl okunduğunu inceleyip, bu kelimenin kırâat yönünden tahlilini yapalım.

Hz Osman b. Affan ve Yahya b. Ma'mer, Zeyd b. Sabit, imam ibn Amir; **خفت** kelimesinin **خ** ve **ف** harflerini fethalı ve şeddeli bir şekilde,**ت** harfini de esreli, **الموالي** kelimesini de mansub okumaktadırlar.[282]

Diğer İmamlar da: **الخوف** kelimesinden türeyen **خفت** mazi filindeki **خ**/ha'yı esreli **ت**/ta'yı da ötreli, **الموالي** kelimesini de aynı şekilde mansub okumaktadırlar.[283]

İki kırâata göre anlam farklılık göstermekle beraber, manayı bozacak, olumsuz bir anlam söz konusu değildir.

خفت kelimesinin **خ** ve **ف** harflerini fethalı ve şeddeli,**ت** harfini de esreli, **الموالي** kelimesi de mansub okunduğu takdirde, bu kırâata göre anlam; "benden sonra dine hizmet edecek mevalinin/akrabaların olmayışı veya az oldukları," şeklinde olacaktır. [284] Dolayısıyla bu tarzdaki kırâattan kasıt korku değil, azlık anlamı çıkacaktır.[285]

Bu kırâat her ne kadar birçok tefsirde yer alsa da şaz bir kırâattır.[286] Bu kırâatı anlam zenginliği açısından kullanmakta herhangi bir beis görmedik. Şaz bir kırâat *âhad* hadis şartlarını haiz ise, hadis mesabesinde sayılıp ondan ahkâm çıkarılabilir. Zira şaz kırâatların birçoğu şundan kaynaklanmaktadır: Sahabeden bazıları kapalı yerleri izah için, şahsi nüshalarına tefsir edici kısa notlar koymuşlardı. Çünkü kendilerini bu notları Kur'an metnine karıştırmaktan emin sayıyorlardı. Örnek verecek olursak İbn Mes'ud, yemin kefareti hakkındaki Maide 89. ayetinin **"فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ اَيَّامٍ "** sonunu **"متتابعات"** "peş peşe" kelimesi ile takyit ediyordu. Hanefi mezhebi, bu şaz kırâati ahkâmda delil kabul

---

[281] Meryem 19/5.

[282] Alûsî, **Ruhü'l-Meani,** c. 16, s. 61.; Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisaburi es-Sa'lebî, **Tefsiru's-Sa'lebî**, Daru ihyai't-Turasi'l- Arabi, Beyrut 2002, c. 6, s. 206.; er-Razi, **a.g.e**., c. 21, s. 181-182.

[283] Sa'lebî, **Tefsiru's-Sa'lebî**, c. 6, s. 206.; .; er-Razi, **a.g.e**., c. 21,s. 507.

[284] Alûsî, **Ruhü'l-Meani,** c. 16, s. 61.; Sa'lebî, **Tefsiru's-Sa'lebî**, c. 6, s. 206.; er-Razi, **a.g.e**., c. 21, s. 181-182.

[285] Ferra, **Meani'l- Kur'ân,** c.1, s. 490.

[286] Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, **el-Muhtasab fi Tebyini Vücuhi Şevazzi'l-Kıraat ve'l-İzahi Anha,** Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 2010, c. 2, s. 81.

ederek, bu orucun art arda üç gün şeklinde tutulması gerektiğini bildirirken, Şafiî, bu konuda bu kırâati hüccet saymayarak, bu orucun ayrı ayrı tutulabileceğini savunmuştur.[287] Bu konuda birçok örneğe rastlamak mümkündür.

Bu kırâattaki bir diğer okuma şekli ise, **"الخوف"** kelimesinden türeyen **"خفت"** mazi filindeki **خ**/ha'yı esreli **ت**/ta'yı da ötreli, **"الموالي"** kelimesini de aynı şekilde mansub okuyan imamların kırâatıdır. Bu kırâata göre okunması durumunda anlam; 'Hz. Zekeriya, çocuğundan başkasının kendisine varis olacağı korkusuna kapıldığı 'şeklinde olur. Bir diğer görüşe göre ise: Zekeriya (a.s)'nın akrabalarının kendisinden sonra Allah'ın dinini bozmalarından, kendilerine gelen hükümleri tağyir ve tebdil edeceğinden, kendinden sonra hilafete sahip çıkamayacakları korkusu ile rabbinden, kendisinden sonra ümmeti için güven duyabileceği salih bir evlat istemiştir.[288] Görüleceği gibi bu kırâatla da Hz. Zekeriya'nın korkusu dile getirilmektedir.

İki kırâat arasında her ne kadar dilsel anlamda bir farklılık görünse de anlam açısından bir tezat söz konusu değildir. İki durumda da Hz Zekeriya nübüvvete varis olacak bir evlat dilemektedir. Birinci anlama göre; dine hizmet edecek akrabaların azlığından şikâyetçi olmaktadır. İkinci anlama göre de; var olan akrabalarının dine lakayt oluşlarından, dolayısıyla kendisinden sonra nübüvvete sahip çıkmayacaklarından endişelenmektedir. Asım kırâatına göre, Kur'an'ın herhangi bir yerinde birinci kırâatın geçtiği gibi bir kelimeye rastlamamakla beraber, bu kırâatın şaz olması bizim bu kırâata göre anlam vermeyeceğimiz anlamına gelmemektedir. İki kırâat anlam yönüyle bir birini teyit etmektedir.

خفت kelimesiyle bağlantılı olduğu için **الموالي**/el-mevali kelimesini de dil ve anlam açısından incelememizin faydalı olabileceğini düşünmekteyiz. **الموالي**/el-Mevali, **المولى**/el-Mevla kelimesinin çoğulu olup amca çocukları anlamına gelmektedir. **الاولي, والمولى, والولي** kelimeleri ile aynı anlama gelmektedir.[289] Yukarıda akraba olarak mana verilen **الموالي** kelimesi de kimi müfessirler tarafından kelâle kimisi tarafından da asabe olarak yorumlanmaktadır. Kelale ve asabe mevzusu İslam hukukunun tarih boyunca

[287] Suat Yıldırım, **Ana hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,** Ensar Yayınları, İsatnbul 2011, s.74.
[288] Sa'lebî, **Tefsiru's-Sa'lebî**, c. 6, s. 206.; er-Razi, **a.g.e**., c. 21, s. 181-182.
[289] Sa'lebî, **a.g.e.,** c. 6, s. 206.; Taberi,**a.g.e.,** c. 18, s. 144.

tartışmalı konularından biri olagelmiştir. Bu konunun kritiği İslam hukuku bünyesinde yapılmış bulunmaktadır. Bu konuya girmemiz çalışmamızı uzatacağı kanaatindeyiz.

Şimdi de 6.âyettte geçen, Hz. Zekeriya'ın dine varis olacak birini dilemesini ifade eden **يَرِثُنِى** kelimesini inceleyelim; bu kelime hem cezimli, hem de ref' ile okunabilmektedir. Cezim ile okuyanlara göre bir önceki âyette geçen, **فَهَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا**/ *"Bana lütf-u kereminden öyle bir vâris nasip et ki"* âyetinin emir cevabıdır. Çünkü burada şart manası mevcuttur. *'Eğer bana katından bir veli verirsen, varisim olur'* diye mana verilir.[290] Taberi (ö.310 h.) " **يَرِثُنِى** kelimesine malıma varis olacak, **وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ** kelimelerine de nübüvvet canibinden varis olacak birini varis kıl" şeklinde yorumlamaktadır.[291]

Ref' ile okunduğu takdirde ise racih görüşe göre **وَلِيًّا** kelimesine sıla olur. Sıla olabileceği görüşünü savunanlar delillerini iki kelimenin nekire olmasına dayandırmaktadırlar. Ref' ile okunması durumunda anlam: **هب لى الذى يرثنى**/ 'bana varis olacak birini ver' şeklinde olur.[292] Kural olarak da emir sığası nekreden önce gelip onu etkilerse nekre olandan sonra da başı ya, ta nun ve elif ile başlayan bir fiil varsa, o zaman o fiilde iki vecih olur; ya cezim olur, o da şart ve ceza yapar. Ya da nekreye, yani ellezinin yerine sıla olur. Kur'an'da örneklerine rastlamak mümkündür. **قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ** / "*Meryem oğlu İsâ (dua ederek) dedi ki: Hey Allah, hey bizim Rabbimiz, üstümüze gökten bir sofra indir ki bizim hem evvelimiz, hem âhirimiz için bir bayram ve senden bir âyet (mu'cize) olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızk verenlerin en hayırlısısın."*[293] âyetinde olduğu gibi **تَكُونُ** kelimesi hem cezimli hem de ref' ile okunabilmektedir.[294]

Şimdi de evlat müjdesi alan Hz. Zekeriya'nın hayretine cevap mahiyeti taşıyan ayette geçen, **وَقَدْ خَلَقْتُكَ**/"*seni de ben yarattım*" kelimesini inceleyelim. Ayette;

---

[290] İbn Haleveyh, **el-Huccet fil'Kırâati's-Seb'a**, Daru'ş-Şüruk, Beyrut 1979, s. 234-235.
[291] Taberi, **a.g.e.,**c. 18, s. 145.
[292] Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferra, **Meani'l- Kur'ân,** Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983, c. 2, s. 161-162.
[293] Maide 5/114.
[294] Ferra a.g.e., c. 2, s. 162.

قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا/Melek dedi: "Öyledir, fakat Rabbin buyurdu ki: Bunu yapmak bana pek kolay! Nitekim seni yoktan var eden de Ben değil miyim?".[295]buyurulmaktadır.

Bu âyetteki, **وَقَدْ خَلَقْتُكَ** ifadesini inceleyecek olursak; bu fiil hem ta ile hem de elif nun ile yani mütekellim ve ma'al ğayr sığalarının ikisi ile okunabilmektedir.

Kırâat imamları bu fiili iki şekilde okumaktadırlar;

a-İmam Hamza ve Kisaî; "**خلقناك**" elif ve nun ile okumaktadırlar.

b-İbni Kesîr, Nafi', Ebu Amr, Asım ve İbnü Amir de; "**خَلَقْتُكَ**" ta ile elifsiz bir şekilde okumaktadırlar.[296]

Mutekellim sığası ile okuyanlar; mana yönünden **هو على هين**/"o bana kolaydır."[297]terkibine raci ederler. Ma'al ğayr ile okuyanlar ise **وحنانا من لدنا**/"Ve O'na tarafımızdan bir rahmet"[298] âyetindeki manaya raci ederler. İkisinde de yüce Allah ihbari olarak kendi nefsinden haber vermiş oluyor.[299] **وَقَدْ خَلَقْتُكَ** okunduğunda mana: Daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım; **وقد خلقناك** okunduğu takdirde de mana: 'Daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de biz yaratmıştık.' şeklinde olur.

Bu tür sığalarda cemi' de müfred de gelebilir. Müfred sığası ile **خَلَقْتُكَ** şeklinde gelmesi,**قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ**/ Melek dedi: 'Öyledir, fakat Rabbin buyurdu ki'[300] öncesindeki cümlede Rab kelimesinin tekil olarak gelmesine raci' edilmesinden dolayıdır. Cemi' olarak da gelebilir. Nitekim sonraki ayetlerde **وحنانا من لدنا**/ "Ve O'na tarafımızdan bir rahmet"[301] şeklinde gelmesi de ta'zimi ifade etmek için, cemi' şeklinde okunabileceğini göstermektedir. Kur'an'da Allah'ın kullarına hitabında yer yer tekil lafzından sonra çoğul lafzı da gelebilmektedir.[302]

---

[295] Meryem 19/9.
[296] Farisî, **el-Hüccetü fi İleli'l-Kırâati's-Sab'i,** c. 3, s. 490.; Danî, **Teysir,** s.316.; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c.2 s.317.; İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 408.
[297] Meryem 19/13.
[298] Meryem 19/ 13.
[299] İbn Haleveyh, **a.g.e.,** s. 236.
[300] Meryem 19/9.
[301] Meryem 19/13.
[302] Şirazî, **el-Mudah,** c. 2 s. 814.

Meryem suresindeki bu duruma benzer bir örnek, İsra suresinin birinci ayetinde geçmektedir. **سُبْحَانَ الَّذِی اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَی الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِی بَارَكْنَا** / "*Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammedi, Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksaya götüren O zatın şanı ne yücedir!"* [303] Yüce Allah ayetin başında **الَّذِی** ve **اَسْرٰی** kelimelerini tekil getirirken; aynı ayetin içerisinde **بَارَكْنَا**, **لِنُرِیَه** ve **اٰیَاتِنَا** kelimelerini cemi' sığasıyla getirmiştir. Benzer durum ikinci ayet için de geçerlidir. Bu ayette bu sefer tersi durum söz konusudur. Ayet cemi' ile başlayıp müfred bir şekilde devam etmektedir. Yüce Allah; **وَاٰتَیْنَا مُوسَی الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًی لِبَنِی اِسْرَائِیْلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِی وَكِیلًا** / *"Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik ve onu, 'Benden başkasını vekil edinmeyin' diyerek, İsrail oğullarına bir rehber yaptık."*[304] buyurmaktadır. Ayette görüldüğü gibi **وَاٰتَیْنَا** ve **وَجَعَلْنَاهُ** kelimeleri cemi' ile **مِنْ دُونِی** cümlesi de müfred bir şekilde gelmektedir.

Bir sonraki örneğimiz, Hz. Meryem ile Cebrail arasında gerçekleşen konuşmayı konu alan ayette geçen **"لِاَهَبَ"** kelimesinden vereceğiz. Ayette;

قَالَ اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِیًّا/Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi.*[305]* buyurulmaktadır.

Kırâat imamlarının ihtilafı, **"وهب"** fiilinin türevi olan **"لِیَهَبَ"** ve **"لأَهَبَ"** kelimelerinde olmuştur. Görüldüğü gibi, muzari' fiili hem ya, hem de elif ile (muzari' gaip müzekker, muzari' nefs-i mütekellim) okunmaktadır. Şâyet **"لأَهَبَ"** yani elif ile okunursa; imam Asım'ın da kırâatinde olduğu gibi, o zaman mana: Hibe Allahtan olur Cebrail(a.s.)da vakıayı hikâye etmiş olur.[306] Cibril (a.s.) Allah (c.c.)'tan getirdiği haberi aktarırken ben rabbinin elçisiyim: "rabbin diyor ki ona bir evlat hibe edeceğim." Bu durumda muhatap Cibril (a.s.) nefh/üfleme emrini veren Allah'tır.[307] **"لِیَهَبَ"**[308] ya ile okunduğu takdirde ise; Allah sana hibe etsin/edecek anlamı çıkacaktır.[309]

---

[303] İsra 17/1.
[304] İsra 17/2.
[305] Meryem 19/19.
[306] Ferra **a.g.e.,** c. 2, s. 163-164.
[307] İbn Haleveyh, **a.g.e.,** s. 236-237.
[308] Danî**, Teysir,** s. 148.
[309] Ferra **a.g.e.,** s. 164.

İki kırâatın bir arada okunması güçlü bir yorumlamayı meydana getirmiştir. Nitekim hibe her zaman Allah'tandır. Bir anlama göre Cebrail, Hz. Meryem'e Allah'ın kendisine bir evlat hibe edeceğini haber verirken, diğer anlama göre de; Allah sana hibe etsin/edecek şeklindedir.

İnceleyeceğimiz bir diğer ayette ise, hazreti Meryem'in doğum sancısı çekerken yaşamış olduğu mahcubiyetten dolayı, 'unutulup yok olmak' anlamına gelen **نَسْيًا** kelimesi üzerinde duracağız. Söz konusu ayette;

فَاَجَاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا/ "*Doğum sancısı onu bir hurma ağacına (dayanmaya) sevk etti. "Keşke, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim, dedi."*[310] buyurulmaktadır.

Bu ayetteki, **"نَسْيًا"** kelimesi lügat olarak; unutma, unutulan şey anlamına gelmektedir. **مَنْسِيًّا** /Mensiyyen kelimesi ile kullanılması durumunda, 'tamamen unutulmak' anlamına gelmektedir.[311] Nitekim **نَسْيًا** kelimesi bu ayette de **مَنْسِيًّا** /Mensiyyen kelimesiyle beraber kullanılmıştır. Bu durumda 'tamamen unutulmak' anlamı ifade edilmiş olacaktır. Ayrıca terk etmek anlamına da gelmektedir.[312] **نَسي**/Nesiye fiilinin Kur'an'daki kullanım alanlarına göre bazen unutmak, bazen de terk etmek anlamında kullanılmaktadır. Bununla ilgili öncelikle 'terk etmek' anlamına gelen örneklere bakacak olursak;

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ/ "*Münafık erkekler de münafık kadınlar da birbirinin (tamamlayıcı) parçasıdırlar (hepsi birbirine benzer). Onlar kötülüğü (küfrü, günahları) emrederler, iyilikten (imandan, itaatten) vaz geçirmeye uğraşırlar, ellerini (cimrilikle sımsıkı) yumarlar. Onlar Allah'ı unuttular (Ona itaati bıraktılar), O da onları unuttu (onlara lütfunu terk etti). Şüphesiz ki münafıklar fasıkların ta kendileridir."*[313] Buradaki unutma terk etme anlamındadır. Çünkü Allah hiçbir şeyi unutmaz. Münafiklar Allah'a olan itaati terk ettikleri için, Allah da onları dünyadayken hidayetinden mahrum bırakarak, ahirette de azaptan kurtaracak olan rahmetinden mahrum ederek terk

[310] Meryem 19/23.
[311] Mutçalı, **Mu'cem,** s. 883.
[312] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 6, s.4416.
[313] Tevbe 9/67

etmiştir.[314] Buradaki **نَسي**/Nesiye fiili terk etmek anlamına gelmektedir. İncelemiş olduğumuz meallerin büyük bir kısmı (iki üç tanesi hariç) bu ayetin mealine "münafiklar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu" şeklinde anlam vermişlerdir. Kur'an'ı mealin yüzeysel anlamına göre anlamaya çalışan bir okuyucunun bu ayette Allah'a unutmak gibi bir vasfi atfetmesi olağan bir durumdur. Oysaki tefsirlerin birçoğunda unutmak, terk etmek anlamında kullanılmıştır. Yoksa haşa Unutmak Allah'ın ulûhiyetine, zatına ve sıfatlarına ters düşen bir kavramdır. Nitekim Allah unutturur, ama asla unutmaz.

نَسي/Nesiye fiili bir başka ayette de terk etme anlamı ifade etmektedir. **قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى** / *"Allah ona: 'Bu böyledir. Ayetlerimiz sana geldi, ama sen onları unuttun (bir tarafa itip terk ettin). Bugün de sen öylece unutulur da (Cehenneme) terkedilirsin.' buyurdu."*[315] Müfessirler bu ayete şu şekilde anlam vermişler; **قالَ كَذٰلِكَ أي مثل ذلك فعلت ثم فسره فقال: أَتَتْكَ آياتُنا واضحة نيرة. فَنَسِيتَها فعميت عنها وتركتها غير منظور إليها. وَكَذٰلِكَ ومثل تركك إياها. الْيَوْمَ تُنْسى تترك في العمى والعذاب.**/ Evet, aynı şekilde sana apaçık ayetlerimiz geldi ve sen o ayetlere karşı gözlerini kapayıp, hiç iltifat etmeden, ayetlerimizi terk ettin. Aynen bugün senin ayetlerimizi terk ettiğin gibi sen de, kör bir şekilde cehennemde unutulup terk edileceksin.[316] Tabi müfessirler bu körlüğü; yol ve yordamdan mahrum olmayı, hüccetsiz kalma şeklinde yorumlamaktadırlar.[317]

Şimdi de Kur'an'da **نَسي**/Nesiye fiilinin kökünden olup 'unutma' anlamı taşıyan ayetlerini inceleyelim. 'unutma' anlamı taşıyan birçok ayetten birkaçına yer vereceğiz.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ / "*Herhangi bir ayeti nesh eder (diğer bir ayetle hükmünü kaldırır) veya unuttursak, ondan daha hayırlısını ya da bir benzerini getiririz. Bilmez misin Allah'ın kudreti her şeye yeter."*[318]

İslam tarihi boyunca bu ayet ile ilgili çok tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle **نْسَخْ**/nesh konusunda farklı mezhebi ihtilaflar meydana gelmiştir. **نُنْسِهَا**/nünsiha kelimesini incelerken **نْسَخْ**/nesh konusuna da değinmemiz gerekmektedir. Nitekim

[314] Sa'lebî, **Tefsiru's-Sa'lebi**, c. 5, s. 66.
[315] Taha, 20/126.
[316] Beydavî, **Envarü't-Tenzil,** c.4. s. 42.; Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekeni Şinkitî, **Edvaü'l-Beyân fi İzahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân.** Darü'l-Fikr, Beyrut 1995, c. 4, s. 126.
[317] Şinkitî, **Edvaü'l-Beyân,** c. 4, s.127 .
[318] Bakara, 2/106.

burada نَسْخ/nesh olayı ile Unutma veya terk etme/ettirme anlamlarına gelen نُنْسِهَا/nünsiha kavramları bir biri ile iniltili kavramlardır.

İslam âlimleri nesh hadisesinin Kur'an'ın hükmünde mi yoka tilavetinde mi gerçekleşmesi ile ilgili ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısmı hem lafzen, hem de manen nesh edilen ayetlerin olduğuna hükmederken, bir kısmı da sadece mana yönüyle (hükmen) olabileceğini, Kur'an lafzının devam edeceği görüşünü savunmuşlardır.

نَسْخ/neshin mahiyeti ile ilgili Müfessirlerin bir kısmı izale etmek (kaldırmak) anlamında yorumlarken; bunlar, Ata ve Said b. Müseyyeb gibi âlimlerdir. Bir kısmı da kitaba veya bir yere yazma anlamı taşıyan istinsah anlamında olduğuna dair görüş bildirmişlerdir.[319]

Nesh ile ilgili olan Bakara 106. ayetteki **"آيَةٍ"** kelimesini müfessirlerin büyük bir kısmı Kur'an'daki herhangi bir ayetin neshi şeklinde yorumlamaktadır. Ebu Müslim el-İsfehanî (Ö. 322/933) ise; ayeti Tevrat veya İncil olarak yorumlamıştır.[320] Ebu Mülim nesh olayının Kur'an'da değil, Tevrat ve İncil'de olduğunu savunmaktadır. Tevrat ve İncil'in hükümlerinin Kur'an ile nesh edildiğini savunmaktadır. Mensuh ayetlerden kastın, önceki şeriatların hükümlerinin iptal edilmesi olduğunu savunmaktadır. Tevrat ve İncil'deki sebt/cumartesi gününün (yasağı) ve maşrık/doğu ve mağribe/batıya yönelerek namaz kılmayı bizim ümmetten kaldırdığı hükmüne dayandırmaktadır.[321] Neshin Kur'an'da olmadığını en fazla savunan âlim Ebu Müslim'dir.[322] Ondan başka, eş-Şehristanî, Muhammed Abduh, Seyyid Ahmed Han, Muhammed el-Hudarî, Muhammed Tevfik Sıdkı, Eslem Ceyrapûrî, Ömer Rıza oğrul, Süleyman Ateş ve Sait Şimşek gibi zatların isimlerini de saymak mümkündür.[323]

Neshin Kur'an'da vuku bulduğunu savunalar bakara suresindeki 106. Ayetle beraber şu iki ayeti delil göstermektedirler.[324] **يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ** *"Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır."*[325]

---

[319] Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 3, s. 640.
[320] Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 3, s. 641.
[321] Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 3, s. 639.
[322] Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 3, s. 639.
[323] Muhsin, Demirci, **Tefsir Usûlü,** İfav Yayınları, İstanbul 2012, s. 223.
[324] Demirci, **Tefsir Usûlü,** s. 222-223.
[325] Ra'd 13/39.

وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ *"Biz bir ayeti diğer bir ayetin yerine (bunu nesh ederek) getirdiğimiz vakit -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir- dediler ki: 'Sen ancak bir iftiracısın'. Hayır, onların pek çoğu bilmezler."*[326] Bu ayette, bir ayetin veya bir hükmün diğer bir hükümle değiştirildiği veya nesh edildiği açıkça belirtilmiştir. Hazreti Peygamber, ilk hükme muhalif bir hüküm vaz eden vahyi okuduğu zaman kâfirler onunla alay ederler ve "sen, Allah'a iftira ediyorsun; eğer senin söylediklerin Allah kelamı olsa idi onda tebdil olur mu idi?" diyerek onu yalanlamaya kalkışırlardı. Fakat Allah Ta'ala, Peygamberine ne gönderdiğini ve ne vahiy ettiğini en iyi bilendi. İnsanların maslahatına bugün uyan şeyle yarın uyacak olan şeyi ancak O takdir edebilirdi. Kâfirler ise bunu anlayamazlardı.[327]

Nesh konusunu bu şekilde özetledikten sonra şimdi de, bu ayette **نَسْخْ**/nesh kelimesi ile beraber zikredilen **نُنْسِهَا**/nünsiha kelimesini inceleyelim. Ebu Amr bu kelimeyi tehir/erteleme anlamı taşıyan **نَّسْءِ**/nes' kelimesinden türetip, **نَنْسَأْهَا**/nense'ha şeklinde, nun'un ve hemzenin fethasıyla okumaktadır. Bu şekilde okumak tehir etme anlamına gelmektedir. Kur'an'da da bu tür kullanıma rastlamak mümkündür. Konuyla ilgili ayette; **إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيادَةٌ فِي الْكُفْرِ**/ *"(Haram ayları) geciktirmek ancak küfürde bir artış sebebedir."*[328] Şeklinde geçmektedir. Arap dilinde vadeli satışa **نَسِيئَةً**/nesie denilmektedir. Ebu Amr'in dışındaki kırâat imamları; **نِّسْيَان**/nisyan kökünden türetip, nun harfini zammeli, sini de kesreli okumaktadırlar. Bu şekildeki kırâat da, 'unutmayı' ifade etmektedir.[329]

نَسي/Nesiye filinin Kur'an'daki kullanımında, Unutma, terk etme ve erteleme anlamlarının inceledikten sonra, şimdi de Meryem suresindeki ayete dönelim.

نَسْيًا kelimesini anlamamız için Hz. Meryem'in o günün şartlarında yaşamış olduğu mahcubiyetine de değinmemiz gerekmektedir. Hz. Meryem'in doğum sancıları başlayınca Allah, kendisini, lohusa bir kadına iyi bir gıda olan hurma ağacına dayanmayı ilham etti. Doğum sancısı başlayıp, Hz İsa doğunca Hz. Meryem, utancından ölmek isteyerek hiç yaşamamış olmayı temenni etmiştir. Bu temenni

---

[326] Nahl 16/101.

[327] Konuyla ilgili genişçe malumat için bkz. (Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 3, s. 636-643.; Demirci, **Tefsir Usûlü,** s. 221-237.

[328] Tevbe 9/37.

[329] Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 3, s. 637.

dünyalık herhangi bir sıkıntı veya zorluk için gerçekleşmemiştir. Bulunduğu ortamın o günkü şartlarında kendini suçlu hissetmektedir. Kavminin kendisine zina ithamında bulunup, dinine bir zarar vereceklerinden, kavminin kendisine zulmetmesinden endişe duymaktadır. Bu endişe onu, dinine bir zararın geleceği korkusuna sevk ettiğinden, ölüm temennisinde bulunmuştur.[330] Dolayısıyla bundan anlıyoruz ki dine ve imana zarar geleceğini hissedip Allah'a sığınıp ölümü temenni etmekte bir zarar yoktur. Nitekim Hz. Ömer ve bir kısım salih insanlar da dinlerine gelecek bir zarardan dolayı ölüm temennisinde bulunmuşlardır. Sakınılması istenen ölüm temennisi bedene vaki olacak veya dünyalık bir sıkıntıdan dolayı olandır.[331] Bununla ilgili Rasulüllah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Sizden biri kendine gelen bir zarardan dolaylı ölümü temenni etmesin. İllaki temenni etmek istiyorsa, şöyle desin: "Allah'ım, eğer benim yaşamam hayırlı ise beni yaşat, eğer ölümüm hayırlı ise beni öldür"[332]

Kırâat imamları **نَسْيًا** kelimesinin başındaki nun'un irabında ihtilafa döşmüşler; İmam Asım ve Hamza Nun'u fethali okumaktadırlar. Geri kalan kırâat imamları da Nun'u kesreli okumaktadırlar.[333]

Nun'u fethalı okuyanlar **نَسْيًا** kelimesini, **نَسِياً** den türetip daha sora hafifleterek **نَسْى** yapmışlar mana da : **المنسى**/El-Mensi, yani unutulan şey anlamında olur. Konunun başında da âyete bu şekilde anlam vermiştik. Nun harfini kesreli okuyanlar ise Arap dilinde kullanıldığı üzere; atılan, değersiz olan ve kadının beden temizliğinde kullandığı beze verilen adıdır.[334] Ezheri (Ö.370 h.): 'kelimeyi mananın tekidi için, her iki hali ile okumakta caizdir. Ancak Arapların kelamında Nun'u kesreli okumak daha çok görülen bir olgudur' demektedir.[335]

Birinci manaya göre: Hz. Meryem yaşanan bu olağanüstü olayın etkisinde kalarak korkuya kapılmıştır. Bu korku da onu dinine bir zarar geleceği endişesine sevk etmiştir. Bu kaygısından ötürü 'unutulup yok olmak istemiştir.' İkinci görüşü göre ise;

---

330 Şinkitî, **Edvaü'l-Beyân,** c. 3, s. 390.; Esirüddin Muhammed b. Yusuf el-Ceyyani Ebû Hayyan el-Endelüsî, **Tefsirü'l-Bahri'l-Muhit** Dârü'l-Fikr, Beyrut 1998. c. 7, s. 252.

331 Esirüddin Muhammed b. Yusuf el-Ceyyani Ebû Hayyan el-Endelüsî, **Tefsirü'l-Bahri'l-Muhit** Dârü'l-Fikr, Beyrut 1998. c. 7, s. 252.

332 Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac **Sahihu Müslim,** Beytü'l-Efkari'd-Düveliyye, Riyad 1997, S.1076, H. no: 2680.; Alûsî, **Ruhü'l-Meani,** c. 16, s. 82.

333 Ezherî, **Mea'ni'l- Kırâat**, s. 283.

334 İbn Haleveyhh**, a.g.e**., s. 237; Razi, **a.g.e.,** c. 21 s. 206.; Ezherî, **Mea'ni'l- Kırâat**, s. 283.

335 Ezherî, **a.g.e.,** s. 283.

mahcubiyet ve utancını gizlemek istemiştir. Kendini değersiz hissetmiştir. kendisine kimsenin muttali' olmasını istememektedir. Yok olmak, nefsini çürümeye terk etmek istemiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi **"نِسياً"** atılan, değersiz olan ve kadının beden temizliğinde kullandığı beze verilen adıdır. Hz. Meryem de atılıp, yok olmak istemiştir. İki kırâat arasında anlam açısından da herhangi bir tutarsızlık söz konusu değildir. İki kırâat ile de okumak caizdir. İki kırâat anlam açısından bir birine zenginlik katmaktadır.

İnceleyeceğimiz bir diğer örneğimiz ise; sunacağımız ayette, Hz. Meryem'i Cebrail'in mi yoksa Hz. İsa'nın çağırdığına dair ihtilaf oluşturan **مِنْ تَحْتِهَا** terkip olacaktır. Ayette;

فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَا اَلَّا تَحْزَنِى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا / 'Aşağısından (İsa yahut melek) ona şöyle seslendi: 'Tasalanma! Rabbin yanında bir su arkı vücuda getirmiştir'.[336] buyurulmaktadır.

Bu ayetin genel anlamına bakacak olursak; önceki ayette Hz. Meryem'in Kış vaktinde kuru bir hurma ağacına yaslanıp, ölüm temennisinde bulunarak, yok olup unutulmak istemişti. Bu ayet-i kerimeden anlıyoruz ki, Allah Hz. Meryem'e Cebrail'i gönderip, Hz. Meryem'in hüzünlenmemesini istemiştir. İleride de göreceğimiz gibi belki de yeni doğmuş olan Hz. İsa'nın kendisini çağırarak üzülmemesi gerektiğini bildirmektedir. Rabbinin, kuru olan bir yerde yanında bir su arkı vücuda getireceğini müjdelemektedir.

Bu âyet-i kerimede Hz. Meryem'i Cebrail'in mi yoksa Hz. İsa'nın çağırdığına dair ihtilaf oluşturan **مِنْ تَحْتِهَا** terkibini inceleyelim. **"مِنْ"**deki mim esreli veya fethalı okunabilmektedir. **"مِنْ"** edatı kesreli okunursa harfi cer olacağından, kendisinden sonra gelen **"تَحْتِهَا"** fiilindeki ikinci tayı da mecrur yapacaktır. Fethalı okunursa ismi mevsul edatı olur. Kendisinden sonraki fiil de onun sılası olur.[337]

[336] Meryem 19/24.
[337] Mekkî, **el-Keşf,** c. 2, s. 87.

İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Amir, Şu'be ve Rüveys **"مِنْ"**deki mim'i fethalı, **"تَحْتِهَا"**/Tahtiha'daki tayı da fethalı okumaktadırlar. Diğer kırâat imamları da مِنْ/Min'deki mimi de **"تَحْتِهَا"**/Tahtiha'daki ikinci tayı da esreli okumaktadırlar.[338]

Tefsir kitaplarında bu iki kelimeyle ilgili birçok yorum yapılmıştır. Özellikle müfessirlerin üzerinde ittifak ettiği yorumlar şunlardır;

-Mim fethalı okunursa, Hz. İsa, esreli okunursa Cebrail (a.s.) kastedilir.[339]

-İkisi de fethalı okunursa, Allah İsa'nın nidasında Meryem'e İsa'yı bir âyet olarak bildirdi.[340]

-İkisi de fethalı okunduğunda zaten Hz. Meryem onun altında/yanında birinin olduğunu biliyordu, orada olan kişinin de Hz. İsa olduğunu biliyordu. Öyleyse manayı Hz. İsa'ya irca' etmek gerekir.[341]

-Buradaki iki görüşten en evlası kendisini çağıranın oğlu İsa'nın olduğu görüşüdür. Çünkü biraz evvelinde Hz. İsa'nın bahsi geçmektedir. Dolayısı ile manayı uzak olandan(Cibril) yakın olana(İsa) irca etmek daha evladır.[342]

-Nidada bulunanın Cebrail olduğuna yorumlarsak, altından çağırmasını, berisinden veya yamacından şeklinde anlamlandırırız. Nitekim Arap dilinde **داري تحت دارك،وبلدي تحت بلدك، اي: دونها**/ "Evim sizin evinizin, memleketimde sizin memleketinizin altındadır." şeklindeki deyimden, "evim sizin evinizin, memleketim de sizin memleketinizin berisindedir." kastedilir. İsa (a.s.) dersek, doğumundan sonra annesinin dibinden nidada bulunduğu şeklinde yorumlanır.[343]

Müfessirlerin üzerinde durdukları yorumlar genel anlamda bunlardır. Bu yorumlardan yola çıkarak, bu âyet-i kerimede, **مِنْ تَحْتِهَا** kelimesindeki mim ve ta'nın esre ve fethalarından kaynaklı farklı anlam zenginliklerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Önceki âyetlerin de sibakına bakılacak olursa, nidada bulunanın Hz. İsa olduğu kanaatine varabiliriz. Dolayısıyla iki kırâatta anlam açısından problem teşkil

[338] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c.2, s.318
[339] Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 21, s. 205.
[340] Ezherî, **a.g.e.,** s. 283.
[341] Razi, **a.g.e.,** c. 21, s. 205.
[342] Taberi, **a.g.e.,** c. 18, s. 174.
[343] Mekkî, **el-Keşf,** c. 2, s. 87.

etmemektedir. Çağıranın Cebrail olduğuna yorumlarsak ki bu olağan bir şeydir. Daha önce de Hz. Meryem'i çağırmıştır. Çağıranın Hz. İsa olduğuna söylersek bu da mümkündür. Çünkü mucizevî bir şekilde doğmuştur. Konuştuğu da sonraki ayetler ile sabittir. Annesine moral vermektedir.

İnceleyeceğimiz bir diğer örneğimiz ise; sunacağımız ayette, Hz. Meryem'e "silkele" anlamı taşıyan**, "تُسَاقِطْ"** kelimesi üzerinde olacaktır. Ayette;

وَهُزِّى اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا /"*Haydi, hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün."*[344] buyurulmaktadır.

Kırâat imamları bu ayet-i kerimede geçen **"تُسَاقِطْ"** kelimesini farklı vecihler ile okumaktalar. Bu farklı okuyuşlar sebebiyle de manada bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

"تُسَاقِطْ" kelimesi **"سقط،يسقط، سقوطا"** sülasi fiilinin kökündendir. Rubai çekimi **"ساقط،يساقط،مساقطة،وسقاطا"** şeklindedir.[345] **"سقوط"** Lügatte; bir şeyin yüksek bir yerden daha alçak bir yere düşmesi anlamına gelmektedir.[346]

a- İbni Kesîr, Nafi, Ebu Amr, İbni Amir ve Kisaî; ta'nın fethası, şin'in de şeddesi ile **"تَسَّاقَطْ"** şeklinde okumuşlardır.

b-İmam Hamza da Ta'ın fethasıyla ancak Sin'i şeddesiz; **"تَسَاقِطْ"** şeklinde okumuştur. İmam Asım'ın iki ayrı şekilde okuduğu rivayet edilmektedir. Hafs rivayeti yukarıda verdiğimiz **"تُسَاقِطْ"** şeklinde okumaktadır. Aynı rivayette **"تُسْقِطْ"** şeklinde okuduğu da zikredilmektedir.

c-İmam Asım'ın Ebu Bekr rivayetin de ise; İbni Kesîr, Nafi, Ebu Amr, İbni Amir ve Kisaî; ta'nın fethası, Şin'in de şeddesi ile **"تَسَّاقَطْ"** şeklinde okudukları gibi okumaktadır.[347]

---

[344] Meryem 19/25.
[345] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 3, s. 2037.
[346] İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** s.414.
[347] Ebu Ali Hasan b. Ahmet b. Abdulğaffar el-Farisî, **el-Hüccetü fi İleli'l-Kırâati's-Sab'i,** Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007, c. 3, s. 493-494.; Danî, **Teysir,** s.317.; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c.2 s.318.; İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 409.; Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud Begavî, **Mealimü't-Tenzil fi tefsiri'l-Kur'an,** Daru't-Taybe, Riyad 1997, c. 5, s. 227,

Bu ayette geçen "تُسَاقِطْ" kelimesinden başka herhangi bir kırâat farklılığı bulunmamaktadır. Ancak bu ayetin tefsir yönünü inceleyecek olursak, ayette "تُسَاقِطْ" kelimesi ile beraber geçen diğer kelimelerin de tahlilini yapmamız gerekmektedir. "تُسَاقِطْ/tusakit" şeklinde okursak; fail "النَّخْلَةِ" olur. "رُطَبًا" de mef'ul olur. Anlam, hurma ağcının dalını salla ki ağaçtan hurma düşsün seklinde olur. Ağaç özne olacağı için hurmayı da o düşürecek. Bu kırâat fazla tercih edilmeyen bir kırâattir.[348] (çünkü ayette hurma dalını silkele şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu kırâata göre ise dal değil ağaç düşürsün anlamı hâsıl olmaktadır.) diğer kırâatlara göre ise, hurma ağcının dalını salla ki, daldan hurma düşsün seklinde bir Anlam meydana gelir. Bu ince nüanslar her ne kadar Arap dilinde farklı görünse de, Türkçeye çevirmekte bazen anlam değişimine uğradığı için, bu kadarını söyleyebiliriz:

Hurma daldan mı düştü, ağaçtan mı düştü, yavaş yavaş mı, yoksa bir anda mı düştü? Müfessirlerin görüşlerine göre, bütün bunlar şunu göstermek içindir; Allah'ın, Hz. Meryem'e kurumuş hurma dalını sallayıp, rızıklanması için üzerine yaş hurma düşürmesi Hz. Meryem'e yeni bir mucize göstermek istemesindendir.[349] Kış mevsiminde kupkuru bir ağaca dal ve budak verdikten sonra, yaş hurma verdirmesi olağanüstü bir durum olduğundan, başkalarının da bu mucizeyi görmesini sağlamak içindir. Allah bu yolla da Hz. Meryem'in suçsuzluk ve temizliğini göstermek istemiştir. Kışın ortasında kupkuru ağaca can veren Allah, eşi olmadan Meryem'in de evlat sahibi olabileceğini göstermek içindir.[350]

İnceleyeceğimiz bir diğer örneğimiz ise; sunacağımız ayette, "قَوْلَ الْحَقِّ" terkibi üzerinde olacaktır. Ayette;

ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِى فِيهِ يَمْتَرُونَ/ "İşte hakkında şüphe ve tartışmalara girdikleri Meryem oğlu Isa konusunda gerçeğin ta kendisi olan Allah'ın sözü budur."[351]buyurulmaktadır.

Bu ayette kırâat imamlarının ihtilafa düştüğü kelime, "قَوْلَ الْحَقِّ" terkibindeki "قَوْلَ" kelimesinin sonundaki harekede olmuştur.

---

[348] Farisî, **el-Hüccetü fi İleli'l-Kırâati's-Sab'i,** c. 3, s. 494.
[349] Sabunî, **Safvet'üt-Tefasir,** c. 2, s. 196.
[350] Beydavî, **Envarü't-Tenzil,** c. 4, s. 9.
[351] Meryem 19/34.

a-İmam Asım, İbni Amir ve Yakub; **"قَوْلَ"** kelimesindeki lam harfini fethalı okumuşlar.

b-İbni Kesîr, Ebu Amr, Nafi, Hamza ve Kisaî de ütreli okumuşlardır.[352]

Mana açısından bakılacak olursa; ciddi bir farklılık görünmemektedir. Ancak müfessirler gramer tahlilinde farklı deliller getirerek, bu kelimedeki harekenin neden bu şekilde okunacağını ispat yoluna gitmişlerdir.

Ayetin yorumuna dair müfessirlerin görüşlerine geçmeden önce San'anî'nin (ö. 211 h.) Katade'den rivayetle, Hıristiyan ve Yahudi âleminin o dönem şartlarında Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem ile ilgili itikadî görüşlerini zikretmekte fayda mülahaza etmekteyiz.

Hz İsa semaya yükselirken, o dönemin Hristiyanları dört gruba bölünerek bilginlerini bir araya getirip, tartışmaya başladılar.

- Yakubiler; O Allah idi yeryüzüne indi. Sonrasında da semaya yükseldi. Dilediğini öldürüp, dilediğini de diriltendir. Yakubiler Teslisi de kabul etmektedirler.

- Nesturîler de hayır İsa Allah'ın oğludur dediler.

- İsrailîler ise; Hz. İsa üçten birisidir dediler. Hz. İsa'ya da Annesi Hz. Meryem'e de ilahlık vasfi verdiler.

- Bir diğer grup ise; hayır Hz İsa Allah'ın kulu ve resulüdür. O Allah'ın ruhu ve kelimesidir dediler.[353]

Zeccâc (ö. 311 h.) ayetin mansub ve merfu' okunmasını şu şekilde yorumlamaktadır: Hristiyanların 'Hz. İsa'nın Allah'ın oğludur' dedikleri gibi değildir. Hz. İsa'nın lisanıyla; ذٰلِكَ/ işte bu (önceki ayetlerde geçen kıssa) Meryem oğlu İsa'nın:

---

[352] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c.2, s.318.; İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 409.;
İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâati's-Sab'i ve İleliha,** c.2, s.18.; Şirazî, **el-Mudah,** c. 2 s. 818.; Ebu Ali Hasan b. Ahmet b. Abdulğaffar el-Farisî, **el-Hüccetü li'l-Kurrâi's-Sab'ati,** Darü'l-Me'mun li't-Turas, Beyrut 1992, c. 5, s. 201.; Danî, **Teysir,** s.317.; Ezherî, **Mea'ni'l- Kırâat,** s. 284.

[353] Abdürrazzak b. Hemmam es-San'anî, **Tefsirü'l-Kur'an,** Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989, c. 2, s. 8.

إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا /Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı.[354] şeklinde olduğunu ifade etmektedir.[355]

a- **"قَوْلَ الْحَقِّ"** terkibindeki **"قَوْلَ"** kelimesi merfu' okunduğunda kelimenin i'rab yönünden takdiri; **"هو قولُ الحق"** bu söylenenler haktır. Veyahut Hz. İsa'nın Allah'ın Kelimesi oluşu haktır. şeklinde yorumlanacaktır.

b-**"قَوْلَ"** kelimesi mansub okunduğun da kelimenin takdiri; **"اقول قولَ الحق"** 'tartışıp şüpheye düştükleri şeyi söylüyorum.' anlamında olur.[356]

Mekki b. Ebi Talib (ö. 437 h.) ayet ile ilgili;

a-Merfu okuyanlar, cümleyi gizli bir mübtedanın haberi yapmaktadırlar. Cümlenin i'rabı şu şekilde olur;

"هذا الكلام الذي قصصته عليكم قول الحق" 'sizlere haberini vermiş olduğum kelam Allah'ın hak sözüdür.' Yahudi ve Hristiyanların Hz. İsa hakkında yalan ve iftira olarak iddia ettikleri sözler hak değildir.

b- Mansub okuyanlar ise; **."قَوْلَ"** kelimesini masdar yapıyorlar. Cümlenin i'rabı şu şekilde olur; **"أقول قول الحق"** 'hak olan sözü söylüyorum.' Yahudilerin: Hz. İsa Sihirbaz ve yalancıdır; Hristiyanların da: Hz İsa Allah'ın oğludur dedikleri sözler değildir.[357]

Yukarıda verdiğimiz malumatlara bakılacak olursa;

- O günkü Yahudi topluğu Hz. İsa'nın hem doğumu hem de ölümünde ciddi şüphelere girmişler.

- Kendi aralarında itikat yönünden de büyük ihtilaflar yaşamışlar.

- Hz. İsa ve Annesi Hz. Meryem'e ilahlık tevdi etmişlerdir.

---

[354] Meryem 19/30.

[355] Ebu İshak İbrahim b. es-Seri ez-Zeccac, **Meani'l-Kur'an ve İ'rabuhü,** Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, c.3, s. 329.

[356] Beydavî, **Envarü't-Tenzil,** c. 4, s. 10.; Zeccac, **Meani'l-Kur'an,** c.3, s. 329.

[357] Ebu Muhammed Mekkî b. Ebu Talib el-Kaysi, **el-Hidaye ila Büluği'n-Nihaye,** Şarika Üniversitesi Yay., Şarika 2008, c.7, s.4535.

- Allah'a evlat nispetinde bulunmuşlardır.

Bu tür ayrılıklardan ötürü de Yahudiler sonraki dönemlerde farklı Hristiyan gruplarına dönüşeceklerdir.

Ama Hz. Allah, tartışıp durdukları bütün hurafeleri reddederek Hz. İsa'nın, Allah'ın hak kelimesi olduğunu bildirmektedir. Bir başka yoruma göre ise, doğru söz, onların yalan ve iftiralaralar atarak, Hz. İsa'ya olmadık nitelemeler yaptıkları gibi değil de, hak ve doğru sözün Allah'ın sözü olduğunu, Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve Resulü olduğunu bildirmektedir.

İnceleyeceğimiz bir diğer örneğimiz ise; sunacağımız ayette geçen, "**يَذْكُر**", fiili üzerinde olacaktır. Ayette;

اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا *"O insan, daha önce hiçbir şey değilken kendisini yoktan var ettiğimizi hatırlamaz mı?"* [358] buyurulmaktadır.

Yukarıdaki ayette geçen "**يَذْكُر**" fiilinde iki farklı okuyuş vechi vardır.

Nafi, Asım ve İbn Amir şeddesiz ve kaf harfini ütreli "**يَذْكُر**" şeklinde okumuşlar. Geri kalan kırâat imamları da, zal ve kaf harflerini şeddeli "**يذَّكَّر**" şeklinde okumuşlardır.[359]

Bu ayetin mana boyutunu ele almadan evvel, öncesinde geçen ayeti de bilmemiz mana açısından daha pekiştirici olacaktır. Önceki ayette; *"Hâlbuki insan şöyle der: 'Ben öldüğüm zaman, ileride gerçekten diri olarak (mezardan) çıkarılacak mıyım?"* bunu inkârcı kâfirler ölümden sonraki dirilmeyi inkâr ettiklerinden dolayı söylemektedirler. Allah (c.c.) kudretini inkâr edenlere; hayret edilecek bir şeyin olmadığını, insanın ölümden evvel hiçbir şey değilken, yoktan var edildikleri gerçeğini

[358] Meryem 19/67.

[359] İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 410.; Danî, **Teysir,** s.318.; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c.2, s.318.; Kadî, **El-Büdûrü'z-Zahire**, c.2, s. 549.; el-Farisî, **el-Hüccet li-Kurra**, c. 5, s. 202.; Ebu Muhammed Mekkî b. Ebu Talib el-Kaysi, **el-Keşfu an Vücuhi'l-Kıraati'Seb'i ve İleliha ve Hiceciha,** Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997, c. 2, s. 90.; İbn Haleveyh, **el-Huccet,** s. 238.; Şirazî, **el-Mudah,** c. 2 s. 821-822.; İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâat,** c.2, s. 308.; el-Farisî, **el-Hüccet fi İleli'l-Kıraat,** c. 3, s. 499.;

hatırlamaları gerektiğini söylemektedir.[360] Bu mana "**يَذْكُر**" kelimesinin şeddesiz okunmasından hâsıl olmaktadır.

Şeddeli kırâata göre ise, Allah İnsanın yaratılış üzerinde tefekkür etmesini istemektedir. Taberi bu iki kırâatın okunmasında herhangi bir beis olmadığını, ancak mana açısından şeddeli kırâatı tercih etmektedir. Mananın hatırlama değil, tefekkür olduğunu söylemektedir.[361]

Dolayısıyla Şeddesiz kırâata göre anlam; 'unutmaktan sonraki hatırlama', Şeddeli kırâatta göre ise anlam; 'düşünme ve tefekkür' şeklinde olur. İkinci kırâat manaya daha uymaktadır.[362]

İki kırâat mana yönüyle birbirini teyit etmektedir. Nitekim yüce Allah inkâr eden insanın yaratılışının mükemmeliyet ve kusursuzluğuna tefekkür etmek ile dikkat çekmektedir. Diğer bir ifade ile de, insanın daha önce hiçbir şey değilken, yoktan var edildiği hakikatini hatırlamasını istemektedir. Dolayısıyla tefekkür etmek ve hatırlamak birbirini tamamlamaktadır.

Bu ayetin anlamı ile ilgili ülkemizde yapılmış olan meal çalışmalarının büyük çoğunluğunu inceledik. Bir iki kişi istisna olmak üzere çoğunluk "**يَذْكُر**" kelimesine 'düşünme' anlamını vermişlerdir. Oysaki Arap dilinde "**يَذْكُر**" kelimesi şeddesiz hali ile hatırlamak anlamındadır. "**يذَّكَّر**" ve "**يتذَّكَّر**" düşünme, tefekkür ve tezekkür anlamında kullanılmaktadır.[363] Bu kelime bile meal çalışması yapan zatların kırâat ve tefsir ilmine vakıf olmalarının ne kadar elzem olduğunun bir göstergesi olduğu söylenebilir.

İnceleyeceğimiz bir diğer örneğimiz ise; sunacağımız ayette geçen, **"مُخْلَصًا"** kelimesinde olacaktır. Ayette;

وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ مُوسٰى اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا/ *Kitapta Mûsâ'yı da an. Gerçekten O Allah tarafından ihlâsa erdirilen bir kul idi, resul ve nebî idi.* [364]

[360] Taberi, **Camiü'l-Beyan,** c. 18, s. 227.
[361] Taberi, **Camiü'l-Beyan,** c. 18, s. 227.
[362] Mekkî, **el-Keşf,** c. 2, s. 90.
[363] İsfehanî, **Müfredatü Elfazi'l-Kur'an,** s. 328-329.
[364] Meryem 19/51.

Kırâat imamları bu ayette geçen **"مُخْلَصًا"** kelimesinde ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Asım, Hamza ve Kisaî yukarıda görüldüğü gibi, fethalı ism-i mef'ul şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr, Nafi', Ebu Amr, ibn Amir kesreli **"مُخْلِصًا"** ism-i fail sığası ile okumuşlardır.[365]

Bu kelimenin lügat manasını inceleyecek olursak, sülasi sığası; "**يخلص,خلص ,** **خلوصا وخلاصا"** şeklinde olur ki bu da; 'bir şeye takıldıktan sonra kurtulup selamete kavuşmak' anlamında olur. Rubai fiil kalıbında ele alacaksak "**اخلص"** ve "**خلّص"** sığaları ile gelir. "**اخلص دينه لله** " denildiği zaman, 'dinini Allah'a hasr kıldı/samimiyetle Allah için yaptı' şeklinde bir anlam hâsıl olur. Ayet-i kerimede; " **إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ**/ Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna"[366] ism-i mef'ul sığası ile okunduğu gibi "**الْمُخْلِصِينَ**" [367] ism-i fail sığası ile de okunmaktadır. [368]

İhtilaf edilen bu kelimenin tefsir yönünü inceleyecek olursak; kesreli kırâata göre, Hz. Musa ibadetini Allah için samimiyet ile yapıp Allah'ın birliğine iman etmektedir. Allah'a herhangi bir şekilde ortak koşmamaktadır. Fethalı kırâata göre ise, Allah Hz. Musa'yı ihlaslı kılıp Risalet'e seçmiştir. [369]

Kısacası; **"مُخلِص"** ibadetine şirk ve riya karıştırmayandır. **"مُخلَص"** ise Allah'ın kendisini ihlaslı/samimi kıldığı kişidir.[370] şeklinde yorumlanabilir.

Mekki b. Ebi Talib mana boyutunu ele alırken fethalı kırâatı tercih edip, Allah onları seçmeseydi onlar zaten ihlaslı davranamazlardı şeklinde bir yorum getirmiştir.[371]

İki kırâat arasında herhangi bir zıtlık söz konusu değildir. Hz. Musa Allah'a samimiyet ile ibadet etmektedir. Allah'ta onu Risalet'ine seçmiştir.[372] İki kırâatın bir arada veya ayrı bir şekilde okunmasında herhangi bir sakınca görülmemektedir. Ayrı

---

[365] İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 410.; Danî, **Teysir,** s.317.; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** c.2, s.318.; İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâat,** c.2, s. 308; Şirazî, **el-Mudah,** c. 2 s. 819.; el-Farisî, **el-Hüccet**, c. 5, s. 202.

[366] Hicr 15/40.

[367] Nafi', Asım, Hamza ve Kisai fethalı; diğerleri kesreli okumuşlardır. (Danî, **Teysir,** s.296.; el-Ferra, **Meani'l-Kur'ân,** c. 2, 428.; Kadî, **-Zahire**, c.1, s. 468.)

[368] İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab,** c. 2, s. 1227.

[369] Taberi, **Camiü'l-Beyan,** c. 18, s. 209,; Esirüddin Muhammed b. Yusuf el-Ceyyani Ebû Hayyan el-Endelüsî, **Tefsirü'l-Bahri'l-Muhit,** Darü'l-Fikr, Beyrut 1999, c. 7, s. 274.; Sa'lebî, **Tefsiru's-Sa'lebî,** c. 6 s. 218.; Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 21, s. 548.; Şevkani, **Fethu'l-Kadîr,** c. 3, s. 399.

[370] Zemahşeri, **Keşşaf,** c. 3, s. 22.

[371] Mekkî, **el-Keşf,** c. 2, s. 10.

[372] Taberi, **Camiü'l-Beyan,** c. 18, s. 209.; Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, c. 21, s. 548.

ayrı da beraber de okunmaları mana açısından problem teşkil etmemektedir. Aksine yukarıda açıkladığımız gibi iki kırâat mana yönüyle birbirini açıklar ve destekler mahiyettedir.

İnceleyeceğimiz bir diğer örneğimiz ise; sunacağımız ayette geçen, **"وَرِيۡاً"** kelimesinde olacaktır. Ayette;

وَكَمۡ اَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُمۡ مِنۡ قَرۡنٍ هُمۡ اَحۡسَنُ اَثَاثًا وَرِيۡاً/ "Hâlbuki Biz onlardan önce, gerek mal ve eşyaları, gerek gösterişleri daha güzel durumda olan öyle nesiller helâk ettik ki saymaya gelmez."[373] buyurulmaktadır.

Kırâat imamları bu ayeti kerimede geçen **"وَرِيۡاً"** kelimesini farklı iki kırâat veçhesi ile okumuşlar. İmam Nafi'nin birinci ravisi Kalun ve İbn Amir'in ikinci Ravisi ibn Zekvan; hemzesiz ve ya harfini de şeddeli **"وَرِيّاً"** şeklinde okumuşlar. Geri kalan kırâat imamları da ayette görüldüğü yönüyle hemzeli **"وَرِيۡاً"** şeklinde okumuşlar.[374]

Bu ayeti kerimeyi önceki ayet ile beraber ele almamız gerekmektedir. Önceki ayette mealen şöyle buyrulmaktadır; Ayetlerimiz kendilerine açık açık okunduğu zaman o kâfirler iman edenlere dediler ki: (Bu uhrevî ve manevî halleri bir tarafa bırakalım, dünya hayatının realitesine bakalım) "Bu iki zümreden, mümin ve kâfirlerden hangisinin makamı daha üstün, grup ve topluluğu daha muteberdir?"

İki ayetten şöyle bir çıkarım söz konusudur; genellikle peygamberlere ilk inanlar toplumun zayıf ve fakirleridir. Onları inkâr edenler ise servet ve iktidar sahipleridir. Bu kesim insanları daima küçümsemiş, horlamış ve ezmeye çalışmıştır; Kur'an'da bununla ilgili başka ayetler de bulunmaktadır.[375] 74. ayette ise, bu kendini beğenmişlere, toprağı işleyerek bayındır ülkeler meydana getiren, sonra da inkârcılıkları yüzünden Allah'ın

---

[373] Meryem 19/74.

[374] Danî, **Teysir,** s.318.; İbn Mücahid, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** s. 411-412.; İbn Haleveyh, **İ'rabü'l-Kırâat,** c.2, s. 23.; el-Farisî, **el-Hüccet li-Kurra**, c. 5, s. 209.; el-Farisî, **el-Hüccet fi ilel**, c. 3, s. 504.; Mekkî, **el-Keşf,** c. 2, s. 91.; Şirazî, **el-Mudah,** c. 2 s. 824.; Kadî, **el-Büdûrü'z-Zahire**, c.2, s. 550.; Ezherî, **Mea'ni'l- Kırâat,** s. 286.

[375] İnkâr edenler, inananlar için, "Eğer o Kur'an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde, bizi geçemezlerdi" dediler. Onunla doğru yolu bulamadıkları için; "Bu eski bir uydurmadır" diyecekler. (Ahkaf 46/11)

gazabına uğrayan Âd ve Semud gibi eski kavimlerin akıbetleri hatırlatılarak onların kalıntılarına bakıp ibret almaları tavsiye edilmektedir.[376]

Bu kelimenin kırâat tahlilini yapacak olursak, cumhurun kırâatına göre; **"وَرِيۡاً"** şeklinde okunduğu zaman**,** 'şekil yönünden, manzaranın güzelliği' anlamında olan "**رَأَى**" fiilinden türetilir. Bu kırâatala da, 'gözle görülen güzel hey'et ve eşya' kastedilir. **"وَرِيّاً"**şeddeli okunduğu takdirde bir kısım ulema 'mananın değişmeyeceği yönünde' görüş bildirirken, bir kısım âlimler de 'iki kırâat 'farklı anlamlar' ifade etmektedir. şeklinde görüş bildirmişlerdir. İkinci kısım âlimlerin görüşüne göre, **"وَرِيّاً"** kırâati hemzesiz olup manasının da; 'nimet ve refah' olduğunu belirtmişlerdir.[377] Önceki kırâatta mana; '*gösterişleri daha güzel durumda olan öyle nesiller helâk ettik.'* şeklinde iken; Bu kırâata göre de mana, *Hâlbuki Biz onlardan önce, gerek mal ve eşyaları, gerekse 'nimet ve refah'ları daha güzel durumda olan öyle nesiller helâk ettik ki saymaya gelmez.* Şeklinde olur. İki kırâat birbirini mana yönünden tamamlamaktadır.

[376] Komisyon, **Kur'ân yolu,** c. 3, s. 614.

[377] Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekeni Şinkitî, **Edvaü'l-Beyân fî İzahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân.** Darü'l-Fikr, Beyrut 1995, c. 3, s. 485.

SONUÇ

Kırâat ilmi, Kuran'ın okunma ve eda keyfiyetini konu alan bir ilimdir. Bu ilim, Kur'an kelimelerinin okunma biçimini ve bu kelimelerdeki farklılıkları bir rivayet zinciri çerçevesinde, nakledilmesini esas almaktadır.

Bu ilimdeki en önemli husus 'nakil' olayıdır. Kırâatların belirli bir düzen ve disiplin dâhilinde korunup nakledilmesi gayesiyle, başlangıçtan beri bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve tıpkı hadis ilminde olduğu gibi, nakledilen kırâatlar senet zinciriyle birlikte nakledilmiştir.

Kur'an'ın günümüze tahrif olmadan ulaşmasının altında yatan etkenlerinden bir tanesi de hiç şüphesiz, kırâatların da bizlere intikal etmesini sağlayan sahih nakil ve rivayetlerdir. Bu tevatür başta Cebrail ile Hz. Peygamber (a.s.) arasında gerçekleşmektedir. Daha sonra sahabe ve tabiin arasında gerçekleşmektedir. Bu tevatür daha sonra kırâat imamlarına varıncaya kadar 'arz ve semadan' oluşan bir evreyi kapsamaktadır. Bu gelenek günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.

Dolayısıyla Kur'an'ın değişmeden, günümüze kadar taşınması, Mushaf ve kitaplar vasıtası ile gelmesinin yanında, daha çok kalplerde ve dimağlarda muhafaza edilmesine dayanmaktadır.

Kırâat ilmi, İslami ilimler arasında ilk oluşan, mevki olarak da en önde gelen ilim dallarındandır. Sahabenin din ilimleri noktasında ilk öğrendikleri şey, Kur'an'ı ezberlemek ve kırâat ilmini tahsil etmek olmuştur. Bu yönüyle de kırâat ilmi Hz.

Peygamber ve Sahabeden bu yana ilk öğrenilen ilim dalları arasındaki önemini korumaktadır.

Kur'an kırâatları okuyucusuna, Kur'an'ı düzgün telaffuz ettirmenin yanında, yorumlamasına da katkı sunması hasebiyle, önem arz etmektedir. Müfessirlerin büyük bir kısmı bu ilimden istifade etmişlerdir. Eserlerinde kırâat farklılıklarına yer verip bu farklılıkların anlam üzerindeki etkisine değinmişlerdir. Ayrıca kırâatlar Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesine de katkı sunmaktadır.

Kırâatlar, Kur'an'ın daha iyi anlaşılması açısından, çalışmamız boyunca vermiş olduğumuz örneklerden de anlaşılacağı üzere, büyük öneme sahiptirler. Bu yönüyle de Kur'an bilimleri alanında çalışanlar için, kırâatların iyi bilinip öğrenilmesi, Kur'an metninin hem düzgün telaffuz edilmesi hem de yorumlanıp anlaşılmasına büyük katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Meryem suresi ölçeğinde incelediğimiz gerek rivayet gerekse dirayet tefsirlerinin çoğu, suredeki kırâat farklılıklarına dikkat çekmektedir. Söz konusu kırâatlar anlama etki eden ve etmeyen kırâatlar şeklinde kategorize edilebilir. Anlama etkisi olmayan kırâatlar Kur'an'ın eda ve telaffuz yönünü ifade etmekte olup şive ve fonetik ile ilgili olmaktadır. Söz konusu eserlerde Anlama etkisi olan kırâat farklılıklarının manaya yaptıkları katkılar zikredilmektedir. Anlama etki eden ve etmeyen kırâatların da kaynağı *'ahruf-i seb'a'* ile beraber, sahih nakillerdir.

Kur'an'ın geneline özelde de incelediğimiz Meryem suresine yansıyan kırâat farklılıklarının sebebini şöyle özetleyebiliriz; kırâat farklılığının temel nedeni *'ahruf-i seb'a'* ile ilgili nakledilen hadislerle beraber, sahabe ile Hz. Peygamber arasında gerçekleşen ve günümüze kadar nakledilen sahih rivayetlerdir. Bunun yanında Arap yazısının erken dönemlerinde hareke ve noktalamaların olmayışı, Kur'an metnindeki bazı kelime ve harflerin *'arz ve sema'* şeklindeki talime bağlı kalma suretiyle, farklı okutmasına müsait hale getirmiştir. Hz. Osman döneminde çoğaltılan Mushaflar *'ahruf-i* seb'a'yı da kapsayacak şekilde farklı okunmaya müsait bir şekilde çoğaltılmıştır. Bu da hem okuyuşu hem de anlamı farklılaştırmaktadır.

Meryem suresi ölçeğinde tespit ettiğimiz örneklerde kırâat farklılıklarının yukarıda zikrettiğimiz etkenlerin etkisiyle şu yönlerde olduğunu tespit ettik;

Fiil kalıplarının değişkenlik arz etmesinden kaynaklanan farklılıklar; Aynı fiilin masdar, sülasi, rubai ve emir sığalarıyla okunmaya müsait olması; muzari fiilinin hem mütekellim hem de müzekker gaip sığalarında okunmaya müsait oluşu, dolayısıyla bu kelimelerden sonra gelen isimlerin de irabında değişiklikler oluşturmaktadır.

Kelimelerin harekesiz oluşlarından kaynaklanan anlam farklılığıdır ki, surede çokça rastlanılan bir durumdur. Kelimelerin harekesiz oluşu, aynı kelimeyi ism-i fail ve mef'ul sığaları şeklinde okunmaya; aynı şekilde bir ismi, fiil için hem fail hem de mef'ul okunmaya müsait hale getirmektedir.

Çalışmamızda kırâatların Kur'an'ı tefsir ve tahlil etme açısından büyük öneme haiz olduklarını göstermeye çalıştık. Bu çalışmamız ile Kur'an'ın farklı okunma yönlerini ifade eden kırâatlara dikkat çekilip, Kur'an'ın Meryem suresindeki farklı kırâatlarının incelenerek, bu kırâatların anlam üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalıştık.

Sonuç itibarı ile Kur'an'ın telaffuzunu hedefleyen kırâatların incelenmesi, Kur'an metnini eksiksiz okutacağı gibi, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasını da sağlayacaktır. Kur'an'ın anlaşılmasını hedeflediğimiz bu çalışmamızda, kırâatların rolünü göstermeye çalıştık. Farklı surelerin de kırâat haritası çıkarılarak, *"kırâatların Kur'an'ın anlamına etkisi"* yönü ile Kur'an surelerini daha iyi anlama ve tahlil etmeye büyük katkı sunacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

ALÛSÎ, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullah b. Mahmûd, **Ruhü'l-Meani fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-seb'i'l-Mesani.** Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, tsz,

BAZEMUL, Muhammed b. Ömer b. Salim, **el-Kirâat ve Eseruha fi't-Tefsiri ve'l-Ahkam,** Doktora Tezi, Mekke 1993.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud, **Mealimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an,** Daru't-Taybe, Riyad 1997,

BEYDAVÎ, Ebu Said Nasirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed **Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil,** Daru İhyai Turasi'l-Arabi,Beyrut1997.

CEREMÎ, İbrahim Muhammed, **Mu'cem Ulumü'l-Kur'an,** Darü'l-Kalem, Şam 2001.

ÇETİN, Abdurrahman, **Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kırâatların Etkisi**, Diyanet ilmi dergi, C. 37, sayı 4, Ankara 2001.

___Kırâatların Tefsire Etkisi, Marifet yayınları, İstanbul 2001.

DANÎ, Ebu Amr Osman b. Said b. Amr el-Emevi, **Et-Teysîr fi'l-Kırâatı's-seb',** mektebetü'r-rüşd Riyad 2011.

___Cami'ü'l-Beyan, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 2009.

___el-Ehrufi's-Seb'a lil'Kur'ân, Dar-ül Menare, Cidde 1997.

DAĞ, Mehmet, **Gelneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım,** İsam Yayınları, İstanbul 2011.

DİMYATÎ, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed Abdulğani, **İthaf Fudalai'l-Beşer,** Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

EBU ŞAME, Abdurrahman b. İsamail b. İbrahim ed-Dimeşkî, **İbrazü'l-Meanî min Hirzi'l-Emanî,** Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

ED-DUSERÎ, İbrahim b. Said, **Muhtasarü'l-İbarati li Mu'cami Mustalahati'l-İbarati,** Darü'l-Hadareti li'n-Neşri ve't-Tavzi', Riyad 2008.

EL-AHFEŞ, Said b Mes'ade el-Belhî, **Meani'l-Kur'an,** Alemü'l-Kütüb, Beyrut 2003.

EL-BEYLÎ, Ahmed **el-İhtilafu beyne'l-Kırâat,** Darü'l-Ceyl, Beyrut 1988

El-BEYLÎ, Ahmed, **el-İhitilafu beyne'l-Kırâat,** ed-Darü's-SuDanîyye li'l-Kütüb, Hortum 1988.

EBÛ HAYYAN, Esirüddin Muhammed b. Yusuf el-Ceyyani El-Endelüsî, **Tefsirü'l-Bahri'l-Muhit,** Darü'l-Fikr, Beyrut 1999.

ED-DABBA', Muhammed Ali, **el-İdae fi beyani Ûsuli'l-Kırae,** el-mektebü'l-Ezheriyye li't-Turas, Kahire 1999.

EL-FARİSÎ, Ebu Ali Hasan b. Ahmet b. Abdulğaffar, **el-Hüccet fi İleli'l-Kırâati's-Sab',** Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007.;

___el-Hüccet li'l-Kurrâi's-Sab'a, Darü'l-Me'mun li't-Turas, Beyrut 1992.

EL-HAFYAN, Ahmed mahmud Abdüssemi', **Eşherü'l-Müstalahat fi Fenni'l-Edai ve İlmi'l-Kırâat,** Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

EL-ENDÜLÜSÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Şüreyh er-Rüayni, **el-Kafi fi'l-Kırâatı's-seb'i**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

ENSARİ, Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef, **el-İkna',** Darü's-Sehabe, Tanta 2003.

ESED, Muhammed, **Kur'ân Mesajı**,(çev.):Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 2002.

ES-SALİH, Subhi, **Mebahis fi Ülumi'l-Kur'an,** Darü'l-İlm, Beyrut 1977.

ES-SAN'ANÎ, Abdürrazzak b. Hemmam, **Tefsirü'l-Kur'an,** Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989.

EŞ-ŞAFİÎ, Muhammed b. İdris, **Tefsirü'l-İmam eş-Şafii,** Darü't-Tedmuriyye, Riyad 2006.

EŞ-ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kadir,** Daru İbn Kesîr; Darü'l-Kelimü't-Tayyib, Dimeşk Beyrut 1994.

EZHERÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, **Kitabu Mea'ni'l- Kırâat**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1999.

EZ-ZECCÂC, Ebu ishak İbrahim b. es-Serî, **Meani'l-Kur'an ve İ'rabuh,** Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.

EZ-ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Ma'rifetü'l-Kürrai'l-Kibar ala't-Tabakati ve'l-A'sar,** İstanbul 1995.

FERRA, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad, **Meani'l-Kur'ân,** Âlemü'l-Kütüb,Beyrut 1983.

DEMİRCİ, Muhsin, **Tefsir Usûlü,** İfav Yayınları, İstanbul 2012.

İBN EBU MERYEM, Ali b. Muhammed Ebu Abdüllah eş-Şirazi, **el-Mudah fi Vucuhi'l-Kırâati ve İleliha,** Tah. Ömer Hamdan el-Kübeysi, Basılmış Doktora Tezi, Mekke 1993.

İBNÜ'L-ESİR, Ebü's-Saadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed, **Camiü'l- Üsul,** Daru'l- fikr, yrs. Tsz.

İBN MANZUR, **Lisanü'l-Arab,** Darü'l-Maarif, Kahire 1119 h.

İBN MÜCAHİD, Ebu Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî, **es-Seb'a fi'l-Kırâat,** Darü'l-Maarif, Kahire 1980.

İBN ZENCELE, Ebu Zar'a Abdurrahman b. Muhammed, **Hüccetü'l-Kırâat,** müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997.

İBN HALEVEY, Ebu Abdullah Hüseyn b. Ahmed, **İ'rabü'l-Kırâati's-Sab'i ve İleliha,** Mektebtü'l-Hanci, Kahire 1992

İBN HALEVEY, Ebu Abdullah Hüseyn b. Ahmed,**el-Hüccet fi'l-Kırâati's-Seb'a**, Darü'ş-Şüruk, Beyrut 1979.

İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed;

___en-Neşr, mektebetü'r-Riyad el-hadisiyye, Riyad tsz.

___et-Temhid fi İlmi't-Tecvîd, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2001.

___Müncidü'l-Mukriin ve Mürşidü't-Talibîn. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

___Tahbirü't-Teysîr, Darü'l-Furkan, Amman 2000.

İSFAHANÎ, Rağıb, **Müfredat Elfazi'l-Kur'an,** Darü'l-Kalem, Beyrut 2011.

İSMAİL, Nebil b. Muhammed İbrahim alü, **İlmü'l-Kırâat,** Mektebetü't-Tevbe, Riyad 2000.

KADÎ, Abdu'l-Fettah Abdü'l-Ğani, **el-Büdûrü'z-Zahire**, Darü's-Selam, Mısır 2010.

KARAÇAM, İsmail, **Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri,** İfav yayınları, İstanbul 2013.

___Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati, İfav Yayınları, İstanbul 2011

KARAMAN, Hayreddin, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kafi DÖNMEZ, Sadrettin GÜMÜŞ, **Kur'ân Yolu Türkçe meal ve Tefsir,**Dib.Yayınları, Ankara 2006.

MEKKÎ, Ebu Muhammed b. Ebi Talib el-Kays,

___el-Hidaye ila Büluği'n-Nihaye, Şarika Üniversitesi Yay., Şarika 2008.

___el-İbane, Daru Nehde, Kahire tsz.

___el-Keşfu an Vüvuhi'l-Kırâati'Seb'i ve İleliha ve Hiceciha, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997.

MUTÇALI, Serdar, **el-Mu'camu'l-Arabiyyi'l-Hadis,** Dağarcık yay. İstanbul 1995.

MÜFLİH, Ahmed Muhammed; Ahmed Halid ŞÜKRİ, Muhammed Halid MANSUR, **Mukaddimat fi Ulumi'l-Kırâat,** Daru Amman, Amman 2001.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn b. Haccac, **Sahihü Müslim,** Beytü'l-Efkar ed-Düveliyye, Riyad 1998.

NURSİ, Bediuzzaman Said, **Sözler,** Envar neşriyat, İstanbul tsz.,

___İşarat'ül-İ'caz, Sözler Yaynevi, İstanbul 1990.

ÖNEN, Hacı, **Taberî Tefsirinin Dirayet Boyutu,** Araştırma Yay., Ankara 2014.

ÖZTOPRAK, Siraceddin, **Kur'ân Kırâatı,** Beyan Yayınları, İstanbul 2005.

PAKDİL, Ramazan, **Ta'lim Tecvid ve Kırâat,** ifav. Yayınları, İstanbul 2013.

RAZÎ, Fahreddin (ö.606/1209),**Mefatihü'l-Gayb**, Darü'l-Fikr, Beyrut 1981.

SA'LEBÎ, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisaburi, **Tefsiru's-Sa'lebî**, Daru ihyai't-Turasi'l- Arabi, Beyrut 2002.

SABUNÎ, MuhammedAli, **Safvetü't-Tefasi**r, Dar'ül-Fikr, Beyrut 2001.

SİNDÎ, Abdülkayyum Abdülğafur, **Safahat fi Ulümi'l-Kırâat,** Mektebetü'l-İmdad el-İlmi, Mekke 2013.

SÜYUTÎ, Celaleddin Abduurrahman b. Ebu Bekr,**el-İtkan fi Ülumi'l-Kur'ân,**Darü'l-Hadis, Kahire 2006.

ŞİNKİTÎ, Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekeni, **Edvaü'l-Beyân fî İzahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân.** Darü'l-Fikr, Beyrut 1995.

TABERÎ, Muhammed b. Cerir b. YezÎd, **Camiü'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000.

ÜNAL, Mehmet, **Kur'anın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü,** Fecr Yayınları, Ankara 2005.

YILDIRIM, Suat, **Ana hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,** Ensar Yayınları, İsatnbul 2011.

ZECCÂC, Ebu ishak İbrahim b. es-Serî, **Meani'l-Kur'an ve İ'rabuhü,** Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.

ZEMAHŞERİ, Carullah Ebü'l-Kasım Mahmud b.Ömer b. Muhammed, **el-Keşşaf an Hakaikı Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vücuhi't-Te'vil,** Daru ihyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut tsz.

ZERKANÎ, Muhammed Abdü'l-Azim, **Menahilü'l-İrfan fi Ülumi'l-Kur'an,** Darü't-Tevfikiyye li't-Türas, Kahire 2011.

ZERKEŞÎ, Bedrüddin Muhammed b. Behadır b. Abdullah, **el-Burhan fi Ülumi'l-Kur'ân,** Darü't-Turas, Kahire tsz.